

V

VAARWEGEN. Frl. beschikt vanouds over een uitgebreid net van V., maar tot na W.O. II konden geen grote schepen in de prov. varen. In 1951 zijn echter twee belangrijke grootscheeps-V. geopend: het Prinses*-Margrietkanaal van Groningen via Strobos, Fonejacht, Terhorne en Spannenburg naar Lemmer (Prinses-Margrietsluizen) en het Van Harinxma*-kanaal van Fonejacht via Lwd. en Franeker naar Harlingen.

Deze zijn geschikt voor schepen tot ca. 1350 t, de zgn. Rijn-Herne-schepen. De kanalen zijn zowel regionaal als interregionaal van belang. Zij vormen de ruggegraat voor de → binnenscheepvaart* in N.-Nederland. De vaarweg Groningen—Lemmer is de primaire route voor het vervoer te water tussen N.-Nederland en de rest van Nederland; ook wordt verkeer via Delfzijl aangetrokken tussen N.-Duitsland en de Rijn met zijn zijtakken. De vaarweg via Harlingen geeft verbinding tussen de Fr, zeehaven en het achterland, maar ook een mogelijkheid om via de Waddenzee en het Noordhollands Kanaal het westen des lands te bereiken. Deze route is 's winters eerder ijsvrij dan die via Lemmer en het IJselmeer. Door deze kanalen kunnen grotere schepen in Frl. komen; de vroeger gebruikelijke overslag in kleinere schepen, vooral in Lemmer, behoort bijna tot het verleden. Thans komen coasters rechtstreeks hun ladingen (vnl. hout) bij de ontvangers in Frl. brengen, z Houtverwerkende industrie.

In uitvoering is een zijtak naar Drachten; een zijtak naar Heerenveen is in studie. Van veel minder belang dan bovengenoemde kanalen zijn de V. via Staveren, via Dokkum en Dokkumer Nieuwe Zijlen en die via de Driewegsluis naar N.-Overijsel. De overige V. nemen in betekenis af, ook door de concurrentie van het wegvervoer, z Binnenscheepvaart, Binnenvloot, Coasterbouw, Kustvaart.

VACATURE. In het dorpsleven kende men tot in de 19de eeuw het woord V. enkel uit de kerk.

Als de predikant elders een V.-beurt had, stond de dienst in eigen dorp soms stil (slechte wegen, moeilijke reizen te voet, per trekschuit* of wagen). 'Op fakante-beurt preekje' kreeg ook een ironische betekenis: vrijen met een meisje dat met een ander verloofd is. z Predikantenleven.

VADERLANDSCHE GEZICHTEN. Prentwerk in afleveringen, dat bij de *Hedendaagse Historie of Tegenwoordige Staat van alle volken* (een eind 18de-eeuwse uitgave) hoort.

De twee delen van 1768, een uitgave van de Amsterdamse Boeken Kunstverkopers H. Gartman, W. Vermandel en J. W. Smit, bevatten 174 afbeeldingen uit Frl. van grote documentaire waarde. De gravures zijn van K. F. Bendorp (1736-1814) naar tekeningen van Jan Bulthuis (1750-1801) en J. Gardiner

Visscher. Wrsch. heeft de laatste, van wie het Prentenkabinet van het Fr. Museum vele tekeningen bezit, potloodschetsen gemaakt en zijn deze door Bulthuis nagetekend. Ook tekeningen van P. I. Portier*, Jac. Stellingwerf* en H. Tavenier zijn gebruikt. De in het compendium van deze encyclopedie gebruikte vignetten zijn afbeeldingen uit deze V.g.

Zie: Leeuw. Nieuwsbl. (24,12.1940); Leeuw. Cour. (26.5.1951).

VAKTAAL. De taal van beoefenaars van een bepaald vak bevat tal van woorden en uitdrukkingen, die in de algemene taal niet of minder gebruikelijk zijn.

In Frl. zijn belangrijke V.en die van boeren, vissers, schippers, scheepsbouwers, molenmakers, smeden, timmerlui, bakkers enz.; op dit gebied is veel verzameld, maar minder gepubliceerd. Ook notarissen hebben een V., hun (Nederlandse) advertenties en stukken zijn doorspekt met Fr. woorden. V.-verzamelingen vindt men o.a. in J. Botke, *De gritenij Dantumadiel* (1932); K. J. v. d. Akker, *Van den mond der oude Middellzee* (1934, 1941); S. J. v. d. Molen, *Het Ff. boerenhuis* (Assen ^z1943); *Smellingerland* (1944); G. Knop, *Sckylgeralân* (1946); J. J. Spahr v. d. Hoek, *Fr. landbouw I* (1952); en in tijdschriften: 'It Heitelan', 'It Beaken', (vooral) 'De Pompe-blêdden'.

VALCKENAER, Johan, jurist (Franeker 12.1.1759-Bennebroek 25.1.1821). Hoogl. te Franeker (1781-87). Invloed van Voltaire en Rousseau.

Om zijn actief patriotisme 16.5.1787 ontslagen (met Manger, Coopmans en Van Kooten). Leider van de ballingen in Frankrijk en België, waar hij onenigheid kreeg met zijn vriend C. L. v. Beyma* (z Saint-Omer). Speelde een belangrijke rol tijdens de Bataafse republiek (tot 1813). Had zich in 1795 bij de jakobijnen aangesloten; was 1795-96 nog hoogl. te Leiden.

Zie: Boeles I, 2de dl., 586-595 (met lit.).

VALCKENAER, Lodewijk Caspar, classicus (Lwd. 7.6.1715-Leiden 15.3.1785). Conrector te Kampen (1740), hoogl. te Franeker (1741), te Leiden (1766; in 1769 ook in de vaderlandse geschiedenis). De tweede grote figuur van de 'Schola Hemsterhusiana'; uitgever van Ammonius (1739), de *Phoenissa* en *Hippolytus* van Euripides (1755, 1768); kenner van de Griekse dialecten; boeiend docent, redenaar, bekend om hartstochtelijke liefde voor Frl.

Zie: J. G. Gerretzen, *Schola Hemsterhusiana* (Nijmegen-Utrecht 1940), 197-302; Repert., 281-282.

VALCKENIER, Daniël, muntmeester van Frl. (Keulen 30.6.1636—Lwd. 23.10.1704). In functie 1659-88, de laatste bloeiperiode van de Fr. Munt*. Opgevolgd door zijn zoon Johannes V.

Zie: Jaarb. Munt- en Penningkunde XXXVII (1950), 97-105.

VALCKENIER, Johannes, theoloog (Keulen 2.11. 1617-Leiden 8.12.1670). Predikant, lector (1645), hoogl. (1648) theologie en Hebreeuws te Harderwijk, Franeker (1654), Leiden (1668). Aanhanger en beschermeling van J. Coccejus*.

Zie: Boeles I, 2de dl., 215-217; N.B.W. X, 1071.

VALERIAAN (Fr.: *faleriaen*). Plant. Vrij veel op vochtige plaatsen; ook in bos (bijv. Noordbergum).

Kleine V. nog vrij veel in moerasgebieden.

VALK (Fr.: *falk*). Vogel. In Frl. o.a. toren-V.*, slecht-V., boom-V.* en smelleken.

VALKEMA, Sybren, toneelschrijver (Wirsum 20.8. 1850-Ter Heide, Z.-Holland, 7.3.1921). Boer en kastelein te Wirsum; na 1900 buiten Frl.; atheïstisch materialist; schreef toneelstukken: *Moat it sa?* (1894); *Bouke mei syn fluitsje* (1895); en het inzake huwelijk, maatschappij en godsdienst revolutionaire *Uwt frij e leafde* (ca. 1898).

Zie: Wumkes, Paden II, 346-352; Y. Poortinga, Fr. Folkstoaniel (Assen 1940), 63-64, 74-78, 88-89.

VALKENJACHT. In de 'zoenbrief van hertog Al-brecht* van Beieren en die van Oostergo en Westergo' (11.8.1398) staat dat 'elc man zwanen ende vogelen' (uitsluitend roofvogels voor de jacht van veer met veer) mag houden 'nae zynre genugte'. Toch zijn er geen aanwijzingen, dat de V., het 'vliegen met den vogel', ooit in Frl. is uitgeoefend. Wel waren in de 17de en 18de eeuw op drie plaatsen in de woeste heide- en hoogveengebieden van Opsterland 'valkeniershutten' - bij Siegerswoude (Voorwerk) en bij Haule (Koudenberg)-, vanwaar Noordbrabantse valkeniers de vogels vingten.

VALKRUID (Fr.: *wylde goudtsjebloom*). Plant. In het oosten nog vrij veel op heide of -restanten. Bij Driesum in. vochtig weiland, op Schiermonnikoog in de duinen.

VALLAAT, ook verlaat. Tegenwoordig een kleine schutsluis. De naam komt in het oosten van Frl. Veel voor. In de 15de en 16de eeuw heette het binnenhoofd van een schutsluis V.

VALLING. Beloop; helling in de dwarsdoorsnede van een dijk, aan de zeezijde buiten-V., aan de landzijde binnen-V.

VAN. Bindwoord in achternamen, in Frl. tijdens de Saksische-Habsburgse periode door aanzienlijken voor hun toenaam geplaatst, om niet bij de Duitse en Hollands-Gelderse adel af te steken.

In de 18de eeuw ook veel in combinaties. Als Fokke Bienema zijn zoon naar zijn schoonvader Epke Roos wil noemen, wordt de naam: Epke Roos van Bienema, zonder dat dit V. tot de achternaam wordt gerekend, zodat de kinderen weer Bienema heten. Het woord V. kreeg op den duur de betekenis: achternaam ('Hij heeft geen van', Zondervan).

VANELLUS. Maandblad voor natuursport, natuurstudie en natuurbescherming. Verving op 1.1.1948 de circulaire, die in 1947 verspreid waren om de Fr. Vogelbeschermingswachten* te organiseren.

Eerst gestencild mededelingenblad. Op 1.1.1949 kon het, met steun van de opgerichte Bond van Fr. Vogelbeschermingswachten, It Fr. Gea*, het Fr. Natuurhist.* Museum en de Ned. Natuurhist. Ver., in druk verschijnen. Aanvankelijk beheerd door een stichting, werd het 1.1.1955 eigendom van de Bond van Fr. Vogelbeschermingswachten en is

sedert bondsorgaan.

VAN HARINXMAKANAAL, z Harinxmakanaal.

VAN PANHUYSKANAAL, z Panhuys, J. E. van.

VARENS (Fr.: *fearen*). Buiten de muur-V., overal op oude muren, vindt men in Frl. V. haast alleen op zand en veen.

Addertong in vochtige duinvalleien op de eilanden en in het moerasgebied, soms nog vrij veel. Maan-V. haast alleen in droge duinhellingen. In de O. helft van Veenklooster af kan men de konings-V. vinden, soms (Boornbergum, Eernewoude) in prachtige vegetaties. Ook in Gaasterland en op Terschelling. Moeras-V. vaak in het echte moerasgebied, evenals kam-V. Mannetjes-V., brede en smalle stekel-V. zijn algemeen op het zand. Smalle stekel-V. ook in het moeras. Enkele malen is daar de bastaard van deze soort met de kam-V. aangetroffen. Wijfjes-V. zijn algemeen op beschaduwde plaatsen. Muur-V. komen ook overal voor. Steenbreek-V. zijn een enkele keer gezien. Dubbelloof in lichte bosjes op het zand vaak aanwezig. Adelaars-V. in het oosten op zand, N. tot Kuikhorne. Plaatselijk veel. Eik-V. veel op de eilanden en verder overal op zandige grond in bosjes en wallen. Pil-V. aan oevers van plasjes en in vochtige pannen op Terschelling. Misschien ook binnenslands nog hier en daar. De bies-V., bekend van Smalle Eesterzanding, zijn daar vrij zeker verdwenen. De grote kroos-V. komen in Frl. vaak voor.

VARKEN. In Frl. worden ca. 50000 V.s gehouden om het vlees en het vet. Vooral voor de zandgebieden is de V.s-houderij van grote betekenis: zowel fokkerij als mesterij.

De mest-V.s worden meest geslacht voor de baconbereiding. De voeding der mest-V.s bestaat uit plantaardige produkten, hoofdzakelijk granen, en dierlijke produkten, als wei, vlesmeel en vismeel. Hiernaast krijgen de fok-V.s nog weidegang. Naast goede, gevarieerde voeding is juiste verzorging en een goede, schone stal vereist. Eerst hield men het veredeld Duitsland-V. Door selectie en kruising met het Deense land-V. ontstond ca. 1935 het Nederlandse land-V. Dit ras wordt algemeen in Frl. gehouden. Sporadisch komt het groot Yorkshire-ras voor. Het Nederlandse land-V. heeft een goede lengte en de juiste verhoudingen van het moderne vlees-V.: zware, goed-gevormde hammen en een lichte voorhand. Zeer geschikt voor de baconbereiding. Deze eigenschap - naast de goede moedereigenschappen: melkrijkheid en flinke tomen biggen (gemiddeld 6-14 per worp) - maken dit V.s-ras tot een landbouwhuisdier met ruime mogelijkheden.

Serieuze V.s-fokkers zijn aangesloten bij het V.s-stamboek. Ook zijn velen lid van één der zeven V.s-fokverenigingen. Het doel van deze verenigingen is exploitatie van beerhouderijen en verbetering van de V.s-stapel der leden. In Frl. zijn ca. no beerhouderijen, waarvan 62 door een V.s-fokvereniging geëxploiteerd. Om een dekbeer aan te houden moet men een vergunning van de Prov. Voedselcommissaris hebben. Alleen ingeschreven beren mogen worden aangehouden.

Zie: E. J. Dommerhold, Het V. (Doetinchem 1946); J. Grashuis, Doelmatige V.s-voeding (Zelhem 1950); E. F. Geessink, V.s-

fokkerij en -houderij (Zwolle 1955); H. G. A. Leignes Bakhoven, Veevoeding (Groningen ²1955); R. Anema, Veeleelt (Zelhem ²1950).

Varkensstamboek in Friesland. Vereniging tot bevordering van de V.s-fokkerij. Sedert 1912 kunnen in Frl. V.s geregistreerd worden in een stamboek, eerst bijgehouden door een prov. commissie voor de V.s-fokkerij. Het 1919 opgerichte inlandse V.s-stamboek was de voorloper van de huidige vereniging, die 1921 haar tegenwoordige vorm kreeg. Ledental 748, met ca. 2000 ingeschreven dieren.

Het stamboek is gesloten, d.w.z. er worden alleen biggen van ingeschreven ouders geregistreerd. Er wordt gekeurd op exterieur, maar de fokprestaties der ingeschreven dieren worden geregistreerd. Het stamboek houdt V.s-fokdagen en exploiteert een selectiemesterij te Drachten, waar men nauwkeurig de erfelijke eigenschappen van toevallige onderscheidt door vergelijking en op deze gegevens verder fokt. De zeug met een toom van vier biggen die aan de gestelde eisen voldoen, krijgt het predikaat sterzeug. Van de sterzeugen worden beren en zeugen aangehouden voor het fokken.

VARKENSKERS (Fr.: *bargekens*). Plant. Vooral op kapotgetrapt grasland op klei. Met kleimodder ook elders aangevoerd. Tweeknop-V. is wel adventief gevonden.

VASTENAVOND. Eeuwen na de hervorming kenmerkte de dag vóór Aswoensdag (in Frl.: *jêsteljoun*; Hindeloopen: *houmanhou*) zich door gebruiken als het rondgaan van kinderen met V.-liedjes bij de rommelpot*, het bakken van pannekoeken (waarvan het Fr. spreekwoord: zo druk als de pan op F.) en het zich in bonte travestie steken.

In een almanak uit 1672 wordt gesproken van 'gritte vreughde vjoeren', maar van deze vuren is evenmin iets over als van het 'loopen dansen ende spelen', waartegen zich het Hof van Frl. in 1566 keerde. In onze tijd kent men buiten r.k. kring de F. niet. z Paapse stoutigheden.

Zie: S. J. v. d. Molen, Fr. kalenderfeesten (Den Haag 1941), 15-20.

V.B.N.A., z Aardappel.

V.B.O., z Voortgezet Bouwkunstonderricht.

V.C.G., z Grasdrogerijen.

VEDELIUS, Nicolaas, theoloog (Hegenhausen, Duitsland, 1596—Franeker 26.9.1642). Predikant en hoogl. in de wijsbegeerte te Genève (1618), hoogl. in theologie (en Hebreeuws) te Deventer (1630), te Franeker (1639). Van de dogmatische richting van J. Maccovius*.

Zie: Boeles I, 2de dl., 163-167.

VEDERKRUID (Fr.: *fearkrûd*). Plant. Krans-V. in sloten, vooral in de Lage Midden. Aar-V. zeer veel in sloten op klei. Teer-V, op de eilanden.

VEEAFZETVERENIGING, Friese Coöperatieve (F.C.E.), te Akkrum. Bij de V. zijn 5000 boeren in Frl., de Noordoostpolder en de kop van Overijssel aangesloten.

De afzet bedroeg in 1956 120 000 dieren. In de fabriek te Akkrum — oorspr. Fr. Coöp. Exportslachterij geheten; de afkorting F.C.E. bleef in gebruik - in exploitatie bij de Coöp. Vleescentrale te Rotterdam (Fr. Exportslachterij en Vleeswarenfabriek), werkten in 1956 150 arbeiders.

VEEFOKKERS, N.V. Handelsvereniging van Friese. Opgericht 1922, 115 aandeelhouders. Doel: Bevorderen van de afzet en de handel in fokvee. Aandeelhouders mogen geen handel voor derden drijven.

VEEFOKKERIJ. Prov. Commissie voor de F. in Frl. Ingesteld door de rijksoverheid. De hoofdtaak is het onderzoeken van stieren op de kwaliteit der nakomelingen en het afgeven van verklaringen daaromtrent.

VEEFOKKERIJ, De Friese, z Landbouwpers.

VEEHANDEL. Frl. levert, wegens de kwaliteit van zijn vee, fokvee en zgn. gebruiksvee (ter aanvulling en vernieuwing van de veestapel) aan andere provincies, en aan het buitenland.

Gebruiksvee wordt vooral verhandeld op de markten te Lwd. en Sneek; grote handelaars verzorgen de afzet (behalve van slachtvee) naar andere provincies. De markten zijn het drukst in voor- en najaar, als de veestapel wordt aangepast aan de behoefte. Eerste kwaliteit vee wordt meest op de boerderij gekocht, vaak voor het buitenland door een Fr. handelaar als exporteur en commissionair. Haast elk dorp heeft zijn veehandelaar, z Rundvee, Veemarkt.

VEEHANDELAREN. Afdeling Frl. van de Ned. Bond van V. Opgericht 3.4.1913 als Fr. Bord van F. In 1916 aangesloten bij de jonge Ned. Bond voor Veehandel. De afdeling verenigt handelaars in rundvee, kalveren en schapen. Het aantal leden bedraagt 1109. De Ned. Bond heeft 6785 leden.

VEEMAN, Riemer, zuiveldeskundige (Marsum 13.3.1867-Lwd. 11.6.1928). Directeur coöp. zuivelfabriek te Achlum en te Marsum. Gaf bezielende leiding bij de opbouw der landbouwcoöperatie; voorzitter Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Frl. (1905-10); voorzitter van de Frico (1913-20). Lid van verdienste der Fr. Mij. van Landbouw (1912). Wrk.: De boer moet sels de leijeha (1912).

Zie: Fr. landb. bl. (5.9.1927; 16, 30.6.1928); Leeuw. Cour. (12, 15, 30.6.1928); Bolwerk (mei-juni 1950).

VEEMARKT. Het aantal week*- en jaarmarkten* voor vee is teruggelopen ten gunste vooral van Lwd., dat 1956 de tweede rund-V, in Nederland is (na Rotterdam).

Vee uit heel Frl. en uit andere provincies wordt er - voor een deel naar buiten Frl. - verkocht. Voor schapen kwam Lwd. na Leiden en Purmerend; voor varkens en paarden is het minder belangrijk. In Frl. is Lwd. voor alle vee de drukste markt, behalve voor varkens (Wolvega!). Sneek is een regionale markt met stabiele aanvoer, de tiende rund-V, in Nederland. Aanvoer in 1956 (deze varieert van jaar tot jaar):

VEEN, Gerrit van, onderwijsdeskundige (Akkrum 7.6.1880-). Onderwijzer, adjunct-directeur

en directeur van het Nutsseminarie voor Pedagogiek. Medeoprichter en voorzitter van het Religieus Socialistisch Verbond. Doopsgez. voorganger te Boven-Knijpe (1945-57). Bemoeide zich ook met de Fr. kwestie.

Zie: Heerenveense Koerier (21.1.1949).

VEEN, Sietze Douwes van, kerkhistoricus (Lemmer 7.10.1856-Utrecht 22.8.1924). Promoveerde (1888) op *De Geref. kerk in Frl. (1795-1804)*, predikant te Molkwerum en Rijperkerk. Hoogl. kerkgeschiedenis te Utrecht (1896-1921).

Behandelde in Voor tweehonderd jaren (1886), Zondagsrust en Zondagsheiliging in de 17de eeuw (1890), Historische studiën en schetsen (1905) ook Fr. toestanden. Gaf met J. Reitsma* de Acta der Prov. En Particuliere Synoden uit.

VEEN, Barend van der, leider toneelgroep (Warga 12.3.1890-). Kleermaker, kapper, gaf zich aan het amateurtoneel, speelde sedert 19:15 met zijn vrouw Martsje Wiersma ('Barend en Martsje'), waaruit 'It Lyts Fr. toaniel' groeide. Schreef zelf een groot aantal toneelstukken; ook kinderboeken. Gaf poppenkastvoorstellingen. Propagandist voor (religieus) socialisme en geheelonthouding, z Toneel.

Zie: Nieuw Frl. (25.1; 16.8.1947); Leeuw. Cour. (5, 17, 18.8.1950).

VEEN, Barend van der, hardrijder (Warga 12.8.1908-). Reed op de korte baan (1921—50). Ook wel in parenwedstrijden. Kortebaankampioen van Nederland (1933-34), Frl. (1940-41). z Hardrijden.

VEEN, Binne Bolleman van der, theoloog (Drachten 24.3.1818-Zoeterwoude 9.7.1892). Predikant Eernewoude (1852-85). Schreef over floreenplichtigen en kosteriegoederen.

Zie: N.B.W. III, 1274.

VEEN, Herre Gerrits van der, onderwijzer (Grouw 15.3.1816-Murmerwoude 13.9.1887). Stond te Grouw, Doniaga en Driesum (1847-82). Grimmige, recalcitrante figuur, modernistisch-liberaal polemisch journalist.

Schreef gedichten: *Rymkes foär Friesen* (1844); rake puntgedichten: *Clipsrymkes* (1846); *Frymitslery* (1871); koorliederen (deels met eigen muziek): *Frijsce ffouerstim* (1844); *Nije mearstimmige, greatliks oirsprunklike sangen* (1856); tijdzangen: *Oars is 't nou!* (1859); *Oan de Friezen* (1861); *Curaters, weits!* (1861); *Geastendpung* (1868); de kleine roman *De kaertlizzer* (1856); Nutspreken: *De wilde lantearne* (1855; in 1880 uitgebracht onder de titel: *De bitsjoende wrâld*); toneelschets: *De schoäll' forsjongery* (1847). Vertalingen naar Van Alphen en Tollens; Nederlandse schoolboekjes en ontelbare bijdragen in Fr. jaarboekjes en tijdschriften; medewerker 'Fr. Courant*', 'Fr. Volksblad*' enz. (sociale ontwikkeling, plaatselijk nieuws, onderwijs).

Zie: A. S. Wadman, H. G. v. d. V. In skoalmaster yn 'e Dokkumerwalden (1955), met bibl.; Piebenga (1957), 124-130.

VEEN, Jan van der, jurist (Drachten 1811-Lwd.

17.2.1857). Zeer welsprekend advocaat. Lid Prov. Staten. Met A. F. Jongstra* en A. Winkler* Prins sedert 1848 in de redactie der 'Prov.* Fr. Courant', orgaan der liberale partij in Frl.

Zie: N.B.W. III, 1273-1274; Leeuw. Cour. (19.9.1951).

VEEN Az., jan van der, auteur (Wier 6.5.1810-Hoogeveen 31.10.1885). Domineeszoon, te Hoogeveen griffier van het kantongerecht, en schoolopziener. Schrijver van vele boeken en brochures, o.a. over Drentse folklore.

Schreef onder pseud. Frisius over Frl.: De laatste bewoners van Lycklamastate (1852); Douwe Osinga en zijn gezelschap (1878).

Zie: N.B.W. III, 1272-1273; Leeuw. Cour. (19.9.1951).

VEEN, Jitse van der, zwemmer (Lwd. 2.11.1928-). Kampioen van Nederland op de 100 m rugslag (1952, 1953). Deelnemer aan Olympische Spelen (1952) in Helsinki. Lid Leeuwarder Zwemclub Overdekte*.

VEEN, Johannes van der, koper- en tinslager (Lwd. 23.11.1909-). Ook houtbewerker en beensnijder*. Repareert oud koper- en tinwerk.

Wrk.: o.a. lantaren Princessehof Lwd., draadplastiek school, doopvont Dominicuskerk Lwd., windvanen, koperen letters.

Zie: Het Vrije Volk (29.12.1955); Leeuw. Cour. (29.3.1958).

VEEN, Wieger Klaas van der, administrateur (Wansverd 26.10.1907-). Publiceerde sedert 1929 artikelen over heemkunde en genealogie, schreef beknopte geschiedenis van Ferwerderadeel. Woont te Marrum.

Zie: Repert., 146-147.

VEENBAAS, Anne Hans, dierenarts (Knijpe 6.5.1884 Lwd. 1.10.1939). Veearts in Lemmer (1907) en Wolvega (1911). Hygiëne consulent van het Fr. Rundvee Stamboek (1918), directeur van de Gezondheidsdienst voor Vee in Frl. (1919). Promoveerde 1935 te Utrecht op *Diagnostiek en bestrijding van de abortus Bang in Frl. V.* heeft zich vooral gegeven aan de bestrijding der rundertuberculose.

VEENBES (Fr.: *feanbei*). Plant. In hoogveen (Fochtelo), langs heideplasjes en in moeras (bij Eernewoude).

VEENDISTRICHT. Deel van een of meer Fr. gemeenten, waar volgens ontwerp van E. de la Coste* (1823) veen gewonnen zou kunnen worden. Er waren zeven *V.en*. De vervening* was al veel eerder begonnen. Dus begon men al vrij vlug met inpoldering der uitgeveende *V.en*. Enige *V.en* zijn tot polders geworden, genaamd 'V.'

Veendistrict of polder van het vierde en vijfde Veendistrict. Oudste Fr. Veenpolder in Heerenveen, Haskerland en Opsterland (ruim 3500 ha). Octrooi en eerste reglement in 1833. Bedijking vierde *V.* 1833, vijfde 1850. Droogmaking 1851-ca. 1896; na windbemaling stoomgemaal in 1881, dieselgemaal 1951-54. Vervening afgelopen. Groot armengeld*-fonds.

Veendistrict of polder van het zesde en zevende Veendistrict.

Veenpolder in Opsterland en Heerenveen (3096 ha). Reglement van de koning in 1837-39 (geldig tot 1903). Bedijking begon 1848. Drooglegging 1858-99. Windbemaling tot 1911, daarnaast stooembemaling sedert 1875, dieselgemaal in 1921, elektrische bemaling 1932. Sedert 1853 reglement van Prov. Staten, sindsdien vaak gewijzigd. Vrij groot armengeldfonds. Voor de wapens → Veenpolder.

Zie: W. W. Wichers Wierdsma, *Gesch. van het administratief toezicht op de lage verveningen in Frl.* (Leiden 1885); *Gedenkb. 100-jarig bestaan vierde en vijfde V.* (1933); *Reg. Leeuw. Cour.*, 59.

VEENHEER. Naam van wie, daartoe gemachtigd door het Hof van Frl., overgingen tot het op grote schaal uitvoeren van verveningen* en tot aanleg van de daarvoor nodige werken.

VEENHOOP, De (Fr.: *De Feanhoop*). Dorp in Smallingerland (316 inw.), bij de Drachtster Wijde Ee, ontstaan in de 19de eeuw aan het einde van het polderhoofdkanaal van de Grote Veenpolder van Smallingerland en Opsterland. Openb. lagere school. Watersport, enige zomerhuisjes.

VEENKLOOSTER (Fr.: *Feankleaster*). Brinkdorp* in Kollumerland, Z.W. van Kollum (163 inw.). Het buiten Fogelsangh-State* (eind 17de eeuw), eigendom B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten, herbergt een streekmuseum.

Op de plaats van Fogelsangh-State stond al voor 1287 de Olijfberg, het 'klooster op het veen' der norbertinessen van Oudwoude, gesticht uit Dokkum, verlaten 1579.

De bossen van V, (ca. 60 ha) horen bij Fogelsangh-State. Ze bestaan uit loofhout en worden grotendeels als hakhout geëxploiteerd. Rondom het huis is opgaand bos van eiken en vrij veel beuken, die zich op deze goede grond - met leem op geringe diepte - fraai ontwikkelen. Er broeden heel wat bergeenden. Een deel der bossen is natuurreservaat; de toegang is beperkt. Aan het 'Wyldpaed' ligt het bos Hanenburg, genoemd naar een voormalig buiten. De 'Koningswei' (naar Buitenpost) herinnert aan bezoeken van Willem in. V. is voor de Noordoosthoek recreatief van veel belang.

Zie: A. J. Andreae, *Oudheidkundige plaatsbeschrijving van Kollumerland II* (1885), 21-30; *Reg. Leeuw. Cour.*, 59; *Repert.*, 215; L.E., *Een vergeten proces* (Zeist 1929).

VEENKOLONIE. Hoewel door turfgraverij ontstane nederzettingen in de laagveengebieden ook V,s zijn, verstaat men onder een V. allereerst plaatsen als Drachten, Surhuisterveen, Gorredijk, na ca. 1600 tot stand gekomen door de hoogveenvergraving. In hun duidelijkste gedaante hebben ze kruisbebouwing om het snijpunt van weg en vaart: de brug. z. Dorpstypen, Koloniédorp, Vervening.

VEENPOLDER. Organisatie voor lage verveningen* (winning van laagveen), ingesteld door Prov. Staten o.a. van Frl. In Frl. is de veenderij (winning van hoogveen) niet als veenschap, doch als waterschap ingericht, z. Veendistrict.

Grote Veenpolder in Opsterland en Smallingerland. Opp. 3895 ha. Vaststelling van de

veenkring bij statenbesluit van 20.5.1863. Vaststelling polderreglement in 1868, nadat afdoening van het desbetreffend voorstel van Ged. Staten door Prov. Staten vier jaar was aangehouden i.v.m. het al dan niet heffen van armengeld*.

De belangrijke polderwerken werden uitgevoerd in 1883-84. Behalve de polderdijken is aangelegd het zgn. Polderhoofd kanaal, dat de polder van het Grietmansrak (de Veenhoop) tot de Nieuwevaart doorsnijdt. Aan beide uiteinden van dit kanaal kwam een schutsluis, aan de Veenhoop ook een stoomgemaal. De drooglegging van de polder geschiedde in gedeelten, wat het stichten van onderbemaling meebracht. De eerste droogmaking was de Oostpolder (1910-11). Daarop volgden de, Zuidoostpolder (1925), de Zuidwestpolder (1925), de Westpolder (1926), de Boornbergumpolder (1926), de Noordpolder (1926). De rest: Kraanlandspolder, Noordoostpolder en Vleerbospolder wateren geheel of gedeeltelijk af op de algemene polderboezem. Bij de drooglegging van de Boornbergumpolder is een deel der veenpetten, 'Boornbergumperpetten', als natuurmonument bewaard. Het 1918 gebouwde stoomgemaal 'de Boorne', aan de W. polderdijk, bij de afdamming van Koningsdiep of Boome, moest worden afgebroken om de schade, die het uitgemalen water toebracht aan de lage gronden buiten de V., langs de Boome. De stoomgemalen aan de Veenhoop en aan de Boorne zijn toen vervangen door één elektrisch Zuidergemaal aan de Z. polderdijk (1923-24). Dit gemaal regelt het peil van de algemene polderboezem en van de droogmakingen (de Zuidoostpolder, de Zuidwestpolder en de Westpolder). Het 1925 gereedgekomen Noordergemaal (ruwe-olie) bemaalt de Boornbergumpolder, de Noordpolder en de Oostpolder. Bovendien watert op de polder (Zuidergemaal) de particuliere polder Oud Beets af (75 ha). In 1923 en 1953 is de polder financieel gereorganiseerd.

Grote Veenpolder in Weststellingwerf. Opp. 3500 ha, aangelegd krachtens koninklijk octrooi na 1847. Eerste reglement (van Prov. Staten) in 1855, in 1900 gewijzigd, terwijl de bepalingen van het octrooi erin zijn opgenomen.

Ten noorden Tjonger en Helomavaart, ten zuiden de Overijsselse grens. Waterstaatkundig zijn er twee kavels: Grachtkavel (naar het kanaal de 'Gracht', dat er middendoor loopt) en Scheenekavel (naar het voormalige riviertje). De drooglegging van de Grachtkavel begon 1928 onder tegenstand van sommige ingelanden. Uitvoering kostte dubbel zoveel als geraamd en viel aan het begin van de landbouwcrisis. De banken, die geld hadden voorgeschoten, zegden het krediet op, een vaste lening was niet te krijgen en de polder staakte zijn betalingen. De prov. hielp met renteloos voorschot en garantie van rentebetaling. In 1938 verleende de prov. subsidie aan het rijk voor aankoop petgaten in de Grachtkavel, om zo in cultuurbrenging te bevorderen. Financieel gezien is de polder thans gezond. De Scheenekavel wacht nog op drooglegging. Een interessante kwestie is die van de lastenvrijdom der zgn. Langelillepercelen. Deze vrijdom berust op het contract van 1856, door Prov. Staten bij reglement bevestigd. Toen later de betrokken percelen belang bleken te krijgen bij de polder, poogde men ze in de lasten te betrekken. Bij statenbesluit van 23.7.1936 werd een beperkte aanslag opgelegd onder goedkeuring van de Kroon (d.d. 7.10.1939). Een

civiele procedure van een der ingelanden hiertegen had geen succes.

Veenpolder onder Ter Idserd en Oldeholtwolde in Weststellingwerf (ca. 1200 ha). Ontstaan uit de 1852 vastgestelde veenkring.

Eerste polderreglement in 1855. Droogmaking polder wrsch. 1887 voltooid. Windbemaling ca. 1900 vervangen door stoom en ca. 1941 door elektrische bemaling. Deel van de gronden opgenomen in en belastingplichtig aan waterschap Mildam-Oudeschoot. Dit met het oog op de V.-dijk die 1956-57 werd aangelegd en die gedeeltelijke afgraving van de polderdijk nodig maakte.

Veenpolder van Echten in Lemsterland. Thans 2882 ha. Eerste polderreglement in 1854-55. Toen was al veel verveend.

Bedijking 1856-59. Tussen polderbestuur en Ged. Staten is gestreden over invoering van maalgeld en afschaffing van armengeld* (1874, 1883, 1897). Windbemaling door stoom, in 1925 door elektrische bemaling vervangen. De V. is 1953-54 naar het oosten en zuiden uitgebreid (Schoteruiterdijken en De Kampen). Er is nu een algemene omslag.

VEENSCHIEDING (Oudfr.: *faenskeding*). Grens getrokken door het onvergraven hoogveen, wrsch. een greppel, misschien een laag dijkje. Werd van belang toen ca. 1550 de Fr. venen op kapitalistische wijze werden geëxploiteerd. Hier en daar is de V. grietnijgrens geworden, z Vervening.

VEENVORMING. Veen is een 'gesteente', bijna of geheel bestaande uit organisch materiaal, afkomstig van afgestorven planten. Voor de vorming van veen zijn vereist: *a.* een vegetatie; *b.* een zuurstofarm milieu, om afbraak van het dode plantenmateriaal tegen te gaan

In Frl. is de V. meest begonnen in het Boreaal en Atlanticum (z Holocene) op de pleistocene zandgrond. Het begon in de laagste terreingedeelten in een voedselrijk of eutroof milieu, met V. uit riet en zeggen. Door de V. kwam de vegetatie hoger boven het grondwater; zo veranderde het milieu en ook de samenstelling der vegetatie. Op den duur ontstond via het zgn. mesotrofe of overgangsveen het voedselarme of oligotrofe veen. De grenslaag is dikwijls een laagje spalterveen*. Door zijn fijne gelaagdheid schakelde het spalterveen de invloed van het voedselrijke grondwater uit. De zich op dit spalterveen ontwikkelende vegetatie bestaat in hoofdzaak uit veenmossoorten en vormt het oligotrofe veenmosveen. Doordat veenmossoorten in staat zijn te groeien op het vocht dat ze zelf met hun bladeren vasthouden, kunnen ze tegen hoger gelegen gronden opgroeien. Op den duur raakten daardoor grote gebieden bedekt met veen.

Van de pleistocene zandgrond van N.-, W.- en Centraal-Frl. is een groot deel met veen bedekt geweest. In het hoger gelegen O. deel was de uitbreiding van het veen meer lokaal en gebonden aan terreindepressies en rivierdalen.

De wetenschappelijke indeling der venen berust dus op de plantesoorten die het veen hebben gevormd (rietveen, zeggeveen, elzenveen, enz.), of wel op de voedselrijkdom resp. armoede van het milieu. De praktijk onderscheidt vanouds hoog*- en laagveen*.

Zie: Boor en Spade VII.

VEENWOUDEN (Fr.: *Feanwâlden*; woud*-naam). Dorp in het zuiden van Dantumadeel, aan de spoorlijn Lwd.-Groningen en de weg Drachten-Dokkum (1604 inw.). Vóór de vereniging met de ca. 1500 opgeheven parochie Eslawald* heette V. Sint* Johanneswald.

Herv. kerk (1648), doopsgez., geref. en chr. geref. kerk; ehr. en neutrale kleuterschool, chr. nat. en openb. lagere school. Zuivelfabriek. Rustoord Talma Hoeve (als villa gebouwd door P. de Clercq*) en Talma Huis. Schierstins*, de laatste verdedigingstoren (14de eeuw) die Frl. bezit.

Zie: Ned. Jaarb. (1755), 500-502; Hepkema Memories, 360; Reg. Leeuw. Cour., 59; Algra, De Historie II, 68-82.

Veenwoudsterwal (Fr.: *Feanwâldsterwâl, De Wal*). Voormalige veenkolonie, onderdeel van V. Nederzetting van Gieterse doopsgezinden aan het water, op de grens van Dantumadeel en Tietjerksteradeel.

De oude Vermaning* stond dan ook op De Wal. De chr. school staat in laatstgenoemde gemeente, z Gietersen.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 59.

VEEPEST. Besmettelijke 'rotkoorts' (later veetyfus genoemd), die aangetaste dieren binnen 11 dagen kon slopen. Vage berichten wijzen op V. in vroeger tijd, maar pas uit de 18de eeuw zijn er duidelijke gegevens.

De V. heerste in Frl.: 1713-19, 1744-67 en 1768-86. Plakkaten van de Staten van Frl. 'tegen de besmetting (verbod van invoer, van veemarkten, voorschriften voor begraven en ontsmetten enz.) werkten niets uit. Sommige boeren werden driemaal in één jaar getroffen, mede doordat men niet begreep wat besmetting was; men zag in de 'plaag', evenals bij de paalworm*, Gods straffende hand. Van 1.11.1744-1.9.1745 stierven 109 597 runderen (kalveren niet meegerekend). De geldelijke schade werd een weinig verlicht door korting op bepaalde belastingen; verder bracht de verkoop van genezen vee ('gebeterde koeien') compensatie; dit werd duur betaald, toen bleek dat genezen dieren minder vatbaar waren. Bedrijfsschade werd ten dele opgevangen door vermeerdering van het bouwland, overschakelen op schapenteelt, vermeerderde houtteelt en veengraverij. Kwakzalversmiddeltjes deden de veesterfte niet afnemen; pas in de derde periode gaf de inenting (waarmee Eelko Alta* in de tweede periode al experimenteerde) verlichting.

In merkwaardig korte tijd wist men steeds de soms gehalveerde rundveestapel weer op peil te brengen, door fokken met overgebleven eigen en ingevoerd vee (uit W.-Duitsland en Denemarken), dat zich in de Fr. weiden snel tot zwaar, volwaardig vee ontwikkelde. Een en ander schijnt het Fr. rundvee*-ras in de 18de eeuw niet wezenlijk te hebben aangetast. Evenmin in de 19de eeuw, toen ca. 1865 grote delen van Nederland opnieuw onder de V.

leden, maar Frl. nagenoeg gespaard bleef.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landbouw I, 214 e.v., 479 e.v.

VEERHUIS. Op kaarten en in oude almanakken* staan vele *V.en* in de tijd, toen de trekschuit* verkeers- en vervoermiddel bij uitnemendheid was. Te Lwd. waren er meer dan 20, die meestal de naam van een dorp of stad droegen. Hier stapten de reizigers in en werden de goederen bezorgd. Het oude Amelander Veerhuis te Lwd. (hoek Vliet noordzij de) heeft nog zijn gevelsteen. Ook in een zij muur van het St.-Anthonygasthuis is een gevelsteen van een *V.* aangebracht.

VEERMAN, Oebele Lourens, onderwijzer (Oostermeer 20.12.1877-Lwd. 5.12.1931). Onderwijzer aan de school van W. C. van Munster* te Lwd. (1898-1907), daarna hoofd van de leerschool en leraar aan de chr. kweekschool. Zeer bemind in zijn kring.

Zie: In memoriam O.L.V. (1932).

VEEVOEDERFABRIEKEN. Frl. had in 1950 75 veevoederbedrijven met 693 personen: drie grote (Akkrum, Lwd., Sneek) en kleinere (o.a. in Wolvega). Verder veel gecombineerde bedrijven, z Aankoopverenigingen.

VEGELIN VAN CLAERBERGEN. Oorspronkelijk Zwitsers geslacht, sinds 1641 aan het hof der Fr. stadhouders. Leverde vele opperofficieren. Anderen waren grietman, later burgemeester van Haskerland.

Zie: Stb. I, 392; II, 272; Ned. Adelsboek (1953), 12 e.v.

—, **Jhr. Johan**, grietman (Oldeboorn 1690—Langweer 1773). Raadsheer (1720-22), daarna grietman van Doniawerstal (tot 1772), lid Ged. Staten. Een moedig en vooraanstaand regent; bekend door de inpoldering bij Langweer, een 'vertoog' tegen onoordeelkundig uitvenen (1766), bemoeiing met de Koudumer Slaperdijk en een dagverhaal over de troebelen van 1748 (uitgegeven door G. H. v. Borssum Waalkes, 1899). In zijn testament (1773) verbood hij opeenhoping van zijn enorm grondbezit en daarmee gepaarde politieke macht in één hand.

Zie: Sminia, Naamlijst, 350-351; W. W. Wichers A. Wierdsma, Gesch. van het administratief toezicht op de lage vervingen in Frl. (Leiden 1885), 1-43; Binnendijken en Sliepdijken I, passim; Repert., 282.

—, **Philip Ernst** (Palts 10.10.1613-Lwd. 6.2.1693). Kwam ca. 1641 naar de Republiek; secretaris, later hofmeester van Willem* Frederik, ook van Albertina* Agnes. Liefhebber der exacte wetenschap (correspondentie o.a. met Gunst, en Chr. Huygens).

Zie: N.B.W. VII, 1224.

Vegelinsoord (naar het geslacht *V.v.C.*). Jong dorp (451 inw.) in Haskerland, N.W. van Heerenveen, W. van de spoorlijn Lwd.—Zwolle. In de 19de eeuw door vervening* ontstaan.

Heette naar een water eerst Stobbegat*, na W.O. I veranderd in

Stobbega, ca. 1955 is de naam Vegelinsoord vastgesteld. Openb. lagere school. Via een overhaal over de Heresloot verbinding met de Rijksweg, tussen Akkrum en Heerenveen. In 1884 werd hier een oude houten doopvont* opgegraven, terwijl in 1955 bewoningssporen uit Karolingische tijd zijn ontdekt.

Vegelinsweg. Weg tussen Joure en Akkrum, met veerpont bij Nieuwe Schouw over het Nieuwe Deel, aangelegd 1723-25. In onderhoud bij Haskerveenpolder, tot 1947; het deel Z. van het Nieuwe Deel is overgedragen aan Haskerland.

Zie: Register Openbare Werken 1571-1803, I 141.

VEGETATIEPROFIEL, z Podzol.

VEGTER, Johannes Jacobus Margarethus, architect (Sappemeer 16.9.1908—). Sedert 1934 te Lwd., rijksbouwmeester sedert 1.5.1958. Restaureerde verschillende kerken en raadhuisen, o. a. Oldeboorn, Westergeest, Dokkum, Jorwerd, Franeker.

VEILINGWEZEN. De tuinders zetten hun produkten (groenten, fruit en bloemen) af via tien veilingen, gevestigd te Beetgumermolen, Berlikum, Dokkum, Drachten, Franeker, Harlingen, Lwd., Minnertsga, Sneek en Stiens. Deze zijn georganiseerd in de Prov. Organisatie der Veilingen in Frl. en tevens aangesloten bij het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Ned. De organisatie wil goede afzet bevorderen, o.a. door middel van sortering en verpakking. Ze bestrijdt knoeierijen en misbruiken bij koper en verkoper, z Tuinbouw. **VELDBIES** (Fr.: *breake*). Plant. Gewone *V.*, op droge grond; veelbloemige *V.* op vochtiger plaatsen; dichtbloemige *V.* in moeras en in bosjes. Ruige *V.* sporadisch.

VELDBONEN. De soorten *V.* zijn Waalse, wier-, paarde- en duivebonen. In Frl. worden haast alleen Waalse of tuinbonen geteeld.

Gemiddelde opp. 1931-40 612 ha; na 1953 nog slechts ca. 200 ha (Nederland 1800 ha). Hoofdzakelijk geteeld voor tuinbouwzaai. Het verbouwde ras is Adrie; de laatste jaren worden de in de tuinbouw meer verbouwde rassen ook door de landbouw op contract geteeld, bijv. de witkiemrassen. De teelt beperkt zich vrijwel tot de Kleibouwstreek. z Peulvruchten.

VELDE, Rinse van der, boekhandelaar-uitgever (Ureterp 13.12.1856-Lwd. 10.10.1940). Sedert 1892 zelfstandig te Lwd. werkzaam. Gaf veel Fr. werk uit (Fr. Lietboek, Rimen en Teltsjes, werk van H. S. Sytstra, Y. C. Schuitmaker, P. J. Troelstra, O. H. Sytstra en J. J. Hof).

Zie: Tinkboek Selskip, 188-189.

VELDINDELING. De verspreiding van de complexen land, geschikt voor bouwland, finnen*, mieden*, over het dorpsgebied, hangt samen met grondaard, hoogte en ligging.

Bij doorgaande* plaatsen was de *V.*, het eenvoudigst, al hadden deze vaak afgelegen miedvelden nodig tot aanvulling van de hooivoorraad. Als het dorpsgebied in duidelijk onderscheiden complexen lag, was de *V.* ingewikkeld. Daardoor had de *V.* invloed op het dorpsstype (z Dorp), de bedrijfvormen*, de mate

van boerenorganisatie en dorpsgemeenschap en wrsch. ook op bepaalde kanten van het volkskarakter*. Hoe duidelijker de dorpsgrond in complexen lag, hoe strakker het verdelingssysteem (z. Hoevenstelsel) en de blijvende organisatie, z. Marke, Verkaveling.

VELDKERS (Fr.: *pinksterblom*). *Pinksterbloem* overall Kleine V. plaatselijk; soms veel in zonnige klei bermen. Bos-V. wel in iets vochtiger bosjes.

VELDLEEUWERIK (Fr.: *ljurk*). Algemene broeder trekvogel; enkele overwinteren.

VELDMUIS (Fr.: *fjildmûs, lânmuûs*). Tot de woelmuizen behorend knaagdiertje. Kan, doordat zij meer vernielt dan zij als voedsel nodig heeft, in zgn. muizenjaren zeer veel schade toebrengen, vooral in de Lage* Midden.

Zie: IJsseling en Scheygrond, De zoogdieren van Ned. (Zutphen 1950); Vakblad voor Biologen XXXVII (1957).

VELDSLAA (Fr.: *fetslaed*). Plant. Vaak langs spoorlijnen. In het zuiden ook op bouwland en in het gras.

VELDUIL (Fr.: *katof, ûlekoffe*). Schaarse broedvogel, doortrekker en overwinteraar. Broedt op de grond. In zgn. muizenjaren soms iets talrijker.

VELSTRA. Hardrijdersfamilie uit Oudkerk, stammend uit de Oudkerker hardrijdersgeslachten De Vos en Hellinga. Bekend was Wierd Tjeerds V. (11.10. 1869-28.5.1945), veehandelaar. Won al in jongenswedstrijden. Tussen 1886-1905 groot aantal prijzen in mannenrijderijen en tussen 1894-1905 in paren met Lutske Wester uit Eernewoude.

Vermaard was ook zijn neef Kornelis Sjrks V. (10.3.1892-8.4.1946), schilder. Van 1904-08 alleen en in wedstrijden van jonge paren. Van 1908-29 mannen en mannen-en-vrouwen. In 1908 en 1909 (onofficieel) kampioen Frl. junioren, z. Hardrijden.

Zie: J. H. Rijpkema, Hardrijders en hardrijdsters in vroeger en later tijd (1936); Nieuwsbl. v. Frl. (13.1.1937; 19.12.1938); A. F. Scholte en W. Tsj. Vleer, Het Oudkerker hardrijdersgeslacht, genealogie (1955).

VELSTRA, Tjeerd Ritskes, boer-toneelschrijver (Lekkum 10.11.1840-Lwd. 8.5.1918). Lange jaren dé Fr. toneelschrijver. Schreef meer dan 20 eenvoudige, romantisch-moralistische, speelbare stukken, opgevoerd door het Ljouwerter Toanielselskip. Bestuurslid Seiskip* 1844 (1879-1892), ijverde voor de paarde-sport, lid Prov. Staten. Woonde op Baensein te Lwd. Zijn verhalen enz. verzameld in *Rimen en Teltsjes* (1906-11). z. Toneel.

Zie: N.B.W. IX, 1181-1182.

VELTDRIEL, Joannes Petri, politicus. Dokkumer burgemeester uit de eerste helft 17de eeuw, voor Frl. naar de Staten-Generaal gezonden, nam deel aan een gezantschap naar Moskovië (1630). In 1640 werkte hij Frederik Hendrik in Frl. tegen. Bij Willem* Frederik bepleitte hij 1644/45 hulp aan Dokkum.

Zie: J. Scheltema, Staatk. Ned. II, 2 (1806), 391-392; idem, Rusland en de Nederlanden I (1817), 124-162.

VELTMAN, Binne R., auteur (Oostermeer 1891-1921). Schreef een eerst in de 'Kollumer Cour.' (1919-20) verschenen historische roman: *Ondergang, Uit den eersten tijd der Hervorming* (1936) en: *Oostermeer, Geschiedkundig beschreven* (1925).

VELTMAN, Tette Baukes, militair (Haskerdijken 18. 3.1791-Fort van der Capellen, Sumatra, 20.7.1833). Bekend door zijn dapper gedrag op Sumatra (1821-33), waar hij als kapitein stierf.

Zie: V.A. (1848), 145-170.

VELZEN, Gerard van, theoloog (Harlingen 1697-13.6.1782). Bekwaam 18de-eeuws predikant te Wier (1718), Waaksens, Westdongeradeel (1725) en Harlingen (1753-89). Bestrijder van de verdraagzaamheid, z. Socinianisme, Tolerantie.

Zie: Chr. Sepp, Joh. Stinstra, I (Amsterdam 1865), 226, 231 e.v.; Cuperus I, 77, 206-209.

VELZEN, Hendrik Thoden van, theoloog (Wolvega 20.5.1842-Weener 20.9.1927). Zoon van Sijo Kornelis. Eerst evang. predikant (van 1886-97 in Frl.), later filosoof, die godsdienst en natuurwetenschap poogde te verzoenen en in elkaar liet overgaan.

Zie: Wumkes, Paden IV, 578-589.

VELZEN, Simon van, theoloog (Amsterdam 14.12.1819-Kampen 3.4.1896). Herv. predikant te Drogeham (1834); zeer spoedig in conflict met kerkelijke besturen over een adres aan de synode en over de gezangenkwestie. Werd geschorst en scheidde zich af. Kwam te Lwd. als predikant van alle afgescheiden groepen (1835), te Amsterdam (1854), te Kampen als hoogl. aan de theologische school der chr. geref. gemeenten; V. heeft veel geschreven.

Zie: J. A. Wormser, Karakter en genade (1916); N.B.W. X, 1086; A. Tjoelker, Ds. S. v. V. en zijn betekenis voor de afscheiding in Frl. (1935).

VELZEN, Sijo Kornelis Thoden van, theoloog (Oudkerk 1809—Warnsveld 1900). Stamde uit Oostfr. predikantengeslacht. Predikant te Metslawier, Wolvega, Nijmegen en Lwd. (1846-83). Vertegenwoordiger van de 'Groninger* richting'.

Christocentrisch denker, die op het evang. leven grote nadruk legde. Zelfstandig mens, die de domineessteek met de hoge hoed verwisselde; pleitte voor spiritisme en tegen lijkverbranding. Auteur van veel praktisch-theologische boeken. Lang voorzitter van het Fr. Godgeleerd* Gezelschap.

Zie: N.B.W. X, 1087-1089; Wumkes, Paden IV, 558-578; Ned. Patr. XXXI (1945), 276-287.

VENEMA, Hermannus, theoloog (Wildervank 1697—Lwd. 25.5.1787). 'Vader V.' is wel de belangrijkste Fr. theoloog uit de 18de eeuw. Hij stond 1723-74 als hoogl. te Franeker en had vele leerlingen.

Sterke waarheidsliefde paarde hij aan grondige kennis. Vooral

als kerkhistoricus kwam hij naar voren. Beschuldigd van onrechtzinnigheid (o. a. door A. Driessen), pleitte hij voor tolerantie* en verdedigde J. Stinstra*. Hij bestreed de starheid van het leerstelsel en legde nadruk op het chr. leven. E. S. v. Burmania* vereerde hem. → Hogeschool.

Zie: J. Bakker, Lofrede op H. V. (Amsterdam 1801); Boeles I, 2de dl., 401-407; N.B.W. II, 1485-1487.

VENETIË. Hindelopen heette lang het 'Fr. V.', doordat de inw. vroeger hun huizen per boot konden bereiken. Er moeten huizen geweest zijn zonder ingang aan de straatkant.

VENO, Henricus de, veelzijdig geleerde (Lwd. ?—Franeker 22.4.1613). Advocaat en misschien arts te Lwd. (1599), hoogl. in ethica en fysica te Franeker (1602; van 1609-11 ontslagen). Voorstander van de academische filosofie (Plato). Bestrijder van het aristotelisme.

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs, 76-82.

VENO, Johannes de, jurist (?—Lwd. 1662). Advocaat te Lwd. (1601); schreef: *Historiale Meditatiën* (1658).

Zie: N.B.W. X, 1089-1090.

VENSTERURN. Urn niet stukjes ingezet groen glas (5de eeuw?). In Frl. werd een V. gevonden te Ferwerd. De betekenis is onbekend: Diende het glas als versiering? Moeten wij er cultische betekenis aan toekennen? Was de V. een drinkvatwerk? Is er verwantschap met de urnen, waarin een gat ('Seelenloch') voorkomt?

Zie: Oldenburger Jahrb. XXIX (1925), 328-400; Deutsches Archael. - Institut Röm.-Germ. Komm. 18. Bericht (1928).

VERBINDING. Boezemwaterschap in Doniawerstal (1057 ha), opgericht 1929. Doel: bescherming van het boezemland door bedijking enz., aanleg van wegen, onderhoud van vaarten.

VERBINDINGSWEG URETERP-DRACHTSTER COMPAGNIE. Boezemwaterschap in Opsterland en Smalingerland (1250 ha), opgericht 1920. Doel: subsidiëring van aanleg weg van Ureterp-Drachtster Compagnie.

VERBOND DER EDELEN, of Compromis. Een in dec. 1565 gesloten verbond van de (lagere) adel, die zich verzette tegen de inquisitie* en de plakkatens*. In Frl. werd een iets gematigder redactie (het zgn. klein compromis) aangeboden en in 1566 door velen getekend (z. Selsma, G.). Hagepreken en de beeldenstorm* volgden, z. Carolus, Joh.; Ephemerides Leo-vardienses.

Zie: Vr. F. XVI (1886), 401-454; Reitsma, H. J., 119-137; T. v. G. ; 1928); P. J. v. Herwerden, Bij de oorsprong van onze onafhankelijkheid (1947).

VERBRUIKSCOÖPERATIE IN FRL. 'EXCELSIOR', Coöp. vereniging U.A. De. Opgericht 23.2.1898 door personen uit de Soc. Dem. Arbeiders Partij. Een grote stuwkracht was L. Zandstra*. De eerste directeur was K. P. W. Besuyen*. Begonnen werd met 40 leden, nu zijn er

11000. De omzet bedraagt ruim 7 miljoen gld. In Frl. 50 vestigingen, vooral in de steden. In 1926 werd op Ameland een jeugd vakantietehuis Excelsior gesticht. Er is een Coöp. Vrouwenbond geweest Frl. Het Bouke Molenaarfonds geeft studietoelagen aan kinderen van leden. De leden komen vooral uit de kringen der moderne arbeidersbeweging.

Zie: Jaarverslagen en Fr. bijvoegsel van 'Coöperatienieuws'.

VERDEKTE WAGEN (Fr.: *fordek, kapwein*). In de 19de eeuw opgekomen vierwielig rijtuig met vaste lederen of zeildoeken kap, voorloper van het glêzen* weintsje (brik). z. Wagentypen.

VERDENIUS, Andries Anton, Nederlands filoloog (Drachten 7.3.1876-Arnhem 18.10.1950). Kweekschool te Groningen, staatsexamen, studie Nederlandse taal en letteren te Amsterdam, promotie in 1917, volgde F. A. Stoett* als hoogl. op (1933). Lid van de Prov.* Onderwijsraad van Frl. en van de Fr. Akademy*.

Wrk.: Publiceerde over het Fr. in: Onze taaltuin VIII (1940), 324-326; B. II (1940), 18-21, 109-114, 180-187; IV (1942), 126-134; Nieuwe Taalgids XXXVI (1942), 208-209; De Gids CVII (1943) II, 79-88; Studies over zeventiende eeuws (1946): met bibl.

Zie: Levensber. Letterk. (1950-51), 201-203.

VERDRONKEN PLAATSEN. Verschillende dorpen, die in middeleeuwse stukken genoemd worden, zijn sedert in het water verdwenen, zo bijv. Carnewalt, Wartena, Westerbierum. z. Overstromingen, Watervloeden.

Zie: V.A. (1897), 167-173; T.K.N.A.G. 2de ser. XLII (1925), 386-391; XLIII (1926), 74-75.

VERDUGO, Francisco, Spaans krijgsman (Talavera de la Reina 1536—1597). Na Rennenburgs* dood (1581) gouverneur der N.O. gewesten; bestreed van Groningen en Steenwijk uit Willem* Lodewijk met veel talent. Zeer bekend is de tocht door Westergo (1586) o.l.v. Tassis en Oswald v. d. Berg (slag bij Boksum 17.1.1586). In 1587 organiseerde V. een moordaanslag op Willem Lodewijk (z. Lauterbeck, M.). Ook na 1590 liet hij Frl. geen rust.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER FRIESCHE VOLKSKUNST. Bestond kort na 1900 gedurende enige jaren. Doel: herleving van volks*- en ambachtskunst*.

Er zijn tentoonstellingen gehouden van o.a. houtsnijwerk, van Neeltje Lettinga, Hindeloper schilderwerk van Roosjen en Huttinga, zilverwerk van Van Erp, Sustring, De Haas en Zwanenburg en naaldkunst.

Zie: Het Noorden (1904), 201.

VERENIGDE CHRISTELIJKE GEMEENTE te Dokkum. Kerkelijke gemeente aan de Lageweg, die als enige in den lande het remonstrantse streven naar verbroedering (1796) heeft verstaan. Gegroeid uit de 16de-eeuvse doopsgez. gemeente en de 17de-eeuwse der remonstranten (1797). z.

Camphuysen, D. R.

Zie: M. W. Scheltema Ez. en P. C. v. Wijk, Een poging tot verbroedering... te Dockum (1874); B. XVI (1954), 209-212.

VERENIGDE OOSTINDISCHE COMPAGNIE (V.O.C.). De vroeger in zeevaart en handel uitblinkende Friezen hebben weinig aandeel gehad in de V.O.C. (1621-1800). Zij bezaten aandelen, namen dienst op Compagniesschepen en emigreerden soms naar Z.O.-Azië.

Toen in 1602 kon worden ingeschreven op de aandelen, schreef Frl. slechts voor ca. f 700 000 in. W.-Frl. (Hoorn en Enkhuizen) schreef voor ca. f 800 000 in en kreeg een der kamers. De Friezen waren hierover gebelgd. Zij keerden zich tegen de Hollandse en Zeeuwse kapitalisten en de Hollandse hegemonie (1003-65). Een eigen Fr. O.I.C. bestond sedert 1642, maar alleen op papier. Fr. kooplieden, daarbij gesteund door hun Staten en stadhouder Willem* Frederik, hebben, tevergeefs getracht tussen de naar vrijhandel strevende kolonisten en de monopolistische bewindhebbers der V.O.C. een wig te drijven. Holland verweet de Friezen gebrek aan actie bij de oprichting. Bovendien kregen zij het advies de te koop aangeboden aandelen over te nemen, z Westindische Compagnie.

Zie: De Indische Gids (sept. 1934).

VERENIGDE STATEN. Ook Friezen hebben, zij het weinig, deel gehad aan de opbouw der latere V.S. P. Stuyvesant* moet worden genoemd, ook B. J. Krol*. De 18de-eeuwse Amerikaanse vrijheidsoorlog vond veel bijval bij de Fr. patriotten*. De Fr. Staten waren de eerste soevereine macht, die besloot de onafhankelijkheid der V.S. te erkennen (26.2.1782); op 19.4.1782 volgden de Staten-Generaal (z Adams, J.). In de 19de eeuw trokken aanhangers der afscheiding* en Balkster* Fijne Mennisten naar de V.S. z Amerika, Emigratie, Frisian News Items.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 43; Repert., 175, 309; Frysk en Frij (juni-nov. 1955); B. XIX (1957), 233-238.

VERGEET-MIJ-NIETJE (Fr.: *forjit-my-net*). Plant. Moeras- en zode-V, zijn algemeen op vochtige plaatsen; veelkleurig en middelst V. vooral in akkers. Ruw V. veel in duinen en op droge grond.

VERHEL, Arnoldus, jurist (Amersfoort 29.8.1583-Franeker 14.2.1664). Gardiaan van de kapucijnen* in Gent (1610-13); na zijn ontvluchting en rechtenstudie te Franeker advocaat aan het Hof te Lwd. (1617), hoogl. in de wijsbegeerte te Franeker (1618). Bijna een halve eeuw doceerde 'vader V.' een scholastiek aristotelisme.

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs, 56-61.

VERINGA, A., uurwerkmaker te Bolsward, 19de eeuw. Schreef Geschiedkundige beschrijving van de uitvinding des horloges... in het Holl. bewerkt (1892).

VERKAVELING. Verdeling van het cultuurland in de tot de hoeven (plaatsen*) behorende kavels*. De aard der V. is vooral bepaald door de landschappelijke situatie.

Een dorpsgebied van vrij homogene grondaard leidde tot blok-V.*, de meest efficiënte en daarom bij sanering* nagestreefde vorm. Een dorp op een rug, met stroken van verschillende grondaard in dezelfde richting, kreeg strook-V.* of doorgaande V. Een dorp met uitgesproken verschillende complexen kreeg een in percelen uiteenvallende V. (*Gewanntype*), waarbij dus elke hoeve in elk complex zijn deel kreeg, z Ees, Marke, Ruilverkaveling, Veldindeling.

VERKEER, z Autobuslijnen, Binnenscheepvaart, Spoorwegen, Vaarwegen, Wegen.

VERKEER EN VERVOER, z Autobusdiensten, Beurtvaart, Binnenscheepvaart, Binnenvloot, Harinxmakanaal, Kustvaart, Nederl. Tramwegmaatschappij, Prinses Margrietkanaal, Spoorwegen, Stoombootmaatschappijen, Trekschuit, Vaarwegen, Veerhuis, Vrachtautodiensten.

VERKEERSVEILIGHEID. De relatief geringe bevolkingsdichtheid en verkeersintensiteit maken dat het aantal verkeersongevallen in Frl. vergeleken niet de landelijke cijfers, laag is. Relatief hoog is het aantal verkeersongevallen met dodelijke afloop.

VERLAATSBRUG. Draaibrug over de Harlinger Trekvaart te Lwd., ter plaatse van het 1859 opgeruimde vallaat*.

VERLOVING. Onbekend in het Oudfr. recht. Wel kende men het door de ouders beloven van een dochter aan (de familie van) de man.

Omstreeks de 13de eeuw werd in Frl. echter het instituut der V. aan het canonieke recht ontleend; volgens dit recht waren trouwbeloften (*sponsalia de futuro*) bindend, en kon men degene die ze had afgelegd tot een huwelijk dwingen. Hoewel de roomse kerk stelde dat de V. gevolgd moest worden door een, in het openbaar uitgesproken, jawoord (*sponsalia de presenti*), erkende ze toch ook op een V. gevolgde bijslap als wettig huwelijk, waardoor rechtszekerheid inzake het huwelijk in de M.E. ontbrak, en veel clandestiene huwelijken werden gesloten.

Dit euvel, na de reformatie krachtig bestreden, bleef tot na 1700 doorwoekeren. Trouwbeloften bleven ook tijdens de republiek bindend. Een rest is, dat men in Frl. de V. noch licht sluit, noch licht breekt, z Huwelijk.

Zie: Vr. F. IX (1862), 177-205; Y. Poortinga, Elbrich, 2 dln. (1947-49).

VERMAES, Stefanus Johannes, ingenieur (Hellevoetsluis 2.5.1839-Lwd. 10.12.1902). Hielp bij de aanleg van spoorwegen* in Frl.; hoofdingenieur Prov. Waterstaat (1876-1902), werkte voor de zeekeringen, propageerde Lauwerszee- en Zuiderzee-indijking.

Zie: N.B.W. VI, 1301-1302.

VERMANING (Fr.: *formanje, formoanje*). Paulus eindigt zijn brieven met raadgevingen en V.en. Kenmerk van de chr. gemeente was de onderlinge V.: men had elkaar aan de eisen van een chr. leven te herinneren en te waarschuwen voor al wat daarmee strijdt. Daarom heetten de doopsgez. prekers 'vermaners' en hun schuilkerken* V.en.

Vandaar nog *Formanjestegen* (Lwd., Makkum, Waga), een *Formanjeleane* (Lippenhuizen), een *Formanjeboskje* (Drachten).

VERMOGEN, z Inkomen en vermogen.

VERMOGENSSTRAF. In Frl. pas in de 15de eeuw en wel in de steden. Wel kennen de Lex* Frisionum en latere wetten een boetensysteem, maar dit betreft geen straffen door en voor de overheid in de moderne zin (de boete viel nl. aan de beledigde partij toe en de vordering ging van deze uit). Op het platteland doet de V. in de 16de eeuw haar intrede, hoewel de oude vorm (zoengeld) nog in de 17de eeuw voorkwam.

VERNOEMEN (Fr.: *forneame*). De mannelijke eersteling heet in Frl. naar vaders vader (*pake*). Is het eerste kind een dochter, dan naar moeders moeder (*oarremem*). De tweede zoon krijgt de naam van de vrouws vader (*oarreheit*), de tweede dochter die van de mans moeder (*beppe*).

In de meeste families wordt aan deze volgorde vastgehouden als aan een uiting van kinderliefde, maar ook als aan een recht der grootouders. De namen mogen eigenlijk niet worden gewijzigd. Zusters en broers van het echtpaar komen na de grootouders aan de beurt. Naamgeving was eenmaal een half sacraal gebruik. In Frl. wordt de naam van een overleden kind wel aan een na hem geboren broertje of zusje gegeven.

VERRIER, Johannes, schilder (Doornik 1721-Lwd. 25.6.1797). Solliciteur-militair te Lwd., tevens amateur-schilder. Leerling van J. II. Quinckhard. Kunstvriend, die jonge Fr. schilders adviseerde (o.a. W. B. v. d. Kooi* en D. J. Ploegsma*).

Zie: Eekhoff, Kunstverz. (1875), 62, 131, 315, 316.

VERRITUS. Een Fries, die ca. 58 n.C. met Malorix naar Rome ging om keizer Nero* te bewegen de Friezen toe te laten tussen het terpenland en de Rijn (z Corbulo). Zij spraken de keizer zonder succes in het theater van Pompejus, waar ze ereplaatsen innamen.

Zie: Boeles II, 122-123.

VERRUTIUS (Verruci, van Wartinga), Gronings geslacht. Enkele leden in 17de en 18de eeuw in officiële of magistraatsfuncties te Lwd. en Dokkum. Uitgestorven 1813.

Zie: Stamboek Fr. adel I; NaI. 1-4.

—, **Hiëronymus**, syndicus der Ommelanden (Groningen 1546-3.12.1601). Studeerde in Duitsland en Frankrijk, kreeg zijn ambt in 1574. Hij bewerkte mede de botsing tussen stad en Ommelanden, raakte in de stad gevangen (1577) en vluchtte (1578). Oefende invloed op het aannemen van het Fr. wapen door de Ommelanden, dat in twee kwartieren van het Groningse prov. wapen nog voorkomt, z Vlag en wapen.

VERSCHOT. Waarborgsom, bij verhuur van saten of losse landen door de huurder aan de verhuurder betaald.

Het V. moest de huurder verhinderen het land met een huis te

bezwaren of - bij verhuur van land met huis - het huis boven de normale reparaties te verbeteren. Het bezwaren van het land met een huis of het verbeteren van het huis was nadelig voor de landheer, omdat deze na afloop van de huurtermijn volgens geldend recht (z Afkoop) de waarde van huis of verbetering zou moeten betalen. Na afloop van de huurtermijn kreeg de huurder het V., al of niet met rente vermeerderd, terug. Het F. wordt soms, ten onrechte, *voorschot* genoemd.

VERSCHUIR, Gysbert Fontein, jurist (Franeker 13. 10.1764-Alkmaar 2.1.1838). Zoon van J. H. V., promoveerde op het tweede eeuwfeest der Franeker academie (1785). Trad in 1787 als prinsgezinde op de voorgrond. Ging daarna naar Holland.

Zie: N.B.W. II, 1492-1494.

VERSCHUIR, Johannes Hendrik, oriëntalist (Neundorf, Oostfrl., 21.2.1735-Weidum 20.5.1803). Predikant te Bolsward (1759), hoogl. in oosterse talen te Franeker (1764). Kon zich niet neerleggen bij de afzwering der Oranjes en nam ontslag (1797).

Zie: Boeles I, 2de dl., 547-550.

VERSTAL (oude schrijfwijze: *forstal*, uit *fiarndelstal*). Bouwlandmaat van 60 vierkante roeden, dus een kwart lopenstal*. Vroeger vooral in de Zuidwesthoek en in de Wouden in gebruik, z Fiarndel.

VERSTOLK VAN SOELEN, Johan Gijsbert, jurist (Rotterdam 16.3.1776-Zoelen 3.11.1845). Vertrok 1795 naar het buitenland, studeerde en reisde. Kwam 1802 (Vrede van Amiens) terug, lid prov. bestuur van Z.-Holland (1805), in 1810 landdrost van Gelderland.

Na de inlijving (13.12.1810) préfet van het dep. Frise (baron de l' Empire) (R. L. v. Andringa* de Kempenaar, van 1807-10 landdrost van Frl., ging toen naar Gelderland). Zijn rapport over Frl. en de Friezen is nog van belang. Bij de intocht der kozakken* (18.11.1813) was hij ziek en legde zijn functie neer. Na korte gevangenschap kwam hij op voorspraak van Friezen vrij. Later gezant in dienst van koning Willem I. Droeg voor Frl. bij aan een betere regeling van de lage vervening*. Na de grote watervloed (1825; werd hij belast met verdeling der bijdragen in Frl. Minister van. Buitenlandse Zaken (1825-41).

Zie: Vr. F. XIII (1877), 17-60; N.B.W. IX, 1205-1206.

VERTALINGEN. In het Fries. De vloed van V. komt op na 1830, maar reeds Gysbert* Japicx vertaalde uit het Frans. In zijn werk vinden wij motieven van klassieke schrijvers. Uit de Duitse romantiek is heel veel (en zeer vrij) vertaald in 'Iduna*' en andere tijdschriften (ook dialect). In de 19de eeuw sprak in de V. de behoefte aan taaioefening mee. Bij de vele V. na 1915 (Frl. en de wereld!) zit de gedachte voor, Frl. over het min of meer huiskakkene heen te brengen. D. Karma* heeft uit Oud- en Nieuwengels vertaald, ook uit Frans, Italiaans, Grieks, Duits. Na het vele Duits der 19de eeuw krijgt nu het Angelsaksische taalgebied de meeste aandacht. Uiteraard wordt uit Nederlands en Vlaams — dat men in Frl. verstaat — niet heel veel vertaald. In de laatste jaren komt het

persoonlijk element in de keuze sterker naar voren. Vaak wordt van een schrijver een enkel gedicht vertaald, dat de vertaler trof, uit welk land, uit welke tijd dan ook. Een uiteraard niet volledig overzicht van het vertaalde geeft het volgende beeld:

KLASSIEKE OUDHEID : Aeschylus: J. D. Ankringa; Anakreon: W. A. Reddingius, H. S. Sytstra, P. J. Troelstra; Augustinus: E. B. Folkertsma; Homerus: K. Bruinsma, D. Kalma, W. Kok, H. Tj. Piebenga; Horatius: M. de Haan Hettema, W. de Jong Jzn., W. Kok; Ovidius: T.A.M.A. Humalda v. Eyshiga, W. de Jong Jzn., W. Kok; Sophocles: T.A.M.A. Humalda v. Eysinga; Tacitus: W. Kok; Terentius: T.A.M.A. Humalda v. Eysinga; Vergilius: W. Kok.

GERMAANSE OUDHEID: Beowulf: D. Kalma; Edda: K. Sierksma; Gudrun: T. R. Dijkstra; Heliand: O. Postma; Oudijtslandse saga's: G. Dijkstra, J. Piebenga.

DUITS: Bürger, Gottfr. A: T. G. v. d. Meulen, J. C. P. Salverda; Claudius, Matthias Asmus: Waling Dijkstra e.a. Iduna dichters, R. Posthumus; Droste-Hülshoff, Annette von: A. A. Jaarsma, Sj. Spanninga; Eichendorff, Josef von: A. A. Jaarsma, F. Schurer, Sj. Spanninga; Fontane, Theodor: Y. Poortinga; Frenssen, Gustav: bewerkingen H. Hoen en W. Japiks (pseud. J. Winkelman); Gellert, Christian: Waling Dijkstra; Goethe, Johann Wolfgang von: G. Brouwer, W. Faber, J. J. Hof, A. A. Jaarsma, T. G. v. d. Meulen, L. C. Murray Bakker, J. B. Schepers, F. Schurer, H. fen W. (Th. J. Heeg), R. B. Windsma; Grimm, Jacob L.K.: T. R. Dijkstra e.a. Idunaschrijvers, G. Jonkman, R. Tolman; Groth, Klaus: P. v. d. Burg, W. Dijkstra, E. Halbertsma, O. Postma, P. J. Troelstra; Hebbel, Friedrich: A. A. Jaarsma; Hebel, Johann Peter: J. G. v. Blom, T. R. Dijkstra, E. Halbertsma; Heine, Heinrich: G. Brouwer, F. Schurer, Heym, Georg, Theun de Vries; Hölderlin, J. C. Friedrich: A. A. Jaarsma, Sj. Spanninga; Höltz, Ludwig H. C.: W. Dijkstra, E. Halbertsma, J. C. P. Salverda; Kleist, Ewald C. von: J. G. v. Blom, J. C. P. Salverda, R. B. Windsma; Klopstock, Friedrich Gottlieb: P. J. Troelstra; Körner, Karl Theodor: H. F. Pasma, P. J. Troelstra; Kotzebue, August F. G. v.: J. D. Ankringa; Lessing, Gotthold Ephraim: G. Colmjon (?), P. Sipma; Liliencron, F. Detlev von: A. A. Jaarsma, D. A. Tamminga; Reuter, Fritz.: W. Dijkstra, H. G. v. d. Veen; Rilke, Rainer Maria: G. Jonkman, O. Postma, Sj. Spanninga; Schiller, Johann Christoph Friedrich von: J. G. v. Blom, G. Colmjon, D. Kalma, F. Schurer, M. Sikkema, P. Sipma, H. G. v. d. Veen, R. B. Windsma; Siefkes, Wilhelmine: J. H. Brouwer, Ypk fan der Fear; Storm, Theodor: S. M. v. d. Gallen, J. Eisenga, A. A. Jaarsma, M. S. E. Visser; Trakl, Georg: Sj. Spanninga, D. A. Tamminga, Th. de Vries; Uhland, Johann Ludwig: J. G. v. Blom, A. Jousma, Madzy (J. Terpstra), D. A. Tamminga; Wildenbruch, Ernst von: A. Jousma.

ENGELS-AMERIKAANS : Auden, Wystan Hugh: A. A. Jaarsma; Bunyan, John: G. A. Wumkes; Coleridge, Samuel T.: Kl. Dijkstra, A. R. Scholten; Dickinson, Emily: S. J. v. d. Molen, O. Postma; Donne, John: F. Schurer; Hardy, Thomas: W. L. Zijlstra; Hughes Langston: F. Schurer, A. Wadman; Keats, John: K. Dijkstra, A. A. Jaarsma; Kipling, Rudyard: Sj. Spanninga; Lindsay, Nicholas Vachel: Jo Smit; Longfellow, Henry Wadsworth: J. J. Hof; Masfield, John Edward: Sj. Spanninga; Miller, Arthur: M. Sikkema; Milton, John: D. Kalma; Ossian: J.

J. Kiestra; Pearl: D. Kalma; Poe, Edgar Allan: M. J. Brouwer, K. Dijkstra, A. A. Jaarsma.

D. A. Tamminga ; Rossetti, Christina G.: Sj. Spanninga; Sandburg, Carl: Sj. Spanninga; Sankey, Ira David: R. Zijlstra; Shakespeare, William: G. Colmjon, T. Holtrop, S. D. de Jong, D. Kalma, R. Posthumus; Shelley, Percy Bysshe: D. Kalma (R. Tolman); Southey, Robert: Y. Tulp; Swinburne, Algernon Charles: D. Kalma; Tennyson, Alfred: bewerkingen W. Dijkstra, J. P. Wiersma; Wilde, Oscar: M. Sikkema, Sj. Spanninga, A. de Vries; Wordsworth, William: G. Groustra, I. de Jong; Yeats, William Butler: D. Kalma.

FRANS: Baudelaire, Charles: M. Sikkema; Lammenais, H. F. R. de: E. v. d. Wal; Leconte de Lisle, Charles M. R.: D. Kalma; Molière: D. Kalma, bewerkingen W. Dijkstra, T. E. Halbertsma; Mornay, Philippe de: Gysbert Japicx; Orléans, Charles d': M. Sikkema, A. Wadman; Villon, François: M. Sikkema, A. Wadman.

SCANDINAVISCH TALEN: Andersen, H. C.: (ook bewerkingen) T. R. Dijkstra, G. Postma, D. A. Tamminga, Sj. de Zee; Berggrav, Eivind: A. en J. H. Brouwer; Björneboe, Jens: A. en J. H. Brouwer; Blicher, Steen Steensen: G. Dijkstra; Geyer, Erik G.; T. R. Dijkstra; Ibsen, Henrik: A. J. Kerkhof, R. P. Sybesma; Jensen, Johannes V.: A. en J. H. Brouwer; Lagerlöf, Selma: Sj. Bierna, Sj. de Zee; Munk, Kaj: A. Brouwer-Prakke; Siwertz, Sigfrid: M. Sikkema; Vesaas, Tarjei: A. en J. H. Brouwer; Zweedse poëzie: M. Sikkema.

ANDERE TALEN: Bulla 'Ineffabilis': J. Winkler; Chinese poëzie: O. Postma, D. A. Tamminga; Dante Alighieri: D. Kalma; Latijns- Amerikaanse poëzie: G. N. Visser; Omar Khayyam: I. de Jong; Portugese literatuur: G. N. Visser; Tagore, Rabindranath: D. Kalma; Thomas a Kempis: A. H. de Vries; Tolstoj, graaf Leo: R. Tolman. z Bijbelvertaling.

NEDERLANDS: Alphen, Hieronymus van: H. G. v. d. Veen; Beers, Jan v.: G. C. Andriess; Beversluis, Martien: J. M. IJlstra; Coolen, Antoon: A. Brouwer; Effen, Justus v.: C. E. Bakker; Tollens Czn., Hendrik: H. G. v. d. Veen. z Psalmberijming.

VERTALINGEN. Uit het Fries. Uiteraard is het meest in het Nederlands vertaald. Van Gysbert Japicx door L. ten Kate, W. Bilderdijk, A. Koopmans, R. Koopmans, J. H. Halbertsma (met commentaar); van de Halbertsma's door J. J. A. Goeverneur: *Twijgen, uit een ouden stam opgeschoten* (1841); *De lappekorf van Gabe Snijer* (1860); van Waling Dijkstra (door hem zelf) o.a.: *De zilveren rinkelbel* (1857, ³1887). Dichtwerk van P. J. Troelstra is vertaald door J. B. Schepers: *Troelstra als Fr. dichter* (1925); F. Schurer gaf eigen vertalingen van zijn drama's: *Simson* (1945); *Bonifacius* (1954). Vertalingen van moderne lyriek (sinds ca. 1880) geeft, samen met de originelen, A. Wadman: *Frieslands dichters* (Leiden 1949).

Romans en verhalen zijn er o.a. van R. Brolsma: *Menschen tusschen Wad en Wouden*, = It Heechhōf (1940, ²1943); *De Stroojonker*, = Groun en minsken (1943); *Het Oudland* (1943); *Zathe Humalda* (1947); Abe Brouwer: *De gouden zweep* (1944, ³1955); *Marijke* (1948); *Zijn beste vriend* (1950); *Harten en hectares*, = De nijboer fan Lycklamastate (1951); *De Zandduivel*

(1954); G. Burgy: *Smeulend vuur* (1944); Ypk fan der Fear: *De bruidegom komt* (1956); N. Haisim: *Zuiderkruis* (1947); T. E. Holtrop: *De wilde boerin* (1925); U. v. Houten: *De zonde van Haitze Holwerda* (1950); G. Mulder: *Een vrouw te veel* (1952); Y. Poortinga: *Elbrich* (1952); P. Terpstra: *Vier mensen in een stad* (1957). In het Engels bestaan enkele vertalingen (o.a. naar Gysbert Japicx) van John Bowering, terwijl E. Howard Harris in *The literature of Frl.* (Assen 1956) vertalingen gaf uit oudere en nieuwere poëzie, in Amerika verscheen A. Brouwers roman *The golden whip* (1947), die in 1944 ook in Noorse vertaling was verschenen: *Gullsvepen*. In het Italiaans publiceerde G. Prampolini Fr. lyriek: *Poeti frisoni* (1952); ook in het Bretons werden gedichten en proza vertaald (tijdschrift 'Al Liamm'). In het Duits is vertaald van de Halbertsma's: *Der Lappenkorb von Gabe Schneider* (door K. J. Clement, 1847). Een enkel Fr. gedicht werd in meer talen overgebracht (J. H. Brouwers *Kastanjes*, zie 'It Heitelan', 1955, 154-155, 180).

VERVENING. Het verwijderen van veen (z Veenvor-ming) uit de bodem, om daarvan turf te maken. De V. heeft landschap en economische structuur van Frl. gewijzigd.

De hoge V. (boven de grondwaterspiegel) vermeldt Sibrandus* Leo reeds tijdens het leven van Siardus, abt van Mariëngaarde (1195-1230); dat nl. 'van de Woudbewoners... een zeer groot aantal in de turfgraverij werkzaam was'. Dit was vooral hoogveen*, zoals dat wat de inw. van Bakkeveen aan het klooster schonken.

Na 1400 hebbes in Dantumadeel, Tietjerksteradeel, Smallerland kloosters turfgraverijen voor eigen behoefte o.l.v. veenmeesters. In deze streken is het hoogveen verdwenen, maar er zijn geen wijken*; de turf is dus 'in het droge' gegraven en per as vervoerd (te Augustinusga is nog een *Turfloane*). Ook particulieren hebben zo in de Zuidoosthoek grote oppervlakten verturfd. Ca. 1550 ontstonden veen compagnieën, ondernemingen van kapitaalkrachten, die de V. in het groot aanpakten. De compagnie van Dekema, Cuyck en Foeys (1551) liet de Schoterlandsche Compagnonsvaart graven, ca. 1580 komt de compagnie van Surhuisterveen, na 1600 ontstaan in Smallerland Drachten en Rottevalle, in Opsterland Gorredijk, in Weststellingwerf Noordwolde en Finkega. In Drachten en Weststellingwerf werd verveend door Hollandse bekende kapitalisten. De 'Compagnies-V.' werkte met kanalen en wijken. Alleen in Fochtelo wordt nog hoogveen vergraven, maar per auto verzonden. Verder werkt er een turfstrooiselfabriek, zodat het hoogveen daar snel mindert. De ondergrond der hoge V. wordt voor akkerbouw gebruikt, die dus onherbergzame heiden en moerassen vervangen heeft. De vaarten dienen nu vooral voor waterlozing en binnenkort ook voor watertoevoer.

De lage V. (onder de grondwaterspiegel) is ook vroeg begonnen. Ca. 1540 worden in de Lage* Midden meermalen ver dolven venen en landen vermeld. Bij deze V., volgens J. Vegelin* v. 'Claerbergen de 'Oudfr', groef men de turf uit lange petten, die mettertijd weer dichtgroeiden en op 17de-eeuwse kaarten te zien zijn. Ca. 1700 komen echter vormloze klynpoelen en -dobben voor, die stellig anders ontstaan zijn. Een veencomplex werd

later omkaad, gedeeltelijk drooggemalen en daarna uitgebaggerd. Dit leverde zgn. baggelaar of baelder (turfsoort). Ook zo ontstonden petten (hellen) met • zetwallen (of -hagen of stripen).

Te Oudehaske kwamen 1751 de eerste veengravers uit Giethoorn; met ijzeren beugels en netten haalden zij de 'klyn' tot op het zand weg. Reeds 1756 dreigde de rijweg te Oudehaske verloren te gaan. De land vernieling roofde met goed grasland een bestaansbron (z Lawei, Leidijk, Leijen). De grondeigenaars hadden tijdens de V. wel inkomen, maar er bleef arm volk in een arme streek achter. Jhr. J. Vegelin v. Claerbergen e.a. signaleerden dit gevaar reeds in 1756. Er is veel over geschreven. De Staten lieten in 1767 de zaak op haar beloop. Pas 17.2.1819 werd elke V. zonder vergunning verboden. Ged. Staten moesten de koning over verdere maatregelen inlichten. De Fr. verveners stoorden zich niet aan het verbod. Een nieuw K.B. van 7.9.1822 had bescherming van wegen en dijken ten doel, en eiste in principe al slikgeld* en armengeld*. Jhr. E. de la Coste* werd naar Frl. gezonden; hij verdeelde de grietenijen waar verveend werd in vier klassen, wees veendistricten* aan, waaruit enige veenpolders* zijn ontstaan, regelde slik- en armengelden. Later kwam er een polderreglement van Prov. Staten. Deze bevestigden de diverse maatregelen, sedert 1819 genomen, in het reglement op de lage V.en in de prov. Frl. van 1849: geen lage V. zonder vergunning; waarborgen voor latere bepoddering en droogmaking; bescherming van dijken en wegen. Armengeld werd niet genoemd. Dit is echter in de veenpolders tot 1925 geheven, doordat afzonderlijke bepalingen der veenpolders van kracht bleven.

Van de 11 veenpolders zijn alleen De Deelen nog in V. In de Veepolder Delfstrahuizen zijn drooglegging, het in cultuur brengen en wegeaanleg niet voltooid. De overige veenpolders onderscheiden zich alleen van andere waterschappen door verschillen in bodemhoogte en maalpeil, oude kanalen en sluisen, slik- en armengeldfondsen en afwijkende bestuursinrichting: weinig invloed van ingelanden. Wordt nog thans vergunning tot V. aangevraagd, dan eisen Ged. Staten slikgeld, dat in een gem. fonds komt (beheerd onder toezicht van Ged. Staten). Na drooglegging en het in cultuur brengen ontvangt de aanvrager het slikgeld terug, volgens daarvan aangelegde slikgeldregisters. Dit gebeurt nog in De Deelen en Delfstrahuizen. Elders is het slikgeld geheel of gedeeltelijk gebruikt voor polderwerken of behoort het aan gezamenlijke ingelanden. Waar nog armengeldfondsen zijn, beheerd door gemeente- of polderbestuur, komt de jaarlijkse opbrengst aan de armen.

M., S. J. v. d.; S., A.

Zie: W. W. Wichers Wierdsma, De Gesch. van het administratief toezicht op de lage V.en (Leiden 1885); Reglement op de Lage V.en buiten de Veepolders. Prov. blad, nr. 168 (1932), gewijzigd nr. 30 (1937); A. Schrijver, Overzicht Fr. Waterstaatswetgeving (1944); B. Oosten, Een veenpolderbevolking (1947); Rijkswaterstaat, Beschrijving prov. Frl. (1948); Wouda, Afwatering; Leeuw. Cour. (20.11.1953); F.

J. de Boer, Skiednis fan de Lege Feanterij yn Opsterlân en Smellingerlân, Wâlderige nr. I (1954); J. Visser, Inventaris Opsterlandse Veencompagnie (1957).

VERVOER, z Verkeer en vervoer.

VERVOU. Oorspr. Waals geslacht. De officier Raes van F. (?-Franeker 24.6.1568) trouwde Amelia van Grombach, weduwe van Jan van Egmond van Merestein (ouders van de watergeus Albrecht v. E. v. M.). Hun zoons en kleinzons waren allen officier in Staatse dienst. Bekend is Frederik. Het geslacht stierf uit met diens kleindochter Saepck (1671).

Zie: Stamboek Fr. adel I, 270; II, 183.

—, **Frederik van**, legeraanvoerder (Franeker 1557-1621). Streed eerst buiten Frl., kwam in 1579 terug en werd hofmeester van Willem* Lodewijk, bevelhebber van Delfzijl en Emden, 1616 lid van de Raad van State. Bekend door: *Enige gedenckweerdige Geschiedenissen* (1841) en *Enige aantekeningen van 't gepasseerde in de ... Staten Generaal 1616-20* (1874).

Zie: N.B.W. VI, 1302-1303; Repert., 282.

VERWANTSCHAP, z Graden van verwantschap.

VERWEY, Bernardus, theoloog (Noordlaren 24.3.1772-Den Haag 21.6.1835). Predikant te Marsum (1794), Bolsward (1803-06) en vervolgens te Zutphen en Den Haag. Vooraanstaand predikant. Schreef vele theologische en stichtelijke werken.

Zie: N.B.W. X, 1099-1100.

VERWEY, Isaïc, jurist (IJlst ca. 1777-Sneek ca. 1820). Rector te Dokkum en Franeker, boekhandelaar te Franeker (1802) en Workum (1802-06), advocaat te Workum en Lwd. Privé-leraar, griffier aan de rechtbank te Sneek.

Zie: N.B.W. IX, 96; X, 1100; I.H. XXXIV (1956), 184-185.

VERWIJS, Eelco, Nederlands filoloog (Deventer 17.7.1830-Arnhem 28.3.1880). Docent moderne talen aan het gymnasium te Franeker (1858-62), archivaris-bibliothecaris van Frl., tevens schoolopziener (1862-68), mederedacteur van het *Woordenboek der Ned. Taal* (1868) en het *Middelned. Woordenboek*. Schreef voor Frl. belangrijke historische artikelen, speelde een rol in de Oera*-Linda-geschiedenis.

Zie: N.B.W. III, 1304-1306; Repert., 149, 282.

VERZEKERINGSFONDS. Eigenlijk: Coöp. V. (C.V.F.) te Lwd. Coöp. vereniging, waarbij coöp. en andere agrarische instellingen pensioenverzekeringen e.d. kunnen afsluiten voor hun personeel. Het C.V.F. werkt ook in andere provincies; er waren 1956 bijna 800 verenigingen aangesloten voor hun verzekeringen met bijna f 300 miljoen aan kapitaal. De beleggingen vinden grotendeels plaats in de agrarische sector.

VERZEKERINGSWEZEN. Onderlinge verzekeringen zijn in Frl. talrijk, vaak gegroeid uit kleine plaatselijke bedrijven ter verzekering van vee, boerderijen enz.: Onderlinge Brandwaarborg

Mij. te Woudsend; Leeuwarder Onderlinge; Onderling Boeren verzekeringsfonds OBAS (1815); Algemeene Fr. Levensverzekering Mij. (Lwd. 1844, personeel 322, gelieerd aan de Groot-Noordhollandsche van 1845, verzekerd bedrag in 1956 / 1270 miljoen). De Algemene Fr. werkt over heel Nederland, ze heeft in het noorden een groot deel der verzekeringen, z Onderling Verzekeringswezen.

VERZETSMONUMENTEN, z Monumenten.

VERZETSPOEÏZIE uit W.O. II. In de Fr. literatuur vnl. vertegenwoordigd door het illegale tijdschriftje 'De Rattelwacht*', onder redactie van F. Schurer*, die ook als verzetsdichter in het Nederlands bekendheid kreeg (Regeringsprijs 1945). Een keuze van in het Nederlands vertaalde V., o.a. van M. Sikkema* en D. A. Tamminga*, geeft 'De Stem van Europa' (1947), 77-84.

VERZORGING. De verzorgende functie in een bepaald rayon betreft o.a. economische activiteiten (leveranties van winkeliers, grossiers), medische (specialisten, ziekenhuizen), culturele (scholen, bibliotheken, concerten).

De V.s-rayons der dorpen beperken zich tot de naaste omgeving, die der kleine Fr. steden hebben een straal van 8-15 km. Naar de aard van de diensten heeft een stad verschillende rayons, bijv. als veemarktcentrum groter dan als onderwijscentrum (z Schooltypen). Hoe sterk de V.s-functie in de grote Fr. steden is, blijkt o.a. uit het grote aantal aldaar in de handel werkzame personen.

VERZIJJL, Rinse Taekes, schilder (Lwd. jan. 1690-?). Schilderde o.a. zeestukken, boerengezelschappen. Decoratieschilder.

Zie: Vr. F. XXXVII (1943), 158-161.

VESTDIJK, Simon, Nederlands auteur (Harlingen 17.10.1898—). Verwerkte in zijn verhalen, romans en gedichten jeugdherinneringen, o.a. in *Terug tot Ina Damman* (1934); *Meneer Visser's hellevaart* (1936); *Sint Sebastiaan* (1939); *Surrogaten voor Murk Tuinstra* (1940); *De andere school* (1948); *De beker van de min* (1957). De sfeer van Leeuwarden is beschreven in *De koperen tuin* (1950).

Zie: A. S. Wadman, Krit. Konfoai (1951), 221-239.

VETE. Vijandschap tussen twee of meer families. In de vroege M.E. hadden bloedverwanten van de beledigde partij de plicht zich op de dader en zijn familie te wreken. Deze laatsten konden proberen de V. af te kopen met vrede*- of zoengeld. Dit werd later regel. De V. wordt wel als een godsoordeel* beschouwd, z Procedure.

VETH, Pieter Johannes, oriëntalist (Dordrecht 2.12. 1814—Arnhem 14.4.1895). Lector in Engels en Maleis te Breda (1838), hoogl. in oosterse talen, Hebreeuws en uitlegkunde van het O.T. te Franeker (1841; hij had daar drie leerlingen).

In 1842 te Amsterdam (ook nog in de wijsbegeerte), in de etnografie en islam aan de rijksinstelling voor Indische

ambtenaren (1864) en de hogeschool te Leiden (1877). Redacteur van 'De Gids' (1837), van 'De Indiër' (1851-52), lid van het Ned. Bijbelgen. Indië. Zeer veelzijdig en vruchtbaar publicist.

Zie: Boeles I, 2de dl., 815-824.

VETKOPERS. Partij in 14de en 15de eeuw. Naam in verband gebracht met de norbertijnen, die vetweiders zouden zijn geweest. In 1394 is voor het eerst sprake van de 'vette partij'.

Hadden de overhand O. van de Middellzee (Dokkum, Lwd., Groningen, Oostfrl.) en waren soms bereid Hollands gezag te erkennen (1398, 1470). Bij de onderwerping aan Albrecht* van Saksen waren de V. de onderliggende partij, die hulp zocht bij Karel* van Egmond. z Partijschappen, Schieringers.

VETMUUR (Fr.: *fetmier*). Plant. Liggende V. algemeen. Groenbloemige V. o.a. op Terschelling, bij Oostmahorn en op het Rode Klif. Stijve V, op de eilanden en op zeedijken. Knopige V. in de duinen en op vochtige plaatsen in het oosten.

VEULEN in het volksgeloof. Een spokend V. was tot voor kort in Frl. algemene verschijning, op tientallen plaatsen bekend.

Het V. kwam in verschillende gedaante voor: wit, gevild, gloeiend, met klapperoren, met gloeiende bindstok, zonder kop, met drie poten, met een brijpot om de nek, dit laatste meest in de Wouden. Het spokend V. is nog niet bestudeerd; het kan in zijn kloploze gedaante aan een heidens dieroffer herinneren.

VIATICUM. Reispénning. Wat een predikant (spreker) ontvangt na preek (lezing) of vergaderingbezoek. Andere naam voor honorarium; het V. is nl. veel meer dan de strikte reiskosten. Ook: communie, aan een zieke in gevaar van sterven toegediend (r.k.).

VICARIE. In M.E. kerkelijk ambt (z Leen). Bood zelden volledig bestaan en dagelijks werk, vandaar dat de regering 1542 voorschreef daartoe geschikte V.n te verenigen.

VICARIS (vicarius). Plaatsvervanger van een geestelijk ambtsdrager. Van de *paus*: vicarius apostolicus, zo in de 17de eeuw het hoofd van de 'Hollandse missie', de clandestiene r.k. kerk in Nederland, in de afzonderlijke bisdommen vertegenwoordigd door provicarissen. z Bisdom, Bisschop.

Van de *bisschop*: V-generaal, sinds de 13de eeuw in feite het geestelijk hoofd van het bisdom (de provicarissen noemden zich ook vaak V.-generaal). Van de *pastoor*: hetzij als vervanger van een fictieve bij incorporatie, of van een afwezige, hetzij als helper van een fungerende. Voor 1580 heetten met een leen begunstigen ook wel V. Ven hadden een eigen huishouding, in tegenstelling tot kapelaans in onze tijd.

VIERENTWINTIG LANDRECHTEN, z Landrechten.

VIERING, Joannes, jezuïet (Leuven 1571-Mechelen 1622). Werd in 1618 te Midlum gegrepen en zat 7 maanden gevangen.

Zie: N.B.W. III, 1309.

VIERKANT (Fr.: *fjouwerkant*). Gewone naam

voor de ruimte binnen het doophek, dus om de preekstoel; de kerkeraad zit 'in het vierkant'.

VIERSSEN, Van. Aanzienlijk geslacht, waarvan Willem uit Vianen schepen te Lwd. wordt (1609). Verscheidene grietmannen, gedeputeerden, raadsheren, hoofdofficieren. Wrsch. uitgestorven.

Zie: Wapenheraut (1907); N.B.W. X, 1102-1104.

—, **Matthijs van,** jurist (Lwd.?-ca. 1657). Raadsheer te Lwd. (1625-55), viel als zodanig op. Afgevaardigde ter Staten-Generaal en gezant.

Zie: N.B.W. IV, 1386.

—, **Willem van,** muntmeester (Lwd. 1503-Harlingen 20.20.1641). In functie van 1586-1616 (opgevolgd door zijn zoon Jurriën). Zat in het stadsbestuur van Lwd. Was Fr. afgevaardigde in generaliteitscolleges.

Zie: Jaarb. Munt- en Penningkunde in (1916), 175-177.

VIERVERLATEN (Vier sluizen). Buurschap aan het Hoendiep onder Hoogkerk (Groningen). Particuliere en coöp. suikerbietenfabriek, de grootste van Nederland, die met de Fr.-Groningse Beetwortelsuikerfabriek* even buiten Groningen ook de Fr. productie verwerkt.

VIEWEG, Marinus Wouter, museumdirecteur (Nijmegen 1871-Lwd. 27.10.1933). Majoor der infanterie, directeur van het Fr. Museum (1923-33).

VIGLIUS, z Aytta, Wigle van.

VIGLIUS, Ernestus, theoloog (Lwd. 24.2.1726-Beers 6.3.1795). Predikant te Beers c.a. (1754-95). Publiceerde beschrijvingen van Beers en Jellum.

Zie: N.B.W. X, 1103.

VILTKRUID (Fr.: *toamblomhe*). Plant. Dwerg-V, op de eilanden en op droge zandgronden in het oosten.

VINCENT LUCAS, 16de-eeuws steenhouwer, 1556 burger van Franeker. Werkte in de trant van B.* G. van 1557-65. Gestorven in 1578.

Zerken te Berlikum (1547), Deinum (1547), Nijland (1550), Burgwerd (1550), Oenkerk (1551), Blija (1552), Franeker (1555-56), Leiden (1556), Wirdum (1558), Sneek (1560), Bolsward (1560), Hallum (1565).

Zie: Vr. F. XXIII (1915), 156-198; Jierb. Gen. Wurkforbân (1957), 39-41.

VINCKERS, Jan Beckering, Nederlands filoloog (Winschoten 24.10.1821-Groningen 19.12.1891). 'De vader der vergelijkende taalstudie in Nederland'. In Frl. bekend door zijn geschriften over het Oera* Linda Boek (1876, '77), dat hij aan Corn. Over de Linden* toeschreef.

Zie: N.B.W. III, 1310-1311.

VINEA DOMINI (Wijngaard des Heren), a. proosdij van norbertinessen te Pingjum, gesticht door Lidlum (1186), na de overstroming van 1287 omgezet in een mannenklooster, ca. 1495 overgebracht naar Bolsward. Wegens wanbeheer in 1558 weer onder Lidlum en ontruimd; in 1570 verviel het aan het bisdom Lwd., in 1579 aan het gewest.

Zie: N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense II*, Straubing (1952), 227-229.

b. vormingscentrum en gemeenschapsoord, verbonden aan het augustijner klooster Witmarsum. Opgericht in 1947.

Doel: vormingscentrum, voor verspreid wonende r.k. bevolking, trefpunt voor rooms-katholieken en niet-rooms-katholieken. Binnendienst: vormingsweken en -weekends; buitendienst: aanbieden van sprekers, films e.d. voor cultureel werk in parochies. Bovendien in zomerseizoenen buitenlandse reizen voor jongeren uit heel Nederland, met vormend karakter. Nieuw gebouw geopend 5.6.1957. z Aukes, H. W. F.

VINGERHOEDSKRUID (Fr.: *dopkeblom*). Plant. Bekend o.a. uit het oosten en Gaasterland. Te Bergum groeit het reeds 200 jaar.

VINGERS. De *V.* hebben in de kinderwereld ook Fr. namen, zo van pink naar duim: *lytse pink*, *gouden ring*, *âldemoer*, *poatsje slikker*, *luzeknipper* (kleine pink, ringvinger, grootmoeder, likker, luizeknipper).

Of anders van duim naar pink: *Tûmke*, *Filemûmke*, *Klaes Hamke*, *Piter Tsjamke*, *Lytse poes*. Aardig is ook: *Dy hat yn'e sleat sitten, dy hat him derút holpen, dy hat him it skjin himd oan tein, dy hat him op bêd lein en dy hat him goenacht sein* (Die heeft in de sloot gezeten, die heeft hem eruit gehaald, die heeft hem een schoon hemd aangedaan, die heeft hem op bed gelegd en die heeft hem goedenacht gezegd). Variaties komen voor.

VINK (Fr.: *skelfink*, *slachfink*). Algemene broed- en trekvogel, tevens overwinterend. Wordt niet meer als kooivogel gehouden.

VINKEGA, z *Finkega*.

VINVIS. Baardwalvis. Op Fr. kust stranden af en toe exemplaren, meestal van de gewone *V.* of de dwerg-*V.* Strandingen bekend van Ameland, Anjum, Moddergat, Vlieland en de Waddenzee.

VIOOLTJE (Fr.: *fioeltsje*). Plant. Moeras-*V.* in moerassen, plaatselijk (bijv. Eernewoude) veel. Maarts *V.* vrij vaak onder heggen, op kerkhoven en in parken. Rivinus' *V.* in bossen (o.a. Veenklooster). Hondsv-*V.* vrij algemeen op het zand; veel in de duinen. Akker-*V.* veel als onkruid op zand. Driekleurig *V.* vaak op droog zand; een vorm (duin-*V.*) veel op de eilanden.

VISAFZET. De Fr. vissers leveren de vis aan vishandelaars, die deze bij hen afhalen. Aal* of paling vooral voor binnenlands gebruik. Snoekbaars*, snoek*, baars*, zeelt* meest voor export, o.a. naar Frankrijk, België en Zwitserland. Brasem* en blei* voor pluimveevoer of verwerkt tot vismeel.

VISAREND. Klein soort arend. Elk voor- en najaar komen enkele doortrekken.

VISDAM (Fr.: *fiskerskot*, *lichtset*). Gemaakt van aarde. Misschien is de tynje* primair en gebruikte men deze om te kunnen vissen, z *Dichtzetvisserij*.

VISDIEFJE (Fr.: *wytstirms*, *shotstirms*, *fiskefanger*). Meest voorkomende sternsoort. Zomervogel, die in kleine of grote kolonies in het

binnenland, langs de kust en op de eilanden broedt (Mokkebank, Makkumerwaard, Noordfr. kust enz.). Komt in steden boven grachten vissen.

VISITATIE. Onderzoek naar de geestelijke en materiële toestand van een kerkelijke instelling. In de parochie* in de M.E. door de deken*, de bisschoppelijke provisor of hun plaatsvervanger, bij de deken door de aartsdiaken*. In de 16de eeuw traden ook wel op commissarissen van regering en bisschop, die tevens inquisiteur* waren.

In de kloosters was het ongelijk. *V.* bij de cisterciënzers* door de abt van het moederklooster, bij de norbertijnen* door vertegenwoordigers van het generaal kapittel, bij de jongere orden door de prov. oversten, of ook wel door speciale visitatoren. De *V.*-verslagen geven waardevolle inlichtingen, maar zijn schaars. Al bestond tijdens de Republiek in de gerei kerk de classicale *V.*, deze had toch meestal incidenteel plaats door daartoe gemachtigde predikanten, en wel als er misstanden vermoed werden. De herv. kerk kent nu een periodieke persoonlijke en schriftelijke kerk-*V.*

Zie: R. Post, *Kerkelijke verhoudingen in de 16de eeuw* (Utrecht 1954).

VISOTTER, z *Otter*.

VISSCHER, Johannes Antonie, theoloog (Asch 30.3. 1878-Groesbeek 4.2.1943). Vooral bekend door zijn te Rottevalle (1903-09) begonnen werk voor de 'arme* Fr. heide' (Houtigehage). Stichtte N.-Jeruël.

Woonde te Den Haag (1909-14), Drachten (1914-23), te Lwd. (1923-26), predikant te Groesbeek (1926-38). Deed evangelisatiewerk, pleitte voor heideontginning, kolonies voor alcoholisten, zwervers, ontslagen gevangenen en psychisch defecten. Schreef vele boeken, die te Houtigehage spelen. Verschillende zijn in het Fr. vertaald.

Zie: J. P. Wiersma, *De Fr. heide yn kultuer* (1926); *Drachtster Cour.* (24.4.1953); inleiding in Fr. vert. van Sytske (1943).

VISSCHER, Rinske (Akkrum 10.12.1868-Amersfoort 26.3.1950). Archivaris en bibliothecaris der gem. Lwd. (1900-33). Jarenlang secretaresse Fr. Genootschap*.

Wrk.: Lwd. van 1846-1906 (Den Haag 1908); De archieven van het

St. Anthonygasthu's te Lwd. (1921); *Cat. Sted. Bibl.* (Den Haag 1932).

Zie: *Jaarb. Mij. Ned. Lett.* (1950), 208-211; *Repert.*, 150.

VISSER, Dirk Sipko, civiel-ingenieur (Steenwijk 10.3. 1906—). Directeur gemeentewerken Heerenveen (1937), later hoofd-ingenieur-directeur van de volkshuisvesting en de bouwnijverheid in Frl., tevens inspecteur van de volksgezondheid (volkshuisvesting).

VISSER, Garmant Nico, sociograaf (Idskenhuzen 20.8.1910-). Verbonden aan het Instituut voor de Tropen Amsterdam. Dichter van zeer persoonlijke, bittere verzen, deels verzameld in *Jolm* (1948); vertalingen naar Argentijnse,

Braziliaanse en Portugese dichters ('De Tsjerne', 1952-56); apart vertaling van Portugese reisbrief van Pero Vaz de Caminha uit 1500 (*Pindorama*, 1956).

Zie: Tsj. (1948), 257-261; A. S. Wadman, Frl.s dichters (Leiden 1949), 49-51; Piebenga (1957), 274.

VISSER, Hans Willem Cornelis Anne, theoloog (Sint-Anna Parochie 1773—Ysbrechtum 20.9.1826). Leerling en medewerker van Ev. Wassenbergh*. Predikant te Warns (1795) en Ysbrechtum (1809-26); sedert 1804 schoolopziener. Maakte door woord en geschrift de leerwijze van zijn geestverwant J. H. Nieuwold* en de denkbeelden van Pestalozzi bekend. Heeft na de Franse tijd niet H. Nieubuur Ferf* het lager onderwijs in Frl. opgebouwd. Gaf met H. Amersfoordt* uit: *Arch. voor Vaderlandsche en inzonderheid Vriesche Geschiedenis, Oudheid- en Taalkunde* (1824-28, 3 dln.).

Zie: N.B.W. IV, 1390; B. XIV (1952), 129-141.

VISSER, Jan Innes, onderwijzer (Lemmer 18.12.1815— Sneek 8.2.1905). Van 1849-96 te Sneek een zeer geacht schoolhoofd, ook directeur der Rijksnormaallesen.

Zie: N.B.W. IV, 1391-1392.

VISSER, Marijke, edelsmid en beeldhouwster (Amsterdam 10.11.1915-). Opleiding Instituut voor Kunstnijverheids Onderwijs Amsterdam, daarna academie te Reading en les van haar vader Tj. Visser* in houtsnijden enz.

Werkte op aardewerkfabriek te Tegelen. Werkt in zilver, goud, brons, ivoor, steen, albast en chamotte: beelden, wijzerplaten, reliëfs, ambtsketens (Bolsward) en kleine gebruiksvoorwerpen, z Monumenten.

Zie: H. Martin, T. V. en zijn dochter Marijke (1958).

VISSER, Michiel Sjouke E., boer (Hilaard 8.10.1887-). Schreef historische opstellen; actief in het Kristl.* Fr. Selskip.

Wrk.: Jancko Douwama (1939); De Fr. boer troch de ieuwen hinne (1948).

Zie: Repert., 150-151.

VISSER, Pieter, letterzetter (Lwd. 28.2.1859-2.4.1895). Drukte in de Nieuwe Houtstraat te Lwd. straatliederen*.

VISSER, Tjipke, beeldhouwer (Workum 12.12.1876-Bergen, N.-Holland, 1955). Leerling van Huibers, J. Mendes da Costa, Jünger en Allebé. Leraar gem. tekenschool te Edam (1902-04); verschillende buitenlandse studiereizen.

Wrk. in Staniastate Oenkerk, Fr. Museum, Gem. Museum Den Haag, Museum Boymans Rotterdam, Herv. kerk Workum.

Zie: H. Martin, T. V. en zijn dochter Marijke (1958).

VISSER, Jelle Wigles de, boer (Grouw 17.3.1890-Warga 30.6.1957). Vooraanstaande figuur op landbouwgebied, lid Prov. Staten (P.v.d.A.) en wethouder Idaarderadeel.

Zie: Leeuw. Cour. (1.7.1957).

VISSER-BAKKER, Jant, schrijfster (Akkrum mei 1906—). Onderwijzeres, huisvrouw, jeugdherbergmoeder, directrice dorpsleeszaal,

onderwijzeres aan Fr. school. Schrijfster van (ook be kroonde) Fr. kinderboeken, schoolboekjes, kindertoneelstukjes, zangspelen, van groot belang voor de opbouw van de Fr. school. Sedert 1952 'Muoike Jant' van 'It praethoekje foar de Fr. bern' in de 'Leeuwarder Courant'.

Wrk.: o.a. Fen twa lytse famkes; De Pöllebern (1938); As de dagen koarte (1941); (met J. Visser) Wytse, in jonge út de Wälden (1945); Op en om Rûchherne (1951); (met T. Sudema-Mulder) It boek foar de Fr. bern (1954); Durk en Djoke (1956).

VISSERSBOOTJE. Vooral door vissers gebruikt bootje. Lijkt op de tjotter*, maar heeft één boeg en een vaste buikdenning. Verder een beun. De voorplecht is dikwijls opklapbaar voor beschutting. Roeien zeilboot (sprietzeil). Een houten scheepsvorm, die geregeld gebouwd wordt. Lengte gemiddeld 16 voet (4,6 m), z Scheepstypen.

VISSERSMERKEN: Tot voor kort gebruikten de vissers van Lemmer en de kustvissers van Barradeel en Wonseradeel voor hun eigendom eenvoudige merktekens, uit rechte lijnen in de fuikstokken gesneden.

Hoewel ze met het afnemen van de kustvisserij buiten gebruik raakten, zijn ze ter plaatse nog bekend. Zo had men V. uit drie staande streepjes, uit een liggend kruis, uit drie staande strepen met een diagonale dwarsstreep, uit drie naast elkaar geplaatste V., e.d. Enkele V. hadden namen: een spin, een sawn (Romeinse 7), een hanepoot. Deze Fr. merken komen overeen met door Koelewijn (1930) gepubliceerde V. van Spakenburg. Deze V. zijn resten van de eveneens als eigendomsteken tot in de 18de eeuw gebruikte hand*- of huismerken.

Zie: Leeuw. Cour. (14.10.1952).

VISSERIJ, z Binnenvisserij, Dichtzetvisserij, Mosselvisserij, IJselmeervisserij, Waddenzeevisserij.

VIStUIG. Het 'vissen' *zonder haak of net*, met alleen een kluwen wormen aan de lijn, *peuren*, is tegenwoordig zowel voor beroeps- als sportvissers verboden. Paling wordt — eveneens zonder gebruikelijk V. - op ondiepe plaatsen in het IJselmeer wel gevangen met de *kubbe*, een flesvormige mand met opening boven aan de ziel, die men met stenen ter verzwaring op de bodem laat zakken. De aal komt op de (zware) blik af, en is gevangen

De vele Fr. sportvissers houden zich meest aan de gewone *hengel*, het eenvoudigste V. *met haak*. De zethengel of *fleur* zet men schuin tussen het riet in de slootbodem (meest in groepjes); aan de lijn is een haspeltje, zodat de gevangen snoek even speling heeft tot de visser komt. Bij de aaldobber (binnenvisserij) is de lijn met haak niet aan een stok bevestigd, maar aan een steen, die men op de bodem laat zakken. Het ingewikkeldste F. met haken is het *hoekwant*, z IJselmeervisserij. Het vissen *met een of andere vorm van net* brengt de grote vangsten binnen.

a. het eenvoudigst is het *wargaren*, een fijnmazig, enkel staand net, met stokken of steen (onder) en kurk (boven) vastgezet. De schubvis blijft haken achter de kieuwen en verwacht zich in het ruim hangende net. Zo de bot op het Wad, en in het

binnenwater snoekbaars, baars, karper en witvis. Hier gebruikt men ook *schakels*, een ingewikkelder soort wargaren. Ook de *dichtzet* (Fr.: *lichtset*) of *tynje** is een enkel staand net, maar dient om de sloot af te zetten en daardoor de vis in de fuiken te drijven.

b. een zeer eenvoudig net in een raam is de driehoekige *gebbe*, voortgeschoven aan een stok, waarmee men de waterkant 'schoonveegt' van vorentjes e.d., die voor prooivis moeten dienen. Het hoekwant (*de totebel*) is een vierkant raam met net, opgehangen aan het ene einde van een scharnierende stok. Men kan zo het vlakke raam met ruim net horizontaal laten zakken, en weer ophangen. Gebruikt voor spiering en nest bij de IJselmeersluizen en (zelden) voor paling—in binnenwater.

c. er zijn ook netten in zakvorm. Als deze over de bodem getrokken worden heten ze *kor* of sleepnet. De ingang van de zak is een gleuf, die onder op houten rolletjes 'rijdt'. Op het Wad gebruikt men de garnalenkor en speciale korren voor schelpdieren. Een dergelijke zak (wel 20-25 m lang), die aan het schip verankerd wordt en een recht hoekige opening heeft, is de *raamkuil*, op het Wad gebruikt voor sardien en blik. De *wonderkuil* is een dergelijk instrument, voor dezelfde vis en voor ansjovis, maar wordt tussen twee schepen gesleept (spanvisserij). Men vaart daarbij met de stroom mee of dwars er op, om het fijne net te sparen. Men kent op het IJsselmeer ook speciale palingkuilen en sleepnetten voor grotere schubvis.

Fuiken zijn een ingenieuze combinatie van enige netzakken, waarin de vis vastloopt. Ze worden overal gebruikt voor aal en paling, zijn een onderdeel van de *dichtzet* en van de *zegen**; verder past men fuiken toe voor bot op het Wad, voor spiering en nest op het IJsselmeer, voor snoekbaars, baars, karper en witvis in het binnenwater. De *zegen* is een combinatie van enkel gesleept want en er middenin een fuik, de *tsjoele*. Twee schepen slepen de uiteinden van de zegen, die samen een cirkel beschrijven en dan naast elkaar terugvaren, zodat alle ertussen zwemmende vis als men de zegen inhaalt in de tsjoele gedreven wordt. Gebruikt voor schubvis op het IJsselmeer en door een enkele visser op de meren. Een nog meer gecompliceerde visserij is die in een *kom*: op ansjovis op het Wad, op spiering en nest op het IJsselmeer. De kom is een ovaal van soms 50 bij 400 m, omgeven door staand enkel net tot op de bodem, hier en daar bevestigd aan palen van wel 20-30 m. De kom wordt nl. uitgezet in een stroomgeul. Naar de enige opening leidt een afscheiding van palen en grof sisalnet. De vis die alle obstakels voelt, buigt af langs de afscheiding en zwemt de kom binnen. Met twee kleine scheepjes, die van weerskanten een sleepnet door de kom trekken, wordt deze nu naar de 'kamer' gedreven, een hoek van de kom, waar men de netten kan optrekken.

VISVLIET EN GERKESKLOOSTER (V.G.). Vroegere dijkscontributie, moest een deel van de Lauwers-zeewering onderhouden. Door de afsluitdijk van het Reitdiep (Zoutkamp—Nittershoek) 1874-77 werd de zeewering van V.G.

grotendeels Slaperdijk*; de werken kwamen aan de prov. en V.G. werd opgeheven (1885).

VITRINGA. Geslacht, sinds eind 16de eeuw in Lwd., heeft juristen en theologen opgeleverd. Sedert ca. 1750 in Gelderland gevestigd.

Zie: Ned. Patr. 6 (1915), 383-389.

—, Sr., **Campegius** (Kempe), theoloog, oriëntalist, kerkhistoricus (Lwd. 16.5.1659-Franeker 31.3.1722). Hoogl. te Franeker (1680-1722). Schrijver van vele exegetische, bijbels-archeologische, dogmatische, praktisch-theologische geschriften. Ook in het buitenland beroemd. Trok vele leerlingen.

Zie: Boeles I, 2de dl., 288-294; N.B.W. X, 1122-1124; Repert., 283.

—, Jr., **Campegius** (Kempe), theoloog (Franeker 24.3.1693-11.1.1723). Zoon van de vorige, hoogl. te Franeker (1716-22). H. Venema* bezorgde zijn nagelaten werk.

Zie: Boeles I, 2de dl., 385-387; N.B.W. X, 1122-1124.

—, **Ernst Horatii** (Lwd. 1693—na 1746). Werd in 1709 landschapsmeter en in 1722 notaris. Schreef wiskundige en dichterlijke werken..

Zie: N.B.W. V, 1041.

— **Horatius Wigeri**, ambtenaar (Lwd. 1631-na 1697). Klom op tot secretaris van het Hof, was ook ouderling, schepen en rentmeester van geestelijke goederen. Schreef als eerste een Naamrol *der Raden in liet Hof van Frl.* en drie delen *Annotatiën* (1657-76, 1696-97) (handschrift).

Zie: N.B.W. V, 1042-1043.

—, **Wigerus**, schilder (Lwd. 8.10.1657—Wirdum 18.1.1725). Doctor in de rechtsgeleerdheid (1668), lid van het Sint-Lucasgilde te Alkmaar (1696-1706), schilderde meest zeestukken. Werk in Fr. Museum en Prentenkabinet Univ. Leiden. → Schilderkunst.

VLAAMSE DOOPSGEZINDEN (Vlamingen). Doops-gez. groep. Door de vervolgingen werden de doopsgezinden* in Vlaanderen genoodzaakt naar de Noordelijke Nederlanden uit te wij ken; velen vestigden zich 1550-1600 in Zeeland en Holland, terwijl een aantal naar Frl. ging, vooral naar Harlingen en Franeker.

Wederkerig verweten Friezen en Vlamingen elkaar resp. te grote luxe in kleding en te veel zorg voor hun huizen. Een dieper verschil was dat in het gemeentebegrip. Toen de invloedrijke oudsten Leenaert* Bouwens en Dirk* Philips zich ermee bemoeiden (de eerste koos voor de Friezen, de laatste voor de V.d.), leidde het conflict 1566-67 tot scheuring, niet slechts in Frl., ook in Holland en Vlaanderen, ja zelfs tot in Pruisen.

In vele plaatsen kwamen naast 'Fr.' gemeenten ook 'Vlaamse'. Deze woorden gaven niet langer de afkomst, maar de partij aan. Zo kozen bijv. de meeste gemeenten in Groningen de zijde der V.d., hoewel daar geen echte Vlamingen waren.

In 1586 raakten de V.d., beginnend in Franeker, weer verdeeld in Oude en Jonge V.d. (z Huiskopers). Vele Jonge V.d. verenigden zich begin 17de eeuw met de Jonge Friezen (z Friese

Doopsgezinden) en andere moderate groepen. In 1632 hebben de meeste Oudvlaamse gemeenten zich met de overblijvende Jonge *V.d.* verzoend, maar ca. 1628-30 had in Groningerland een groep conservatieven zich van de Jonge *V.d.* afgescheiden onder de naam van Groninger Oude *V.d.* (z Uckowallisten). Deze Groninger Oude *V.d.*, die ook enkele gemeenten in Frl. hadden, hebben zich pas ca. 1800 met de andere doopsgezinden verenigd. In de 17de-18de eeuw bestond ook nog een kleine groep Dantziger Oude *V.d.*, die contact onderhield met verwante gemeenten in de omgeving van Dantzig in Pruisen.

Zie: W. J. Kühler, *Gesch. der Ned. Doopsgezinden in de 16de eeuw* (Haarlem 1932); N. v. d. Zijpp, *Gesch. der Doopsgezinden* (Arnhem 1952).

VLAAMSE GAAI (Fr.: *houtekster, markloper*). Vogel. Vooral in Z.O.-Frl. vrij talrijk broedend, soms ook op de klei. Doortrekker, soms opvallend veel, en overwinteraar.

VLAG EN WAPEN Uit het onderzoek der laatste jaren bleek, dat in *V.e.W.* van Frl. drie gemeenschappelijke symbolen der Noordzeecultuur voorkomen: *a.* een blauw doek, gedamascceerd met rode of gouden figuren, wellicht de in het voorjaar rode bladen der gele plomp; *b.* zilveren schuinbalken; *c.* gouden luipaarden (→ Friesland).

Het blauwe doek wordt al vermeld in het 11de-eeuwse Gudrunlied; alle drie komen sinds de 13de eeuw voor in wapens van Zweedse en Deense koningen, Luipaarden op gedamascceerde blauwe grond heten reeds in een handschrift van 1409 het wapen van 'Raboldus'; sinds 1475 komen in vele Franse wapenboeken wapens van 'de koning van Frl.' voor met schuinbalken en pompebladen* of harten in onbepaald aantal ('semé de cœurs'); daarnaast wapens met luipaarden of gaande leeuwen. Het luipaardenwapen komt als wapen van Frl., toegekend aan Filips de Goede, voor in een handschrift van 1433 en werd aan Albrecht* van Saksen in 1499 verleend. Hierbij was sprake van leeuwen, die sedert in het wapen van Westerlauwers-Frl. staan, terwijl men in Westfrl. de luipaarden behield, thans in het Noordhollandse prov. wapen. Het veld was bezaaid met gouden 'spanen' in de vorm van liggende blokjes. Op enkele afbeeldingen zijn het pompebladen; of hier verwarring is of dat deze spanen inderdaad als hart- of bladvormige figuren bedoeld waren (waarop de naam wijst), is nog niet uitgemaakt. Sindsdien staan het 'oude' en 'nieuwe' wapen tegenover elkaar.

De 16de-eeuwse kroniekschrijvers fantaseerden over de aantallen banen en pompebladen en of de laatste harten moesten zijn of niet; zij hielden het 'oude' wapen voor dat der Fr. koningen. Het resultaat was, voor het Westerlauwerse Frl, een (onofficieel) wapen met drie schuinbalken en zeven pompebladen en voor de Ommelanden, waar nog een Fr. besef leefde, sinds 1577 een officieel wapen met drie linkerschuinbalken en elf harten, opgenomen in het Groningse prov. wapen. Vanwege de heraldische wetten kwamen de pompebladen (resp. harten) op de schuinbalken. Het aantal van zeven werd in verband gebracht met de Fr. Zeelanden*; ook de blokjes in het officiële wapen waren al vroeg op dit aantal gefixeerd. Het 'oude' wapen zag men op den duur als embleem van het volk tegenover het omcium met het 'nieuwe'. Het werd gekozen als zegel voor het Fr. Genootschap* (1830) en ook de

Fr. beweging voerde het graag, sinds ca. 1880 in de vorm van een spoedig populaire vlag, in 1897 door Ged. Staten op grond van een rapport van H. Wenning* goedgekeurd. Nu en dan werd ze ook officieel gebruikt (voor het eerst 1927). In 1952-53 stelde een commissie van het Genealogysk Wurfkforbån fan de Fr. Akademy* een onderzoek in naar de geschiedenis der vlag. Na rapport en advies dezer commissie werd 1957 de vlag door Prov. Staten officieel vastgesteld en het wapen ter bevestiging aan de koningin aangeboden.

Zie: De Fr. Flagge (1956), met lit.; B. XIX (1957), 1-13.

VLAGGEBIER. Traktatie, door bruidspaar aangeboden aan jongelieden, die de vlaggen hebben gehesen op huis, schuur en molen, z Bier.

VLAS (Fr.: *ftaeks*). Teelt in Frl. kort na 1700 begonnen; vooral in N. Wouden. Na 1800 ook op kleigrond. Nu alleen daar. Eerst veel *V.*-land aan gardeniers* verhuurd. Nu verbouwen de boeren zelf *V.*

De schommelende prijzen deden het areaal telkens wisselen. Tussen 1870-80 veel *V.* (ca. 5270 ha). Daarna loopt de teelt terug. Nu ca. 1500 ha (Nederland 30 000 ha). In 1956 1751 ha, waarvan in kleibouwstreek 1530 ha, in Leeuwarderadeel 64 ha, in Wonseradeel 135 ha, in Lemsterland 16 ha (Nederland 31 995 ha). In kleibouw-streek neemt *V.* gemiddeld 5 pct. van de akkerbouwgewassen in. Prijzen waren in 1957 slecht. Daardoor wrsch. in 1958 nog minder *V.* Tot W.O. II veelal ter plaatse verwerkt. Middel om de winterseizoenarbeid te overbruggen. Tot ca. 1820 algemeen blauwgroeiv. geteeld (zaad in tonnen uit Rusland, 'tonzaad'). Daarna vooral witbloei-*V.* (minder eisen, meer zaad, zaad hier geteeld). De overgang niet zonder strijd. Na 1900 werd een keuring te velde ingesteld, waardoor de teelt van witbloei sterk is toegenomen. Landras Fr. witbloei-*V.* ontstond. Een selectie hieruit (gekweekt door J. C. Dorst*) als Concurrent in 1929 in de rassenlijst. Dit ras wordt nu veel geteeld en verdrong het Fr. landras. In 1951 werd Concurrent verdrongen door witbloeiend ras Wiera (in 1957 88 pct., Nederland 93 pct. van het areaal). Twee blauwbloeiende rassen van de Fr. Mij. van Landbouw, nl. Solido (8 pct., Nederland 1 pct.) en Noblesse (3 pct., Nederland sporadisch) komen ook voor. Verwilderd komt *V.* voor langs spoor- en (voormalige) tramlijnen. Ook in bermen.

Vlasbewerking. Na het oogsten en drogen op het veld moet het ruwe *V.* (ongerepeld stro *V.*) allerlei bewerkingen ondergaan voor het in de spinnerijen tot garens en in de weverijen tot linnen en textiel verwerkt kan worden.

Om het essentiële deel, de zgn. bastvezels, die in groepen in de stengel (bij *V.*: harrel) liggen, vrij te maken, volgt nu: *a.* repelen: de zaaddozen worden van de stengel gescheiden; *b.* roten: de verbindingsstof (pectine) tussen houtgedeelte en eromheen liggende bastvezels wordt door een bacteriologisch proces verwijderd; *c.* drogen en bleken op het veld; *d.* braken: het houtgedeelte wordt in stukjes gebroken; *e.* zwingelen: de houtdeeltjes worden verwijderd. Het geschoonde *V.* (de bastvezels) blijft over. De afvalprodukten van de bewerkingen zijn: van repelen het bolkaf (zaaddozen) en bolraap (korte stengels); van braken

en zwingelen de schoven of 'sjudden' (de houtdeeltjes) en de 'hede' of 'hiede' (korte vezels, die bij het zwingelen van de langere afgeslagen worden).

In tegenstelling tot de andere V.-verbouwende prov. werd in Frl. tot ca. 1940 zeer veel V. door of vanwege de verbouwer verwerkt. Dit gaf gedurende de wintermaanden werk: ook gemeenten pasten de V.-bewerking toe als werkverschaffing. Repelen en roten vonden op het bedrijf zelf plaats, het braken en zwingelen in zgn. braakhokken. Deze hokken stonden bij de arbeiderswoningen. Bijgaand staatje geeft de toestand in 1907 en toont de betekenis der V.-bewerking in Frl. in die tijd.

De meeste braakhokken hadden Wonseradeel (N. deel), Franekeradeel, Barradeel, Het Bildt, Menaldumadeel, Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, West- en Oostdongeradeel en Kollumerland. Het braken en zwingelen veroorzaakte veel stof. Door het stof was het werken in deze braakhokken onaangenaam en ongezond.

Om de speciale manier van bewerken, vooral het roten in opvaarten en sloten (koudwaterroterij) sprak men in die tijd van 'Fr. V.' De kwaliteit was iets afwijkend, wat aanleiding was tot het instellen van een V.-commissie door de Fr. Mij. van Landbouw (1920), die rapport uitbracht en verbeteringen voorstelde. Het gezamenlijk roten en verwerken in een fabriek zou de kwaliteit ten goede komen, maar de werkgelegenheid in de winter gedeeltelijk vervallen, zodat tot W.O. II het roten op de boerderij en het braken in de hokken bleef. Op het ogenblik vindt hier en daar alleen het repelen (en dan machinaal) nog op het bedrijf plaats, het roten en de verdere bewerking in roterijen (warm water behandeling) en fabrieken, terwijl veel meer V.-ongerepeld of gerepeld - rechtstreeks naar België verkocht wordt.

Ca. 1910 werd reeds enig V. in fabrieken bewerkt, o.a. in Molenend (1898) en in Dronrijp, terwijl het roten in bakken reeds gebeurde o.a. in N.-Bergum en Dronrijp. In 1938 is de coöp. warmwaterroterij 'De Vogel' in de Zuidhoek onder St.-Anna opgericht, in 1941 op dezelfde plaats een fabriek, behorende aan de Coöp. Ver. tot het verwerken van V. 'de Zuidhoek' G.A., met 30 man personeel. De fabriek bewerkte in 1957 ca- 17 pct. van net in Frl-verbouwde V. Ook de fabrieken in Molenend en Dronrijp werken nog.

W., R.

VLAS, Bouwe, commandant Leger des Heus (Heeg 1.1.1871—Zeist 27.7.1946). Studeerde voor onderwijzer, ging over tot het Leger* des Heus, doorliep bij deze organisatie alle rangen.

Chef-secretaris van het Leger in Nederlands-Indië (1916-19), internationaal secretaris (1919-28); commandant in Nederland (1928-39). Tijdens W.O. II had hij weer de leiding en in 1945 mocht hij het Leger, in 1941 door de Duitsers geliquideerd, weer organiseren.

Zie: De Strijdkreet (1939, 1946).

VLAS, Fonger de, vrachtrijder (Winsum 28.4.1876- Sneek 17.4.1955). Tot 1945 'voordrager', won meer dan 100 prijzen. Bekend als de 'Lytse man fan it Geitsje' (naar een voordracht

van B. v. d. Veen*).

Zie: LH. XXVIII (1950), 233-234.

VLEER, Wigle Tjerk, genealoog (Aduard 10.4.1919-). Schreef genealogieën over de families Nijdam (1951), Talsma-Tolsma, Hania-Hanja, Schotanus, Bottema (1953), Bootsma, Buwalda, Van der Wey, Wielinga, Spoelstra (1954), Miedema (1955). Verder over het Oera* Lindaboek (1952), Adam* Hurdrider (1954) en het Nijdamstraboek (1956) en (met A. F. Scholte) *Het Oudkerker hardrijdersgeslacht* (1955).

Zie: Gens Nostra V (1950), 74-76.

VLEERBOS. Ook: Vlierbos. Buurschap en polder Z. van De Veenhoop in Smallingerland. In de M.E. hier van 1400-1580 een door paters bewoonde uithof* van Smalle* Ee. z Flear.

Zie: Smellingeraland (1944), 268-269, 277.

VLEERMUIS (Fr.: *flearmûs*). Uit Frl. zijn bekend: water-V. (Joure, Lwd., Wolvega), meer-V. (Beets, Dokkum, Eernewoude, Follega, Joure, Kollum), ingekorven V. (Warga), snor-V. (Joure), dwerg-V. (Beetsterzwaag, Kornjum, Lippenhuizen, Wolvega), ruige dwerg-V. (Joure), laatvlieger (Heerenveen, Joure, Kornjum, Lwd., Rauwerd, Sneek, Wolvega), rosse V. of vroegvlieger (Fr.: *rossige flearmûs*) (Beetsterzwaag, Joure, Rijs, Vlieland, Wolvega), grootoor-V. (Fr.: *great-earde flearmûs*) (Beetsterzwaag, Joure, Lwd., Tietjerk, Vlieland).

Zie: L. Bels, *Fifteen years bat banding in the Netherlands* (Utrecht 1952).

VLEINAMEN (Fr.: *flaeinammen*; Duits: *Kosenamen*). Naast de gewone Fr. mannen- en vrouwennamen bestaan typische V., uit de kindertijd overgebleven. Sybren heet Pibe, Rinze Kinge, Rommert Pom, Sytse Ije, Gerrit Kei, Grietje Kike, Geertje en Gelske Kekke, Rinske Kinke, Romkje Pomme, Trijntje Nine of Nynke, Baukje en Frouke Poai, Joukje Koai.

Zie: P. Sipma, *Fr. Nammekunde I* (1952), 126.

VLEK. Onofficiële aanduiding van een groot dorp, tussen dorp en stad in. In het algemeen is het Fr. V. te laat tot ontwikkeling gekomen om nog voor stadsrechten in aanmerking te komen (z Steden vorming). Het is gegroeid op de wijze van een aspirant-stad óf uit een boerendorp* (bijv. Kollum), óf naast een boerendorp (bijv. Joure naast Westermeer). Later zijn V.en op directer wijze ontstaan door veenkolonisatie; in het (economisch) gunstigste geval ontstonden middenstandsdorpen* op het gebied van boerendorpen (bijv. Heeren veen, Gorredijk en Drachten).

VLEUGELTJESBLOEM (Fr.: *wjukjebloom*). Plant. Liggende V. alleen in het oosten op zand. De duinvorm van de V. is algemeen in de Noordzeeduinen. VLIE. Ook V.-stroom. Zeegat tussen Vlieland en Terschelling. De naam is ontstaan uit Flehum, Flehi (z Flevo), dat verband

houdt met 'vlieten' (meestal wordt de naam V.-stroom voor de geul in de Waddenzee gebruikt). N. uitmonding van de IJsel in de Noordzee, door de laatmiddeleeuwse stormvloedengroten vergroot tot een belangrijke zeearm. Het V. was de verbinding van de Zuiderzeehavens, eerst vooral Kampen, later Amsterdam, met de Noordzee. Deze steden verzorgden ook betonning en bebakening. Het V. is meer dan 30 m diep. Ervoor ligt een uitgestrekte onderzeese delta, de Terschellinger gronden. Het Stortemelk onder de kust van Vlieland is hier de belangrijkste geul, langs de Noordsvaarder* het eveneens betonde Boomkensdiep of Noordgat. Het Schuitendiep is de vaargeul naar Westerschelling, de V.-sloot die naar Vlieland. W. van Griend* vertakt de V.-stroom zich in de Blauwe Slenk, de vaargeul naar Harlingen, en het Inschot* dat zuidwaarts via Z.O. rak de verbinding geeft met de sluis van Kornwerderzand*. → Waddeneilanden.

Zie: T.K.N.A.G. LIII (1936), 794-801; Schönfeld, Waternamen, 68-69.

VLIEGENDE HOLLANDER. Hoewel de Fr. overlevering er thans niet meer van weet, is het opmerkelijk, dat zowel M. D. Teenstra (1834) als een inzender in het Duitse tijdschrift 'Das Ausland' (1841) in de bekende sage de hoofdrol toekent aan Barent* Fokkes en niet aan Van der Decken. Misschien betreft het hier een versie van Fr. zeelieden.

Zie: G. Kalff Jr., De sage van den V. H. (Zutphen 1923); Slj. en Rj. XL (1936), nr. 52.

VLIEGENVANGER, z. Grauwe Vliegenvanger
VLIEGVELD LEEUWARDEN (V.L.). Tot stand gekomen op initiatief van de N.V. tot Exploitatie van het Luchtvaartterrein Lwd. (S. Kramer, J. D. Dresselhuis Jr. en T. Hoogslag). Eerste spade aan het Keegsdijkje in de grond gestoken door minister M. Slingenberg (28.2.1936); officieel in gebruik genomen 24.6.1938; opgenomen in het binnenlands luchtnet van de K.L.M.

Bezet door Duitse troepen (11.5.1940), die het veld - aanvankelijk 800 bij 700 m - in W.O. II sterk uitbreidden en startbanen aanlegden; voor de ondergrond is Rotterdams puin gebruikt. Het V.L. werd een uitgangspunt voor bombardementsvluchten naar Engeland. Enkele malen gebombardeerd door geallieerde vliegtuigen. Voor de bevrijding (13-14.4.1945) zijn startbanen en hangars door de Duitsers grotendeels vernield. Na W.O. II werd het vliegterrein - toen vrijwel het hele gebied tussen Lwd., Marsum, Beetgumermolen en Jelsum - gem. vliegveld, vanwaar de K.L.M., met lichte Havilland Domini's, later met Dakota's lijndiensten naar Amsterdam en Groningen (Eelde) vloog. Sedert 7.2.1953 militaire luchtbasis, waar straaljagers gestationeerd zijn. Doordat het Noordatlantische bondgenootschap het V.L. gebruikte voor oefeningen, was het op een bepaald moment de basis met de meeste starts van W.-Europa. Passagiers, post en goederen worden met kleine vliegtuigjes naar de Waddeneilanden gevlogen als het Wad is toegevroren. De Kon. Luchtmacht

verzorgt ook het vervoer van ernstige patiënten van de eilanden naar ziekenhuizen te Lwd. Op de vliegbasis staat een helikopter van de Kon. Marine voor reddingen op zee. Op het V.L. is een termijnstation voor meteorologische waarnemingen gevestigd.

VLIEHORS, z. Vlieland.

VLIELAND. (Fr.: *Flylân*, land aan het Mie). Het meest westelijke der Fr. Waddeneilanden: in het westen door het Eierlandse Gat gescheiden van Texel, in het oosten door het Vlie van Terschelling. Het eiland heeft een lengte van 18 en een breedte van gemiddeld 2 km; de opp. binnen de hoogwaterlijn is 5097 ha. Er is één dorp: Oost-Vlieland.

WAPEN. Een zeilend vaartuig van goud in lazuur (→ Waddeneilanden). Het wapen van het voormalig West-Vlieland is een dorre boom op een kaal veld. De gemeentevlag heeft twee horizontale banen; boven groen en onder wit.

BEVOLKING. Op 1.1.1958 690 inw.; 329 mannen en 361 vrouwen. Het bevolkingscijfer had zijn laagste punt in 1939, nl. 476.

TAAL. Van de schoolkinderen sprak in 1955 96 pct. Hollands.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. In 1947 was 56,9 pct. Ned. herv., 35,3 pct. buitenkerkelijk, 4,8 pct. geref., 0,5 pct. r.k., terwijl 2,5 pct. tot andere kerkgenootschappen behoorde.

De stemmenverhouding bij de jongste kamerverkiezingen is door de vele stemmen van niet-eilanders niet representatief; bij de verkiezingen voor Prov. Staten in 1952 werden uitgebracht op P.v.d.A. 263, V.V.D. 59, A.R.P. 33, C.H.U. 22 en K.V.P. 9 stemmen. De gemeenteraad (1958): 1 P.v.d.A., 2 Middenstanders, 2 Alg. belang, 2 lijst Brandsma. In 1958 waren de percentages: P.v.d.A. 65,2; A.R.P. 8,3; C.H.U. 8,8; V.V.D. 16,5; K.V.P. 0,7 en G.P.V. 0,5 pct.

BODEM, Duin- en zeezand. Door de sterke stroming langs de wadkant geen kwelderafzettingen. Wind en stroom hebben het eiland enkele kilometers zuidwaarts verplaatst (→ Waddeneilanden). Door het slechte duinonderhoud ontstond in de 18de eeuw in het westen de Vliehors, een kale zandvlakte, die 1/3 van het eiland beslaat. Tot 1860 waren ook de overige duinen rauw en stuifbaar door intensief helmpoten zijn sedert 1910 alle duinen begroeid. Van 1898-1925 werden door Rijkswaterstaat op het O. deel van de Vliehors, aansluitend bij de Meeuwenduinen, een groot aantal stuifdijken aangelegd. Deze heten de Kroonpolders, naar een actieve ambtenaar van Waterstaat. Voor de successie van de duin flora* zijn deze polders een ideaal studieterrain.

De rest van V. is een ouder duinlandschap; van de duingroepen, hier 'lid' genoemd, is het Poterslid ten westen van het dorp ruim 28 m hoog. Dit duingebied heeft een rijke flora met zeldzaamheden (gevlekt zonneroosje en zevenster). Ook als broedterrein is V. belangrijk, vooral de Kroonpolders. Daar broedt sedert 1906 in toenemend aantal de eidereend, ook bergeenden komen veel voor.

BOSSEN. Door het Staatsbosbeheer zijn in deze eeuw 300 ha bos

aangelegd op een viertal terreinen; het grootste ten noorden van het dorp. *V.* heeft een drietal Staatsnatuurreservaten (Kooiplekslid, Meeuwenduinen met Kroonpolders en Vliehors en de Oude Kooi). Er is ook een nieuwe eendenkooi*.

OEVERVERDEDIGING. Om de afslag van de noordkust te remmen zijn sedert 1854 een 60-tal basalthoofden aangelegd; daardoor is de hoogwaterlijn thans vrijwel stationair. Ca. 1900 vormde zich aan de noordoosthoek van *V.* een brede strandvlakte, waarop enige stuifdijken werden aangelegd, die de Kooremansvallei insloten. Maar van 1904-22 verplaatste het Stortemelk zich zuidwaarts, de Kooremansvallei verdween in 1917 in de golven en thans is de kust hier door een zestal hoofden versterkt. Aan de wadkant ligt ten zuiden van het dorp een 800 m lange basaltdijk, die aan de einden aansluit bij de duinen.

De Rijkswaterstaat heeft ten oosten van het dorp een werkhaven en werkterrein, waar ook zinkstukken worden vervaardigd. Hiervoor werden werklieden uit Sliedrecht aangetrokken. Jaarlijks worden grote sommen besteed voor het behoud van het eiland; daaruit blijkt wel de grote betekenis van *V.* als golfbreker voor de Fr. kust.

GEbruik VAN DE BODEM. Cultuurland is er op *V.* vrijwel niet; aan de wadkant ligt *W.* van het dorp een smalle strook grasland, het Westerse Veld (21 ha). Ook in de duinen is ca. 40 ha grasland. In 1953 waren er 39 runderen en 2 paarden; er woont één boer op het eiland.

In de 20ste eeuw is het vreemdelingenverkeer sterk toegenomen; het aantal bezoekers bedroeg in 1956 meer dan 33 000. Duinkerkoord, ten noorden van het dorp aan de badweg, heeft meer dan 100 zomerhuisjes. Er zijn een tweetal kampeerterreinen en een aantal hotels en pensions. De bevolking werkt verder aan de zeewering en bij het Staatsbosbeheer.

V. heeft een bootverbinding, in de zomer driemaal daags met Harlingen, die onafhankelijk is van het tij; de passagiers stappen op de Vliestroom over op de boot van Terschelling op Harlingen. In het badseizoen is er ook een bootverbinding met Oudeschild op Texel vanaf een aanlegsteiger op de Vliehors; een busdienst brengt de passagiers naar het dorp.

GESCHIEDENIS. *V.* wordt het eerst genoemd in het begin van de 12de eeuw; de bloeitijd valt in de 17de eeuw, toen waren er 700 huizen; de Vlieree was een belangrijke ligplaats van koopvaardij- en oorlogsschepen. Er was een admiraliteitsgebouw; De Ruyter en Tromp hadden er een woning. De visserij, ook de walvisvaart*, was van betekenis. In de 18de eeuw begint de achteruitgang; het dorp West-vlieland, dat in de 17de eeuw nog 3000 inw. had en 70 vissersvaartuigen, werd tussen 1720-50 door de zee verzwolgen. Tot 1811 had *V.* een eigen rechtspraak; het laatste doodvonnis werd in 1807 voltrokken. Door de opheffing van het loodswezen in 1919 en van de zeevaartschool enkele jaren later, verloor *V.* nog meer in betekenis. *V.* behoorde vanouds tot N.-Holland, maar was economisch op Frl. georiënteerd. In W.O. II werd *V.* door de bezetters bij Frl. ingedeeld; dit werd in 1951 bij de wet bestendigd. Voor de gebruiken op *V.* z. *Pierpauwen* en *Sinterklaas*, z. *Heussen*, *F. E. van*

W., *M.*

Zie: *F. Allan*, Het eiland *V.* (Amsterdam 1857); *O. Haverkamp*, *V.* (Oisterwijk 1946); *V. de Vries*, *V.*, landschap- en plantengroei (Leiden 1950); *Reg. Leeuw. Cour.*, 59; *Repert.*, 215.

VLIER (Fr.: *flear*, *ftearebeam*, *fleurbeam*). Veel in het oosten en op de eilanden; dikwijls aangeplant. *Berg-V.* op tal van plaatsen verwilderd.

Aan *V.* schreef men geneeskracht toe, vooral als hij op een knekelhuis* groeide. De gekookte bast (naar boven toe afgeschild) bevorderde transpiratie en het opgeven van voedsel, in omgekeerde richting geschild de stoelgang. Toegepast bij jicht. Aftreksel van *V.*-bast dient als oogwater. In *Wierum* bande men de koorts in een *V.* (daar: *bossebeam*). In de *Wouden* verdreef men een boze geest met een *V.*-tak uit een bedstee. Een splinter van *V.*-hout, verkregen door een kruis in de boom te snijden, hielp tegen kiespijn. Bij de huizen plant men *V.*, opdat de muggen daarin blijven en niet in huis komen. Jongens maken propeschietters (Fr.: *bos*) uit *V.*-hout, met gekauwd vlas als prop.

VLIERBOS, z. *Vleerbos*.

VLIET (Fr.: *Fliet*). Waternaam, later ook land- en straatnaam, zo bijv. te *Lwd.*, *Franeker* en *Rinsumageest*. *Buurschap O. van Witmarsum*. Hier een monument voor *Menno** *Simons* ter plaatse van het vroegere 'preeckhuis'.

Zie: *Moerman*, 251.

VLIET, Johannes de* *Vlitius*, *J.*

VLIET, Ahasverus van, theoloog (*Lwd.* 4.3.1729-Holwerd 22.4.1816). Predikant te *Waaksens-Brantgum* (1753-1815), een groot wetskenner en vurig patriot (z. *Lemma*). Op de kansel gebruikte hij nu en dan Fr. Opgevolgd door *R. Posthumus**.

Zie: *Cuperus* I, 40, 47, 113, 128, 238; II, 29, 188, 206.

VLIET Jr. Piet van, politicus (Oudebildtzijl 12.2.1858-Den Haag 18.12.1941). Schreef, hoewel A.R., 1870-80 in 'Fr. Volksblad*'. Richtte *Ned. Werkliedenverbond 'Patrimonium'* mee op. Was 1891 A.R. kamerkandidaat, werd daarom bij de liberale '*Leeuwarder Courant*' ontslagen. Landelijk voorzitter van '*Patrimonium*' (1909-27), A.R. lid *Tweede Kamer*(1901-18).

Zie: *R. Hagoort*, *Patrimonium*, *Gedenkboek* (1927).

VLIET, Hein van der (*Lippenhuizen* 1890-28.3.1956). *Timmerman-aannemer* en *amateur-archeoloog*. Deed in het zuidoosten vele onderzoekingen, z. *Sneuper*.

Zie: *Repert.*, 151-152; *Heerenv. Koerier* (2.12.1950); *Leeuw. Cour.* (28, 29.3.1956).

VLIETARP (*Vlytarp*), **Johannes**, geschiedschrijver. Heeft volgens *Andreas** *Cornelius* ca. 1300 geleefd en de *Latijnse kroniek van Solco Forteman-Ocko Scharlensis** uit de 9de eeuw vertaald en voortgezet. Deze kroniek is door *Andreas Cornelius* gebruikt en uitgegeven (1597).

Zie: *J. Bolhuis* v. *Zeeburgh*, *Kroniek der Fr. geschiedschrijving....* (Den Haag 1873), 148 e.v.; *E. H. Waterbolck*, *Twee eeuwen Fr. geschiedschrijving...* (Groningen

1952), 59, 60, 173.

VLIETERPEN. Naam voor Lichtaard, Reitsum, Genum en Jislum (niet Janum). De naam zal 'vluchterpen' betekenen. Eigenaardig is, dat deze naam bewaard bleef, terwijl alle terpen* eenmaal vluchtheuvels waren.

Zie: Repert., 184.

VLIETSTRA, Klaas Ynzes, boeren- en timmerknecht (? 21.6.1786-Blessum ca. 1877). Schreef *De Fr. Neyschaalle...* (handschrift 1854); verder: *Vruchten mijns Ouderdoms* (1861) en *Het laest Varwol oan syn Baeste Hunigbijkes* (1866).

Zie: Wumkes, Paden II, 261-269.

VLITIUS, Janus (ook Jan v. Vliet, Johannes de Vliet), jurist (Middelburg 11.4.1620—Breda 18.3.1666). Studeerde in Leiden filologie en rechten, had ook ruime theologische belangstelling; griffier van Breda.

Voor Frl. van belang, omdat hij op een reis door Frl. enige overigens onbekende Fr. gedichten noteerde en enkele Fr. spreekwoorden publiceerde in zijn *Bredaesche Almanac en Chronijk* (1664), met een Fr. voorwoord. Stond o.a. in contact met Fr. Junius*; had plannen om de oude Fr. wetten en de spreekwoorden van Burmania uit te geven.

Zie: N.B.W. III, 1321-1322; Repert., 283; J. H. Brouwer en A. Campbell, *The early Frisian studies of Jan v. Vliet* (1939).

VOEDERBIETEN. Teelt na 1850 begonnen. Van 1861-70 nog slechts 31 ha, van 1930-39 1800 ha (Nederland 43895 ha). Na W.O. II ca. 4500-5000 ha. De laatste tijd minder. In 1956 3169 ha (kleibouwstreek 1809 ha, kleiweidestreek 600 ha, Wouden 723 ha, veenweidestreek 108 ha, eilanden 29 ha). Gebruikt als veevoer in eigen bedrijf. In kleibouw-streek verkoopt men V. naar Fr. weidegebieden.

Naar het percentage droge stof in de V. onderscheidt men Rijkmakers en Ovale V., Groenkragen hoog en Groenkragen laag gehalte, Barresbieten en Stompvoeten. De eerste groep (drogestofgehalte 19-21 pct.) lang in Frl. op kleigrond (nog 29 pct. van het areaal). Groenkragen nu meer dan vroeger. Op het zand 6 pct. V'. (Nederland ca. 2 pct.). Percentage Groenkragen hoog gehalte op de klei 71 pct., op het zand 90 pct. (Nederland ca. 66 pct.). De F. uit de groep met laagste drogestofgehalte momenteel van geen betekenis ('mangels'). Voor W.O. II in Barradeel veel het ras Riwes. Nu Friso, Alpha, Groeninga en Bison. z Suikerbieten.

VOEDINGS- EN GENOTMIDDELEN. Deze belangrijke industriële sector omvatte in 1950 28,2 pct. van de Fr. nijverheid (Nederland 14,4) met 1709 bedrijven en 13818 personen (Nederland resp. 24195 en 235994). Sinds 1930 groeide ze met 35 pct. (Nederland 24,6).

Tot deze klassen behoren veel bedrijven - o.a. bakkers en slaggers - met minder dan tien man. Eigenlijke industrie zijn 204 bedrijven met 8832 personen, waarvan de helft, met 4939 personen, zuivelindustrie was. Verder in deze groep: veevoederfabrieken, graanmalerijen (z Koopmans Meelfabrieken), suikerwerkfabrieken, exportslachterijen en

tabaksfabrieken (twee bedrijven met tien tot twintig personen en één groot bedrijf, Douwe* Egberts).

VOEDSELCOMMISSARIS. De Prov. V. is een rijksambtenaar, belast met het toezicht op en de uitvoering van regelingen op het gebied der voedselvoorziening. In 1939 werd wegens het uitbreken van W.O. II deze functie ingesteld. De eerste V. in Frl. was W. Oosterbaan*.

VOER- EN FABRIEKSAARDAPPELEN. Verbouwd op de zandgronden van de Wouden. Echter steeds minder, door het omleggen van bouwland in grasland.

In 1956 werden 2678 ha aardappels verbouwd, waarvan 140 ha fabrieksaardappels. Een deel van de opbrengst komt in de consumptie terecht. Er wordt geleverd aan de aardappelmeelfabrieken in Groningen en Drente (vnl. Smilde). Ca. 1930 stond er een aardappelmeelfabriek in Dronrijp. De voornaamste rassen op het zand zijn Voran, Noordeling, Libertas, Eigenheimer.

VOETBAL. De L.A.C. Frisia* speelde 1894 voor het eerst V. in competitieverband. Na W.O. II een veelbeoefende volkssport. De Afdeling Frl. van de Kon. Ned. Voetbal Bond, in 1904 als Fr. Voetbal Bond opgericht, had 1955-56 12442 leden. Het aantal verenigingen dat aan de competities meedeed, was 130.

VOETIUS, G., z Coccejanisme.

VOGEL in het volksgeloof (Engels: *birdlore*). Ziet men 's voorjaars de eerste ooievaar* op zijn rechterzijde, dan is dat een gunstig, in het tegengestelde geval een ongunstig teken. Staat de eerste ooievaar, dan zal men die zomer meestal bij honk blijven, vliegt hij, dan zal men veel reizen.

Nestelende zwaluwen* in of aan het huis brengen geluk. Als er 's morgens eksters* om huis vliegen, is er onverwacht bezoek of nieuws te verwachten. Zoveel keren achtereen de roerdomp* zijn sombere roep laat horen, zoveel guldens zal de tarwe dat jaar per 'lopen' (0,833 hl) kosten. Zoveel keer de kwartel* in het roggeveld slaat, zoveel guldens zal een 'lopen' rogge dat jaar kosten. De gele kwikstaart* komt in het voorjaar met de ooievaar, die het vogeltje op zijn staart draagt. Van hem geldt hetzelfde als van de ooievaar.

VOGEL, Kornelis (Anjum 24.9.1868-11.3.1944). Tot 1935 opzichter van De Anjumer- en Lioessenser-polder en De Contributie Zeedijken Oostdongeradeel.

Wrk.: Rapport Landaanwinning van N.-Frl. (prov. archief).

Zie: Binnendijken en Sliepdijken I, 108, 117.

VOGELBESCHERMINGSWACHTEN. De Bond van Fr. V. is opgericht in 1947. Aangesloten ca. 6000 leden, in 90 plaatselijke wachten. Doel: 'Instandhouding van de in het wild levende avifauna der prov. Frl.'

Het merendeel der leden behoort tot de agrarische bevolking, meest eierzochers (z Eierzoeken). De bond tracht zijn doel te bereiken door: broedreservaten waar niet wordt geraapt (in 1956 een 30, samen 1550 ha), controle op de strikte naleving van de vogelwet, vogelverzorging in strenge winters, lezingen,

filmvertoningen en excursies, de uitgifte van een maandblad 'Vanellus*'. Sommige afdelingen in de Wouden fungeren als natuurbeschermingswachten.

Zie: Leeuw. Cour. (29.3.1958).

VOGELLAND. Als eigenaam kan V. zowel land zijn waar vele vogels zich laten horen als onbebouwd, wild land. In 16de-eeuwse bronnen is sprake van 'wildlant' (Vgl. *It lân leit derhinne foar fûgelweide*, het land ziet er wild uit). Vele landnamen bevatten vogelnamen.

Zie: Fr. Plaknammen II, 29-30.

VOGELMELK (Fr.: *gersstjer*). Plant. Vrij vaak op beschaduwde plaatsen, bijv. kerkhoven. Knikkende V. in de stinsflora*.

VOGELNAMEN. De Fr. V. wijken in vele opzichten van de Hollandse af. In onderstaande lijst zijn de voornaamste opgenomen. Het Hollandse equivalent is gemakkelijk te vinden met behulp van Tsj. Gs. de Vries, *Aves frisiae* (21928). De Fr. V. zijn gevormd naar:

a. *het geluid*: Akke, didyt, gielegou, gritoe, hûphûp, hûppe, ka, kiwyt, klút, kreaker, koekoek, koekút, rotgoes, sérotsje, waerlamke.

b. *uiterlijke kentekens*: blêsein (-goes), burdmantsje, tûfdûker (-ein, -ljurk, -mies, -skolfer), hoarn-ûle, knobbelswan, krúsbek, langsturtsje, leppelbek, ringmosk (-lyster), steltpoat, tsjokpoat, wytgatsje, wytgatsweal.

c. *de plaats waar zij zich bij voorkeur ophouden*: beamfalk (-mosk), bjintesjonger, boumantsje, bosksjonger, daemljurk, dykljurk, fjildlyster (-mosk), greidepiper, heidebarmke (-hipper, -ljurk, -robyntsje), hôfdou (-sjonger), houtdou (-ekster, -ljurk), haechrobyntsje, hagehipper (-krûper, -mosk), hûsmosk (-sweal), moddersnip, nettelkrûper, ierdsweal, koalmosk, koarnmosk, noatfink (-mosk), reiddomp (-finkje, -hin, -lyster, -mies, -mosk, -sjonger), sanpiper (-sweal), sêdûker (-earn, -ein, -ljurk, -miuw, -mok, -piper), stienbarmke (-fink), stranfink (-ljurk, -piper, -putter, -snipke, -wilster), toarneker (-hipper, -krûper, -mosk), toerfalk (-ka, -ûle), tûnsjonger, tsjerk-ûle, wettergril (-snip, -tjirk), wylgesyske, wâldekster (-spjucht).

d. *voedsel of prooi*: appelfretter, aeijefretter, finkebiter (-falk), fiskeam (-miuw), fiskefanger (-dief), hunichfalk, ieldûker (-reager, -sliner), kersebiter, miggebiter (-fanger, -snapper), mûzebiter (falk), nutekreaker, wapsebiter.

e. *de kleur*: blauboarstke (-douke, -kopke, -mieske, -stins, -spjucht), blauwe wikel, blauwjuktjilling, brune dûker, bûnte gril (-dûker, -lyster, -spjucht), feale hôfsjonger (-lyster), giel boumantsje (-fink), giele hôfsjonger, goudlyster (-tûfke, -wjukje), grienskonk, griene spjucht, readboarstke (-sturtsje), reade reager (-wikel), readwjuk, readnekdûker, readpoatgoes (-falk), readkopein (-goes), reaskonk, skiere goes (-krie, -lyster), swarte krie (-mies, -lyster, sé-ein), swartkieltsje, swartkopgoes (-miuw), wite reager, wytgatsweal, wytstims.

f. *hun gewoonten*: beamklimmerke, dekfûgeltsje, draeinekke, kraechsetter.

g. *hun afmetingen*: dûbelde gril (-lyster, -snip), greate goudfink (-krúsbek), greate en lytse giele hôfsjonger (bûnte wilster, -iisdûker, -skraits), heale snip, lytse gril, lytse wylde swan.

h. *het jaargetijde waarin ze voorkomen*: iisdûker (-ein, -fink, -

kob), sniefink (-putter, -ûle), winterboumantsje (-krie, -ljurk, -miuw).

i. *het weer*: reinwylp, stoarmfûgel (-miuw, -mok, -sweal), ûnwaersfûgel.

j. *hun herkomst*: sibéryske goudlyster, (-wilster), baikaltjilling.

k. *algemeen Germaanse namen*: alk, eam, falk, glee, goes, hauk, ljurk, (nachte)geal, snip, staer, syske, swan, sweal.

l. *typisch Fr. namen*: fitop, gril, hearringslynder, hoankrobber, jolling, katof, knierts, ljeap, mients, protter, skoar, skraits, skries, teapert, tjirk, ûlekoffe, wikel, wilster.

m. *lokale Fr. namen** Amelâner hinnen, Brant syn douwen, Hamzer boargers, Makkumers, Slim syn douwen (alle verzamelnamen voor meeuwen)

VOGELPOOTJE (Fr.: *fûgelteantsjes*). Plant. Op droge zandgronden. Ook op zandtalud van spoorwegen.

VOGELSANCK (Fogelsanck), Reinerus (?-ca. 1504), cisterciënzer monnik uit Gerkesklooster, abt van St.- Odulphusklooster te Hemelum (1492) en daardoor in veel strijd gewikkeld. Pastoor te Burum (1497), prior in Galilea, abt te Gerkesklooster (1503).

Zie: N.B.W. IV, 1394-1395.

VOGELTREK. De belangrijke route der vogels langs de Noordzee- en Waddenkust, speciaal op de herfsttrek, gaat over Frl. Verschillende unica van de Nederlandse avifauna (bruine lijster, Amerikaanse blauwvleugeltaling, Dougall's stern) en zeldzaamheden (goudlijster, Aziatische goudplu vier, dunbekwulp) zijn alleen of hoofdzakelijk in Frl. gevangen.

VOGELVANGST, z Eendenkooi, Lijstervangst, Valkenjacht, Wilstervangst.

VOLK. Betekent in het Fr. ook: familie, in het bijzonder de naaste familie. *Ús folk is der tsjin*, de familie is er op tegen. In: *it folk is by de boer* betekent *folk* personeel. *Dy boer hin gjin folk kalde*, die boer kan slecht personeel houden. Ook betekent het mensen: *It folk komt by de lju*, de mensen komen bij de mensen, gezegd als er reeds bezoek is en er komen er nog meer. Iemand roept aan de deur: *Folk (yn) ? (Volk!)*.

VOLKER, Filippus, ingenieur (Sliedrecht 31.7.1890-). Van 1916-55 bij de Rijkswaterstaat, als hoofdingenieur gedetacheerd bij de prov. Frl. voor de verbetering der kanalen (1935-46) (opgevolgd door A. Burger*) ; daarna als directeur Rijkswaterstaat naar Den Haag.

VOLKSALMANAK, Friesche. Jaarboekje, dat 1836-66 en 1884-99 is uitgegeven. Van 1836-52 is de titel Fr. V., van 1853-66 Nieuwe Fr. V. en van 1884-99 wederom Fr. V.

Redacteuren waren A. Wassenbergh* ^836-43, 1853-56). C. M. A. Simon v. d. Aa* (1844-45), T. R. Dijkstra* (1857-62), J. G. Ottema* (1863-66), J. v. Loon* Jz. (1884-96), Joh. Winkler* (1897-99), S. v. d. Burg* (1898-99). Het jaarboekje, waarvan het almanakgedeelte steeds klein was, stond naast 'De Vrije* Fries' en gaf in populaire vorm hetzelfde (historische bijdragen, proza

en poëzie, waaronder Fr.).

VOLKSBLAD, Friesch, volksweekblad. Sedert 25.6.1876, eerst onder redactie van O. Stellingwerf* en W. Dijkstra* (tot 1883), later van Stellingwerf alleen.

Onafhankelijk en zeer kritisch; speelde in verschillende kwesties (Agema*-zaak, 1881, verkiezing F. Domela Nieuwenhuis* in Schoterland, 1888) een belangrijke rol. Het werd op den duur het orgaan van de socialistische Fr. Volkspartij*. Toen de Volkspartij over haar hoogtepunt was (1891), verloor ook het Fr. V. aan betekenis. Eind 1899 verdween het.

Zie: J. J. Kalma, Oebele Stellingwerf (1940).

VOLKSBOEK. 'Door het volk geassimileerde traditionele verhaalstof, zonder enige literaire preoccupatie geschreven en genoten, als adequaat bevredigingsmiddel voor de behoeften van een primitief verbeeldingsleven' (C. Kruyskamp). Ook uit het Frl. van 16de-19de eeuw zijn *V.en* bekend en mogelijk populair geweest.

Uit deze prov. stamt zelfs een 1608 door de Bildtboer Dirck Jansz. Cuyck* opgestelde lijst van *V.en*, die de omvangrijkste is uit heel Nederland (25 nrs.). Hieronder, naast bekende als *Mariken van Nimwegen*, *Ulenspegel*, *Reynaardt de Vos*, *Florijns ende Blancefoer*, ook zulke waarvan geen exemplaar meer bekend is. Overigens vond O. Postma* in de boereninventarissen uit die tijd weinig boeken; hij veronderstelt, dat Cuyck beter Nederlands las dan het gros der Fr. sprekende plattelanders.

VOLKSDANS. Vóór 1850 is over de *V.* in Frl. niets anders bekend, dan dat er door alle lagen van de bevolking sinds eeuwen gedanst is.

De Weense wals veroverd 1850-1900 de prov. en ca. 1910 vinden we de eerste sporen van Amerikaanse ritmen (cakewalk, onestep), die ten slotte zullen domineren op de bals en met figurendansen (Veleta, Frühlingsboten) scheiding zullen brengen tussen dans en *V.* Na W.O. I wordt door jeugdverenigingen de *V.* beoefend naar internationaal voorbeeld. Thans zijn te Lwd., Grouw, Bergum, Harlingen, Oenkerk en Weidum *V.*-groepen. Folkloristische dansgroepen zijn: Ljouwerter Skotsploech, Snitser Skotsploech en Terschellinger Volksdansen, Door federatieve aansluiting, *V.*-diploma's en -cursussen staan organisatie en propaganda van de *V.* heden ten dage op hechte grondslagen, z Schotse Drie. z Terschelling (Dansen).

Zie: Repert., 358.

VOLKSDICHTER. Frl. heeft vooral in de 19de eeuw vele *V.s* gehad, die door onderwerp en wijze van behandeling grote groepen bereikten. Typische 20ste-eeuwse *V.s* zijn o.a.: Sj. Meinesz*, A. P. Grondsmā*, W. J. Koopmans*, O. S. Akkerman* en A. M. Wybenga*. P. Terpstra* verzorgde een bloemlezing met inleiding en levensschetsen (1945).

Zie: F. Sierksma, Bern fan de ierde (1953).

VOLKSGELOOF. Alles wat het volk met betrekking tot het buiten- en bovennatuurlijke voor waar houdt, onverschillig of deze opvattingen uit het volk zelf voortkomen, dan wel van boven zijn 'afgezakt' (bepaalde religieuze, filosofische of wetenschappelijke stellingen uit het verleden, door

het volk vervormd).

Kaast zgn. Elementargedanken vindt men ook in het Fr. *V.* Germaanse, antieke, joodse en christelijke invloeden, zonder dat het zich hierin onderscheidt van verwant *V.* en zonder dat deze elementen steeds gescheiden zijn. Eén voorbeeld: De heks (Fr.: *tsjoenster*) reist door de lucht en verandert zich in kat, haas, pad (*a.*); zij schaadt mens en vee door haar toverkunsten (*b.*); heeft een verbond met de duivel gemaakt (*c.*); houdt niet andere heksen een heksesabbat (*d.*). Volgens Lily Weiser-Aall is *a.* ontleend aan oud *V.*, komt *b.* overeen met Germaans heidense voorstellingen, stamt *c.* uit de theologie der kerk in de M.E. en schuilt in *d.* Romaans-oriëntaalse overlevering. Het Fr. *V.* is nog lang niet compleet verzameld, nog minder geanalyseerd. Samenvatting is dus onmogelijk.

Zie: Repert., 358-359.

VOLKSGENEESKUNDE voor mens en dier speelt nog altijd een rol in Frl., zoals D. v. d. Kooi (1933) uit zijn praktijk als arts in de Fr. Wouden* heeft aangetoond. Hoewel het materiaal zeker nog niet geheel is verzameld, heeft M. J., Elzinga aangaande de *V.* in Frl. een aantal conclusies kunnen trekken: ziekte is een straf of bezoeking, het werk van boze geesten of heksen, een afwijking van bepaalde organen. Vele therapeutica hebben een onaangename smaak of lucht (afweermiddel); alles hangt af van de wijze waarop de medicijn wordt bereid; het zoeken van kruiden moet onder bepaalde omstandigheden geschieden; vele geneesmiddelen houden verband met symptomen van de ziekte.

De kwalen, waarvoor de meeste middelen bekend zijn, kwamen ook het meest voor. Het zijn vooral koorts (malaria), kiespijn en verwondingen. Elzinga onderscheidt vier groepen middelen: *a.* met magische krachten, *b.* uit de oude wetenschappelijke geneeskunde, *c.* verbindingen van deze beide, *d.* empirische. Onder *a.* horen bezweringen, sympathetische medicamenten en resten van vroegere offers. Groep *d.* is verreweg het talrijkst.

Zie: Ned. Ts. v. Geneesk. LXXVII (1933), 50-66; Fr. Jierb. (1942), 26-48; Repert., 359.

VOLKSGERICHT, z Ketelmuziek.

VOLKSHOGESCHOOL. De Ver. tot stichting van *V.en* is opgericht 10.1.1931 te Lwd. Doel: het geven van zedelijk-geestelijke ontwikkeling aan volwassen personen, als grondslag voor vernieuwing der volkscultuur en (sedert 1938) ter versterking der volksgemeenschap. Sinds 1954 komt dit zelfs vóór 'vernieuwing der volkscultuur'.

In art. 4 werd vastgelegd, dat *V.*-werk nooit voor bepaalde politieke of kerkelijke doeleinden mocht worden gebruikt, maar van algemeen Nederlandse opzet moest blijven, waaraan 1938 is toegevoegd: 'en in uitingen en werk cultureel verantwoord moet zijn'. Op de oprichtingsvergadering (onder J. v. d. Wielen*) waren o.a. vele prominenten uit landbouwkringen, landbouwhuishoudonderwijs, buurthuiswerk aanwezig. In 1932 is de eerste *V.* te Allardsoog onder Bakkeveen gesticht (hoofdleiding thans C. Stapel); 1938 Diependaal te Markelo (leider D. H. Eshuis). Na 1945: Bergen in N.-Holland (leider O. V. L. Guermontprez), Overcinge te Havelte (N, Sangers), Huis te Eerbeek (R. Lugtmeyer), Oldörp te Uithuizen (M. Gaaikema),

Olaertsduyn te Rockanje in Z.-Holland (H. Heringa), terwijl 1946 de eerste V.-cursussen gegeven zijn op de Elderschans te Aardenburg in Zeeland en op het streekcentrum Enumaborg in het Groningse Oldambt. Ook de Fr. Folkshegeskoalle* (leider H. S. Doele) zette haar vooroorlogse arbeid voort. Mrt. 1946 werd op het Chateau de Méridon het Franse emigratie- en V.-centrum te Chevreuse (S. & O.) geopend, tot 1.1.1955 o.l.v. mejuffrouw A. Oosterlee, thans van A. Gombert.

Het ledental bedroeg 1.1.1957 10605, van wie m Frl. 1422. Het aantal cursussen der zeven scholen bedroeg in 1956: 416; het aantal cursisten 11 600; het aantal mandagen 73441. Gemiddeld bezoeken dus ca. 12000 cursisten gedurende ca. 80000 mandagen de V.en. De totale lasten der scholen waren in 1956 ca. F 800000. Het hoofdkantoor der vereniging is gevestigd op het Allardsoog.

Zie: H. G. W. v. d. Wielen, *Gesch., doel en wezen der V.-beweging* (Amsterdam 1956).

Volkshogeschool Allardsoog te Bakkeveen werd in 1932 gesticht op grond vlak bij het drie provincie-punt. De school stond 1932-48 o.l.v. H. G. W. v. d. Wielen*, H. D. de Vries Reilingh, O. V. L. Guermonprez; na 1948 van C. Stapel.

Zij beschikt thans over een gebouwencomplex in drie centra op een terrein van ca. 100 ha. In 1933 ving de V. met het buurthuiswerk aan (thans 400 gezinnen); in 1934 werd de eerste centrale werkplaats voor vakontwikkeling in Nederland (tegelijktijd met Dordrecht) gesticht; in 1933 kwam de eerste landbouwhuishoudcursus, welke zich tot een school met 250 leerlingen ontwikkelde, evenzo de eerste land-, tuinbouw- en bijencursus, waaruit een lagere landbouwschool met 80 leerlingen groeide; in 1938 volgde het eerste ge zins verzorgstersinternaat. In 1956 bezochten 1742 cursisten gedurende 12386 mandagen de school.

Zie: *Repert.*, 359.

VOLKSHUISVESTING. Na 1850 begon in Frl. Het pogen om door particuliere woningbouwverenigingen de V. te verbeteren. De volkstelling van 1899 bevestigde het vermoeden van een grote achterstand in dezen: 62,5 pct. der woningen telde slechts één kamer (alleen Drente was nog ongunstiger; landelijk was het 28 pct.).

Na de Woningwet van 1902 is er aangepakt. Ook de Landarbeiders-wet van 1918 bracht verbetering. Toch is er kwalitatieve achterstand. Volgens de voorlopige uitkomsten der telling van 1956 zijn van de in Frl. voor 1946 gebouwde woningen 8 pct. een kamerwoningen (Nederland 1,3), 25 pct. een- en tweekamerwoningen (Nederland 7). Frl. had nu van alle provincies de ongunstigste cijfers. Er waren mrt. 1957 963 onbewoonbaar verklaarde en toch bewoonde huizen of wel 0,78 pct. van alle (Nederland 0,32; alleen Groningen meer dan Frl.: 0,82 pct.). Men verlieze hierbij niet uit het oog dat een vrijstaande eenkamerwoning met erf, hok, zolder en achtereind iets heel anders is dan één kamer in de stad. De kwaliteit van een woning heeft ook te maken met licht en lucht, met vocht en tocht, wat niet in de statistiek verwerkt is.

De cijfers van het woningtekort zijn relatief gunstig: in 1956 5200 of 4,1 pct. van de totale behoefte (alleen Zeeland gunstiger

met 3,3 pct.; Nederland 9,2).

Na W.O. II was de contingentering van de nieuwbouw voor Frl. ongunstig. De bouwcapaciteit zou meer veroorloofd hebben dan was toegestaan. Sedert 1956 is dit verbeterd. Door tal van tehuizen voor ouden van dagen is de huisvesting van deze categorie in Frl. - vergeleken bij elders - gunstig.

Zie: Th. v. Weider en Rengers en J. H. Faber, *Frl. en de Woningwet 1902-12* (1913); *Frl.*, toen, nu en straks (1952), 228-234; *Jaarverslagen centrale directie van de V. en de bouwnijverheid*.

VOLKSHUMOR. Over de Fr. V. en de vraag of deze een eigen karakter draagt, en zo ja welk, is nog geen bevredigende studie verschenen. Men lette op: *namen*: naamgeving (Stad Niks, De lêste stûr), volksetymologie (A —krom!, Âlde — hou!), dorpscheldnamen*, spotnamen*, scheldversjes*; *opschriften*: graf-schriften*, uithangborden*, herbergnamen; *verhalen*: Dokkumers*, overleveringen (domme reuzen, onnozele duivel), plaatselijke en algemene anekdotes (hannekemaaiers*, gevatte dominees); *taalgrapjes*. woordspelingen, spreekwoorden*, raadsels*, sjibbolets*, tongbrekkerssechjes; *grappen** met *denkbeeldig gereedschap*, nieuwjaarssiepen*.

VOLKSINSTRUMENTEN. 'Gemene luyden', reizende zangers en bedelaars maakten zich in vroeger eeuwen instrumenten in ondenkbare verscheidenheid. In 'Frl. heeft de rommelpot* als bedel- en jeugdinstrument zich na 1900 gehandhaafd. Nog na 1800 streek men op de 'bonge (blaas) op 'e stok'; een smalle reep hout, waarop een snaar gespannen was over een met lucht gevulde varkensblaas. In het Fr. Museum te Lwd. is aanwezig een lange houten hoorn (voor het zgn. midwinterblazen?). Een volmakter instrument was de 'Noordse* balk'.

VOLKSKARAKTER. Door de bril van anderen. De Romeinen achtten de Fr. naam beroemd onder de Germanen; in de M.E. hadden de Friezen niet zo'n goede pers. Dante weet alleen, dat ze erg lang zijn, maar M. Stoke* en Jac. v. Maerlant achtten 'dat Vriesche diet' (het Fr. volk) dom, ruw en wild.

Ook later blijft er een zeker wantrouwen tegen de vrije Fries, die het belang van zijn gewest en zijn volk primair ziet. Frl. is een koud verbanningsoord, heel ver in het noorden. De naam wordt in verband gebracht met 'vriezen' en men zegt: 'Die van Groeninghen hebben de Vriezen verjaecht' (de groene lente verjaagt de koude winter). Toch heet op den duur de Fries drager van bepaalde deugden: trouw, eerlijkheid en vrijheidsliefde. Het zijn niet enkel Friezen die verklaren dat men met Fr. trouw en Hollandse dukaten ver komt. Maar deze deugden hebben hun schaduwzijden. Met 'een Fr. kop' wordt bedoeld een stijfkop*. Maar de grens tussen stoere vasthoudendheid en domme stijfhoofdigheid is niet steeds te trekken. Men weet buiten Frl. van Fr. sentimentaliteit, en heimwee, ook van Fr. 'Strebers'. Bij benoeming van ambtenaren, politie- en onderwijsmensen blijkt men buiten Frl. over de défauts van de Fr. qualités gemakkelijk

heen te stappen. Uit de vorige eeuw stamt: 'Een Fries op de dijk, dan ziet men het gehele rijk'. Het is de door R. Broelsma, Th. de Vries, A. Brouwer beschreven uitdagende houding der Fr. kleiboeren, uit de tijd vóór de grote landbouwcrisis*, zoals ze met hun rijkgeklede 'sydsulvers' in de krompanelen sjees* reden. Dat de romantische kijk buiten Frl. nog bestaat, blijkt uit twee recente uitspraken. Een Nederlandse encyclopedie noemt als Fr. eigenschappen: zin voor oprechtheid, ernst en eenvoud, voor vrijheid en trouw, voor kloek aanpakken en doorzetten, voor idealisme; afkeer van valsheid, vleierij, onechte grootheid; als ondeugden noemt men o.a. overdreven vrijheidsliefde, al te groot individualisme en geslotenheid, stijfkoppigheid. Een Duitse Encyclopedie zegt: '...von langsamer, gem eigen-sinniger und schweigsamer Art, zäh und ausdauernd, stolz und trotzig... Begabungen für Recht und Geschichtschreibung, Philosophie und Mathematik sind häufig, dichterische und musische nur selten zu finden'.

In eigen oog. Het geheel van de aan het Fr. volk eigen psychische eigenschappen en neigingen, is van dé Nederlandse streekkarakters wrsch. het meest beschreven, omdat het enerzijds afwijkt van, anderzijds belangrijk heeft bijgedragen tot het Nederlandse type. Toch is het V, weinig wetenschappelijk onderzocht, zodat men nog niet veel verder is dan de vanouds populaire opvatting: Friezen zijn wat hoogmoedig, niet dom, maar koppig, vooral in hun vrijheidszin. Enkele pogingen tot verantwoorde nadere omschrijving zijn gedaan; ten dele met succes, maar de Fr. Akademy* zet het onderzoek nog voort. De beschikbare gegevens wekken de indruk, dat de Fries *een emotioneel type met secundaire functie* is. Deze Fries is dan de klei-Fries, gemeenlijk beschouwd als de 'echte'. Er is nooit voldoende aandacht gegeven aan eilanders en woud-Friezen tot nu: J. Hofer.

Proeve van een typologie (diss. A'dam 1958). De invloed van het kleine milieu kan mét dat milieu verdwijnen: zo is de eilander sloom, maar wordt actiever bij verhuizing naar de vaste wal. Soms schijnen blijvende verschillen in karakter toch met dit kleine milieu samen te hangen: het werkt traditionele opvattingen in de hand. Zo ziet de bouwboer* neer op de greidboer*, en samen doen ze dat op de woudboer* (in peal en in prikke is in waldboers hikke). Als nu de historische en actuele realiteit soms dergelijke opvattingen voedt, bewerken ze mee, dat het besef van eigenwaarde en waardigheid (o.a. blijkend in reserve bij gevoelsuitingen) van bouwboer «aar greidboer naar woudboer sterk afneemt. Dit kan mede de verschillende samenstelling van (restanten van) sociale rangorde* in diverse streken verklaren.

Men is het er vrijwel over eens, dat onder deze reserve - die kan wegvallen bij hevige indrukken, bij drankgebruik, bij opgaan in de 'massa' (sportwedstrijden!) — bij alle Friezen een sterke emotionaliteit (met kwetsbaarheid en neiging tot eerzucht en idealisme e.d.) schuilt, die moeizaam of helemaal niet tot uiting komt. Nu is het niet zo, dat binnen de harde bolster de 'echte' Fries schuilgaat; de beheerstheid mag min of meer buitenkant zijn, ze is een wezenlijk bestanddeel van het V. Dit rechtvaardigt de indruk van trots, stijfheid en stugheid, maar verklaart tevens,

dat er tegengestelde opvattingen bestaan (zo omtrent muzikaliteit, dichterlijkheid, vooruitstrevendheid, vrijgevigheid, verdraagzaamheid): 'it sit der wol yn, mar it komt der net ut'.

De innerlijke tegenstelling leidt tot een zich terugtrekken op eigen individualiteit en, in het uiterste geval, tot volkomen afzien van de zware stap in een collectiviteit, waar toch het innerlijkste innerlijk zich blijkt te kunnen ontplooiën al naar zijn bouw, bijv. in abstracte discussie, denk- en andere wedstrijdssport en in vasthoudend strijden voor een ideaal (vaak in verband met rechtvaardigheid en vrijheid). In het licht van de innerlijke tegenstrijdigheid wordt het duidelijk, dat de spreekwoordelijke vrijheidszin van de Fries zich zowel persoonlijk uit in een streven naar persoonlijke vrijheid - een door-den-dag verwijlen buiten de collectiviteit, een eigen baas zijn (men denke aan het te grote aantal kleine boeren) - als collectief, o.a. in het feit dat Friezen zelden uitnemende persoonlijkheden uit eigen midden als hun leider accepteren, dit tot schade van Frl.

De individualistische, eigenzinnige instelling van de Fries maakt dat de gemeenschapszin in de dorpen niet bijzonder groot is, althans niet zo, dat ze kerkelijke e.a. grenzen zou doorbreken. In het algemeen is in de Wouden de gemeenschapszin groter dan op de klei, en binnen de Wouden is er groter samenhang in de arbeidersdorpen* dan in andere dorpstypen. De woud-Fries is meer op de collectiviteit ingesteld: de bureplicht* heeft in de Wouden het langst bestaan; de sociale rangorde* is er minder belangrijk. Minder geremd is de woud-Fries, ook minder verstoken van levenskunst dan de klei-Fries. Men is in de Wouden levendiger, geeft meer blijk van fantasie, is minder rationeel, radder van tong, minder secundair, minder zwaartillend, in vele opzichten spontaner. In dit verband is het kenmerkend, dat juist op de overgang van de beschutte Wouden naar de Lage* Midden de zwaartillendheid groot en de zwaarmoedigheid soms onontkoombaar blijkt; hier leeft het overgangstype, dat het zwaarst onder de disharmonie in het V. te lijden heeft, z Nocht oan ûnnocht, Stânfries, Stijfkop, Vrijheid, Zwaarmoedigheid.

K., J. J.; S. v. d. H., J. J.

Zie: P. J. Meertens en A. de Vries, *De Ned. Volkskarakters* (Kampen 1938), 41-55; C. A. Mennicke, *Tijdsproblemen*. (Amsterdam 1939), 82-106; H. C. Koek, *Het karakter der Friezen* (1946); *Repert.*, 359.

VOLKSKUNDE. De studie van de folklore komt in Frl. onder invloed van de romantiek op in het begin der 19de eeuw. J. H. Halbertsma* verzamelde materiaal omtrent volksgebruiken, volksgeloof, klederdrachten, sagen en correspondeerde daarover 1834 al met Jacob Grimm. Heel wat hebben hij en zijn broer Eeltje verwerkt in de *Lapekoer** en andere verhalen in de *Rimen* en Teltsjes*.

Hij werkte los van het Fr. Genootschap*, waar W. Eekhoff* bezig was, en stond ook buiten het Fr. Selskip* van 1844. Spoedig na de oprichting hiervan vroegen T. R. Dijkstra* en H. Sytstra* in en buiten, hun kring aandacht voor de V'. (door hen

nog — naar Duitse en Scandinavische voorbeelden - met mythologie aangeduid). Na allerlei enquêtes verschijnen in 'Iduna*' al spoedig sagen en sprookjes, in Frl. verzameld. Er waren plannen voor een Fr. sagenboek, er zijn handmerken* ('runen') verzameld, men informeerde naar volksgebruiken en -geloof; een samenvattende uitgave komt er niet. Later sprokkelde G. Colmjon* en J. v. Loon* verder, maar Waling Dijkstra*, die al eerder folkloristisch materiaal had gepubliceerd, vestigde zijn naam als volkskundige met zijn twee delen *Uit Frl.s Volksleven* (1894), waarvan slechts te betreuren is, dat het geen bronnen vermeldt. In dezelfde tijd werkte Johan Winkler*, die folkloristica meedeelde in de Fr. *Volksalmanak** en in *Oud-Nederland* (1888). In de 20ste eeuw was eerst de belangstelling gezakt, al verzamelde bijv. N. J. Waringa* tal van voorwerpen (in 1957 geschonken aan de oudheidkamer te Drachten), zonder veel te publiceren. Ondertussen gaf Jaap Kunst zijn *Terschellinger Volksleven* uit (1915) en publiceerde K. Uilkema* zijn studie over de ontwikkeling van het Fr. boerenhuis (1916).

Onder invloed van de door J. Botke* gepropageerde 'gea-kunde*' vond de Fr. V. na ca. 1935 meer beoefenaars in Dam Jaarsma* (sagen, sprookjes, volksliederen), J. J. Karma* (bibliografische e.a. onderwerpen, o.a. Dokkumers*), S. J. v. d. Molen* (sagen en legenden, boerenhuis, volksgebruiken), K. I. Sierksma (over diverse onderwerpen). Een lijst van hen, die zich van tijd tot tijd met Fr. V. bezighouden, zou tientallen namen omvatten; de Fr. beweging heeft in brede kringen belangstelling ook voor dit onderwerp gewekt. De Fr. Akademie* heeft een eigen volkskundecommissie.

Men zie de afzonderlijke trefwoorden: Arreslede, baluitslaan, begrafenisgebruiken, doop, eierenzoeken, ganstrekken, geboorte, Hantsje Plus, huwelijk, kaatsen, Kallemooi, keatsjen, Kerstmis, kinderschrik, kinderspele, klederdracht, kloksturen, kooitjetipelen, Koppermaandag, Maria Lichtmis, meivavond, meiboom, merkeldagen, nieuwjaarsselepen, oogstgebruiken, oudejaarsavond, oudejaarsvuur, Pasen, Pinkster, rommelpot, Sint-Maarten, Sint-Nicolaas, Sint-Pieter, Sint-Steffen, Sint-Thomas, sloffernet, tippen, vastenavond, volksgeloof, volksweerkunde. → Kallemooi, Sint-Thomasluiden.

Zie: Repert., 359-361, 370-372.

VOLKSKUNST. Kan men spreken van een Fr. V.? Is het niet veeleer zo, dat er algemeen Europese, ja misschien zelfs wel Euraziatische V, is, waarvan de Fr. een onderdeel uitmaakt, terwijl vormen en motieven gelijk of bijna gelijk zijn aan die, welke men elders aantreft?

Tot zekere hoogte is dit volkomen juist en is het chauvinistisch te spreken van Fr. V. Het wezen van deze kunst is internationaal en hoogstens onderhevig geweest aan bepaalde lokale invloeden, die er dan een speciaal karakter aan gegeven hebben. In tegenstelling tot Kunst niet een grote K, de uiting van individuele schoonheidsbehoefte, die bepaald wordt door esthetische normen, die sterk aan 'mode' onderhevig zijn, maakt bij de V. het persoonlijke plaats voor het traditionele en scheidt de kunstenaar iets, dat aanvaard wordt door de gemeenschap, waarin hij leeft en werkt. De oorsprong van de V. op te sporen is uiterst moeilijk.

Men kan aannemen, dat bepaalde vormen en versieringsmotieven zeer oud zijn. Motieven uit het begin onzer jaartelling tonen treffende overeenkomst met die van bijv. Fr. keeftkasten: het eenvoudige geometrische ornament komt reeds voor op Romeins aardewerk en bepaalde toverknopen zijn uit Voor-Indië bekend. De opgejaagde primitieve mens vond rust als bepaalde dingen herhaaldelijk goed afliepen. Herhaling brengt rust, regelmaat wordt systeem, een harnas tegen de chaos. Hierop berust het gebruik van het geometrisch ornament; het is symbool van het constante, het eeuwige. Om iets dat vergankelijk is te beschermen, worden eeuwigheidssymbolen aangebracht, bijv. op aardewerk. Daarnaast speelt de natuur een grote rol. Bomen, bloemen en vogels treft men als versieringsmotieven aan, maar nooit naturalistisch, doch steeds als symbool, dikwijls symmetrisch ten opzichte van een verticale as geplaatst, wat een zeker gericht zijn naar boven uitdrukt. Toch herkent men bijna altijd een produkt van Fr. oorsprong; een eigen karakter valt niet te ontkennen. De afzonderlijke ligging van Frl., afwezigheid van steden met overheersende invloed hebben een agrarische levensstijl ontwikkeld, die ook in de V. zich uit. Eigen taal, wetten en gebruiken hebben dit bevorderd. De volkskunstenaar, de 'nifeler*', werkt uit ingeboren scheppingsdrang. Zijn werktuigen zijn gewoonlijk primitief: zakmes, guts, schaar, soms verf kwast. Hij werkt niet voor een 'markt', maar voor eigen genoegen. Namen uit vroeger tijden zijn niet bekend. Veel werk: mesheften, pijperoders, mangelplanken, mastplanken, pijpkeppen, stoven, knipwerk vindt men in museums.

Ook zijn er nog 'nifelers', geregistreerd door de Foriening* foar Fr. Folkskunst. Nog leven o.a. Hendrik v. d. Wal te Oudega (Smallingerland), de schaarkunstenaar, en Jan Hylkema te Luinjeberd, de beensnijder. z Ambachtskunst, Geluksvogel, Hindeloopen, Houtsnijden, Ikelbeam, Kerkstoof, Levensboom, Mangelplank, Merklap, Noordelijk Scheppend Ambacht, Uilebord, Zinnebeelden.

Zie: N. Ottema, Het Kunstambacht en de V. in Frl. (Amsterdam 1942); G. J. A. Bouma, J. J. M. Vegter en A. Wassenbergh, Fr. Folkskunst (1946); Frl. toen, nu en straks (1952), 301-305; Repert., 359-360.

VOLKSLIED. De vroegste gegevens over zang en lied in Frl. zijn van kort na 1500. Jancko Douwama* bericht over het zingen op Oudejaarsavond te Lwd. Uit het citaat blijkt, dat deze liederen een Nederlandse tekst hadden. Men moet dan ook aannemen, dat tot de opkomst der Fr. beweging het V. in Frl. hetzelfde repertoire omvatte als elders in Nederland. De liederboekjes en -blaadjes, ook te Lwd., Heerenveen en Sneek gedrukt, brachten Nederlandse teksten op dikwijls internationale melodieën onder het volk. Op

Terschelling zouden niet zoveel *V.eren* meer bekend zijn, zonder de invloed van de beroemde Overtoomse Marktschipper (ook in Frl. gedrukt). Dergelijke boekjes hebben ook hun sporen nagelaten in de Wouden, maar de biersalmen* zijn daar traditioneel geworden, doordat de bevolking er in de oogsttijd en de turfmakerij in Groningen en Drente mee kennismaakte. De streek rondom het Bergumermeer is een door Dam. Jaarsma* ontdekt en met vrucht geëxploreerd *V.-eiland*, waarvan de deels nog middeleeuwse *V.eren* ook in het buitenland de aandacht trokken. Publikatie van dit unieke materiaal staat op het programma van de Fr. Akademy*. Tsj. G. v. d. Meulen*, Waling Dijkstra*, Johan Winkler* en Nynke v. Hichtum* verzamelden reeds in de 19de eeuw het *V.* in Frl. z Straatlid, Zang.

Zie: Repert., 361-362.

Het min of meer officiële Fr. *V.* is sedert 1875 (oprichting gedenkteken te Grouw) Eeltsje Halbertsma*'s *De âlde Friezen* (De oude Friezen), beter bekend als het *Fr.* Bloed*. Na W.O. II is gepleit voor een ander *V.*, waarbij allereerst gedacht werd aan *It Heitelân* (Het Vaderland), een lied uit 1900/01 van J. L. v. d. Burg*, op muziek van J. Lindeman. Deze discussie heeft geen resultaat gehad. De woorden van het laatste lied zijn beter en minder verouderd, maar de melodie van het eerste wint het.

Zie: Fr. Jierb. (1946), 89-95; B. IX (1947), 102-170; B. XVIII (1955), 47-48.

VOLKSLITERATUUR. Letterkunde, die zich richt naar de behoeften van het grote publiek. De 19de-eeuwse Fr. produktie behoorde er door de taalsituatie grotendeels toe. Voor 1915 veroorloofden O. Postma*, S. Kloosterman* en R. Brolsma* zich een eigen vormgeving. De roep om persoonlijke kunst (Jongfr. beweging 1915) bracht eerst verandering. De verhouding tussen lectuur en literatuur blijft daarna actueel. Beide schijnen nodig. De scherpe kritiek op onverantwoorde *V.* (A. Wadman*) onderdrukte de belangstelling niet. z Volksdichter.

Zie: J. H. Brouwer, Hedendaagse aspecten van de Fr. Ut. (1954); Piebenga (1957), 15.

VOLKSONDERWIJS. Vereniging tot bevordering van het *V.* en het schoolbezoek in Nederland. Deze organisatie is 25.5.1866 als een Fr. vereniging te Lwd. opgericht op instigatie van de schoolopzieners Jhr. F. H. v. Beyma* thoe Kingma en Ph. v. Blom*.

Men wilde de openb. school, als godsdienstloos verguisd, verdedigen. Het ledental groeide 1866-70 van 20 tot 1000. Op 29.10.1870 werd *V.* een landelijke vereniging, in 1876 reeds met meer dan 10000 leden en thans met meer dan 150000. De eerste ereleden waren Jhr. v. Beyma en Jhr. J. F. v. Humalda* v. Eysinga. De tegenwoordige Federatie

Frl. van *V.* is opgericht 1946 en telt 165 afdelingen, z Schoolstrijd.

Zie: Gedenkb. Volksonderwijs (1916).

VOLKSPARTIJ, Friesche. Politieke organisatie, die ca. 1890 een kortstondige bloei beleefde. De organisatie omvatte socialistisch-gezinde mensen uit de Bond voor Alg. Kies- en Stemrecht, de Sociaal-Democratische Bond, het Alg. Ned. Werkliedenverbond en enkele vakorganisaties.

Ook rechtse elementen werden aangetrokken (o.a. W. C. v. Munster*, C. W. Botman*). In de tijd van de grote stakingen* en bij de verkiezing van F. Domela Nieuwenhuis* in Schoterland (1888) was de *V.*, die aansloot bij de Fr. situatie, sterk. Voormannen waren o.a. O. Stellingwerf*, V. Bruinsma*, P. J. Troelstra*. De ruzies om Domela Nieuwenhuis en later de oprichting van de S.D.A.P. (1894) hebben haar vernietigd. Het karakter van de latere socialistische beweging is echter mede door de *V.* bepaald.

VOLKSPARTIJ VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE (V.V.D.). In 1946 opgericht als Partij van de Vrijheid, in 1947 versterkt door gewezen Vrijzinnige Democraten, in 1948 naamsverandering in V.V.D. De partij groeit in Frl.; in 1946 5,1 pct., 1948 7,3, 1952 8,6, 1956 8,4 (vier statenzetels in de Prov. Staten), 1958 10,6 pct. (vijf statenzetels). Gemeenten met meer dan 10 pct. V.V.D.-stemmen waren in 1958: Baarderadeel 20,9 pct., Leeuwarderadeel 16,8 Rauwerderhem 16,2, Heerenveen 15,4, Het Bildt, Menaldumadeel, Opsterland 13,6, Idaarderadeel 13,4, Lwd. 12,9, Franeker, Ooststellingwerf 12,4, Ameland 12, Franekeradeel 11,5 en Harlingen 10,7 pct.

VOLKSSOCIËTEITEN, z Burgersociëteiten. **VOLKSVERGADERING.** Hierin zouden in de Oud-germaanse tijd wetgeving en rechtspraak zijn uitgeoefend. Men grondt dit op een vroege beschrijving door Tacitus* (*Germania* 11 en 12) en een vergelijking met de latere Scandinavische en Angelsaksische volksrechten, waarin de 'lagsaga' gelijk was aan de Fr. asega*. De Fr. rechtsbronnen kenden geen *V.* meer.

Zie: W. Kok, Tacitus Germania, Fr. vertaling (1937); A. S' de Blécourt, Kort Begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlijk Recht (Groningen-Batavia ⁵1939), 16 e.v.

VOLKSVERHUIZING, z Angelsaksische invasie.

VOLKSWEERKUNDE. Niet alleen kent de Fr. taal een groot aantal woorden en uitdrukkingen, ter onderscheiding van al wat met het weer samenhangt (vgl. D. Kalma, *Ken jim Fr.*, 5-9), maar ook de *V.* is zeer omvangrijk en omvat vele regels, dikwijls berijmd, berustend op ervaring, toeval, antieke wetenschap, magische opvattingen.

De *V.* kent kritische dagen (lotsdagen), die beslissend zijn voor het weer in een bepaalde periode. Vaak zijn dit merkeldagen*. Stellig moet bij de *V.* ook aan beïnvloeding door de literatuur

(almanakken*, prognosticaties) rekening worden gehouden. Veel van wat bijv. Petrus Baerdt* in zijn *Boere-Practica* (1640) aan F. meedeelt (en dat is heel wat), is thans nog bekend. Een volledige verzameling V. uit Frl. bestaat nog niet. z Weer.

Zie: Repert., 364.

VOLKSZONDEN. De geref. kerk heeft onder de Republiek en vooral in de 17de eeuw tegen vele V. geijverd. Vooral tegen drankzucht (bijv. bij de suypcollegien* der studenten, bij het bekleden, beluiden en begraven der doden (2 Begrafenis); herbergiers werden soms van het avondmaal geweerd), tegen oneerlijkheid (lombardhouders, oneerlijke belastingpachters), toverij, bijgeloof, onzedelijkheid, vloeken, mestrekken, sabbatsontheiliging*, de ijdelheden der kermissen* en jaarmarkten*, volksvermakelijkheden, dansen (z Dansmeester, Franeker) en schouwburgen. Vaak moest de kerk tegen de overheid ingaan, die veel soepeler was dan de preciezen. In de redelijke 18de eeuw accepteerde men meer. Toen begon echter ook *de* afbraak van het kleurige volksleven.

Zie: Cuperus II, 70-105; Jaarb. Mij. Ned. Letterk. (1935-36), 59-78.'

VOLLEYBAL. Door de Canadese bevrijders na W.O. II in Nederland geïmporteerde sport; werd ook in Frl. in korte tijd populair. Het District Frl. van de Ned. V.-Bond had op 1.3.1957 afdelingen in Sneek, Lwd., Drachten, Heerenveen, Harlingen en Dokkum met 1881 leden. De afdeling Lwd., met 602 leden, is de grootste.

VOLMACHT, *a.* bewijsstuk dat men voor een ander een bepaalde handeling mag verrichten; *b.* gevolmachtigde. Persoon, die de V. heeft. In speciale betekenis: afgevaardigde die slechts na ruggespraak zijn stem mag uitbrengen; *c.* in Fr. waterschappen: bestuurslid, verkozen en gevolmachtigd door dorp of stad. De naam blijft, ook nadat 1803 ruggespraak verboden wordt, ook nadat sedert 1861-70 de V. rechtstreeks verkozen wordt door de waterschapslasten dragende eigenaars van vast goed (z Dijkgraaf, Dijkgedeputeerde). *d.* in de Fr. landdag: afgevaardigde van grietenij of steden (twee uit elke stad en elke grietenij). De *V.en* van de steden waren meest leden van magistratuur of vroedschap; van elke grietenij kwam één edelman en één eigenerfde.

VOLZEE. Peil ongeveer gelijk aan de hoogte van de gewone vloed. Wordt plaatselijk gebruikt langs de kusten van Zuider- en Waddenzee.

VOMELIUS, Cyprianus (Sipcke Hansz.), jurist (Wommels ca. 1515—Spiers 5.3.1578). Een der geleerde Friezen, die te Wittenberg studeerden, juridisch hoogl., o.a. te Maagdenburg, Brunswijk, Dortmund, Erfurt, Leuven en Keulen. Door Karel V in de adelstand verheven (1555). Was 15 jaar raadsheer in het keizerlijk gerechtshof te Spiers. Hij schreef *Sylvarum libri IV* (1540, 1547). z Stapert.

Zie: N.B.W. IX, 1226-1227 (met lit.).

VOMELIUS, Sibrandus Gerritsz. Ca. 1600 predikant te Pietersbierum en Oosterbierum. Vooraanstaande figuur, vertaalde verschillende boeken, o.a. van Sallustius (met een beschrijving van Franeker in 1618).

Zie: V.A. (1846), 123-126; Romein, Naamlijst, 203, 207, 213; N.B.W. IX, 1227; Wumkes, Paden I, 169-172.

VOMELIUS, Sibrandus Joh.z., theoloog (Lwd. ?-Bolsward 1694). Van 1657-94 predikant te Engelum, Buitenpost, Wirdum, Hindeloopen en Bolsward. Schreef en vertaalde veel.

Zie: Romein, Naamlijst, 55, 64, 269, 400, 509; N.B.W. IX, 1227; Wumkes, Paden III, 201-204.

VONDELING, Anne, landbouwkundige (Appelscha 2.3.1916-). Verrichtte na studie te Wageningen in dienst der prov. Frl. onderzoekingen inzake de Noordoostpolder; directeur Coöp. Centrale Landbouwboekhouding; voorzitter Stichting Fr. Pers; lid Tweede Kamer voor de P.v.d.A. (1945); minister van Landbouw (1958).

Wrk.: Eat oer it tal biwenners, de bifolkingstichtens en de migraesje yn Fryslân (1942); Enkele opmerkingen over de Noordoostpolder (1942); De bedrijfsvergelijking in de landbouw (diss. Wageningen 1948).

VONK-MIGCHELS, Lutske, poppenmaakster (Ureterp 30.4.1891—). Autodidact met voorliefde voor tekenen. Begon 1936 met het maken van poppen. Heeft een speciale techniek voor het boetseren van de koppen, die ze zelf schildert. Ontwierp kostuumpoppen en poppen gemaakt naar een portret.

Zie: Heerenv. Koerier (25.2.1949).

VOOGD, z Armvoogden, Foged, Kerkvoogden, Weeshuis.

VOOGDIJVERENIGINGEN. De V., die in Frl. na ontzetting of ontheffing van ouders de voogdij over kinderen kunnen aanvaarden, zijn:

a. de Verenigingen Kinderzorg in het Prov. Ressort Frl. en in de classis Lwd. der herv. kerk; *b.* de Ver. Tot* Steun, afdeling Frl.; *c.* de Prov. Ver. voor Kinderbescherming in Frl.; *d.* de Ver. Kinderhulp, afdelingen Frl.; *e.* de Ver. Pro Juventute te Lwd.; /. de Diaconie van de geref. kerk te Lwd.

Deze V. passen al naar de aard van het kind gezins- of inrichtingsverpleging toe. In Frl. zijn een aantal door het dep. van Justitie goedgekeurde tehuizen voor voogdijpupillen, o.a. Practische* Hulp te Lwd., bestemd als opvangcentrum voor minderjarigen; Tjallingahiem te Lwd., een tehuis voor werkende meisjes; het Weeshuis te Bolsward, een tehuis voor jongens en meisjes.

De weeshuizen* in Frl. hebben een afnemend aantal wezen te verzorgen, zodat de voogden zich moeten bezinnen op hun toekomstige taak. De Ver. Pro Juventute houdt zich bezig met werving, scholing en leiding van gezinsvoogden. Op preventief terrein heeft zij een belangrijke taak.

Voor de ongetrouwde moeder en haar kind werken de Ver. Raad en Daad en Onderlinge Vrouwenbescherming. Op het gebied van de

kinderbescherming in ruime zin werken nog tal van verenigingen en instellingen, z Kinderbescherming.

VOORBEELDBEDRIJF. Een landbouwbedrijf waarvan de ondernemer zich op intensieve wijze laat voorlichten door de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst om zo andere boeren een voorbeeld voor ogen te stellen. Bijzondere aandacht wordt bij een V. besteed aan rationele bedrijfsvoering.

VOORBEELDDORP, z Rottevalle.

VOORDA, Bavius, jurist (Franeker 1.7.1729-Leiden 9.7.1799). Zoon van Jacobus V. Advocaat te Lwd. die van bijv. Fr. keeftkasten: het eenvoudige geometrische ornament komt reeds voor op Romeins (1751), hoogl. te Franeker (1755), te Leiden (1765-99). Wegens patriottische gevoelens ontslagen (1788-95)

Zie: Boeles I, 2de dl., 528-532; N.B.W. III, 1336-1340.

VOORDA, Gerard Jacobus (Utrecht 29.6.1735-Lwd. 6.2.1805). Van 1762-92 rentmeester der geestelijke goederen en administrateur der logisgelden te Lwd. Lid der vroedschap (1792), burgemeester (1795), maar nog in 1795 uit zijn ambt ontzet. Legde zich op theologische, archief- en muntstudie toe. Schreef hierover vele werken.

Zie: N.B.W. III, 1409-1410.

VOORDA, Jacobus, jurist (Harlingen 28.1.1698-Lwd. 10.6.1768). Advocaat te Lwd. (1718), lector (1723), hoogl. te Franeker (1727), te Utrecht (1730-60). Lid Prov. Staten van Frl. (1761).

Zie: Boeles I, 2de dl., 421-423.

VOORDA, Johannes Henricus, jurist (Utrecht 8.7. 1732-Lwd. 29.3.1814). Zoon van Jacobus V. Advocaat te Lwd. (1756), lid van Prov. Staten van Frl. (1761), hoogl. te Utrecht (1767-86). Om zijn patriottisme uit het land verbannen (1789). Hoogl. te Franeker (1797-1802).

Zie: Boeles I, 2de dl., 649-653.

VOORDE, z Furde.

VOORDEWIND, Hendrik, oud-commissaris van politie (Lwd. 5.8.1887—). Zoon van een schipper en botenverhuurder te Lwd. Werd commissaris van politie te Amsterdam en schreef na zijn pensioen verschillende boeken over zijn ervaringen, o.a. *De commissaris vertelt* (1949, ¹¹1954); *De commissaris vertelt verder* (1950, ⁸1954)! *De commissaris vertelt door* (1951, ³1955)! Ook: *Voor de wind, een schipperszoon vertelt* (1951-52).

VOORGEZICHT (Fr.: *foartsjirmerij*). Het visionair zien van toekomstige gebeurtenissen wordt reeds in bronnen uit de M.E. vermeld en is in de volksoverlevering nog bekend. Het Fr. woord *foartsjirmerij** wordt ook voor het horen van iets toekomstigs gebruikt.

Een V. heeft doorgaans betrekking op gebeurtenissen als dood, begrafenis, brand, oorlog, ongelukken, die realistisch of symbolisch worden geschouwd. Soms worden ook neutrale gebeurtenissen gezien: bouw van huizen of kerk, aanleg van

kanaal en spoorweg. Een V. ontstaat spontaan bij hen die daarvoor de gave bezitten, welke gave zij te danken zouden hebben aan het niet de helm* geboren zijn. Het volksgeloof* legt vaak de nadruk op het móéten 'zien' en waardeert dit als een onaangename last. Het vermogen tot V. kan op magische wijze worden overgedragen. Sommige ouderen zijn van de realiteit van het V. (zulk vaak in tegenstelling tot die van spoken en heksen) nog overtuigd. Het aantal sagen over een V. is legio. z Poppinga, T.

VOORN. Karperachtige vis. In Frl. komen twee soorten voor, nl.: Kop-V. en Blank-V. Daarnaast komt de tot een ander geslacht behorende Ruis-V. voor. Kop-V., door vissers ook wel 'meun' genoemd, komt voor in oude veenplassen (vroeger in Oude-gaaster- en Westerzanding), sporadisch in Fr. meren. Wat in het Fr. 'foarn' heet, is de Blank-V. Ruis-V. (Fr.: *reidfoarn, alde roeden*) heet ook wel Riet- of Roet-V. en is in Frl. zeer algemeen.

Zie: H. C. Redeke, Pisces, Fauna van Ned. AH. X (1941).

VOORSPELLINGEN. Reeds 1529 keerde stadhouder George Schenck* zich met een plakkaat tegen de velen, die profeteerden 'doer sekere visioenen oft openbaringen'.

Dit klopt met hetgeen omtrent V. in Frl. uit iets vroegere tijd bekend is. Zo beschrijft Petrus van Thabor* in zijn kroniek, hoe in Bolsward een hoofdeling* bij een bruiloft onder het opheffen van een drinkhoorn* ca. 1470 profeteerde over de toekomst van Frl., die er door toedoen van twee vrouwen somber uitzag. En Jancko Douwama* (1529) vertelt van V. rondom het Magnusvaandel (z Magnus). P. Winsemius* en Chr. Schotanus* delen V. mede omtrent enkele Fr. geslachten. V. moeten in het oude Frl. een grote rol hebben gespeeld. Populair werden ook de V. van Intje* Jansz.; die van Jarfke* en wrsch. ook van Johannes van Leliëndaal zijn hier blijkens gegevens uit de 18de eeuw bekend geweest.

Zie: Leeuw. Cour. (17, 20, 22.6.1950).

VOORSPOOK, z Voorgezicht.

VOORST, Johannes van, theoloog (Delft 17.2.1757-Leiden 29.7.1833). Predikant te Hall (1778), Wageningen (1780), Zierikzee (1781), hoogl. te Franeker (1788), predikant te Arnhem (1797), hoogl. in de chr. oudheden en geschiedenis der chr. instellingen (eigenlijk in de theologie) te Leiden (1799).

Zie: Boeles I, 2de dl., 620-626.

VOORTGEZET

BOUWKUNSTONDERRICHT V.B.O.) Cursus uitgaande van de Fr. Akademy*. Bedoelt een architectenscholing te geven om de titel 'architect B.N.A.' te mogen voeren. Daartoe wordt aan de leiding van de cursus meegewerkt door de B.N.A. Van het curatorium van negen leden worden twee benoemd door het gemeentebestuur van Lwd. en zeven door de Fr. Akademy, van wie drie uit dubbeltallen, ingediend door de B.N.A. (kring Frl.). De examens worden mede afgenomen door gedelegeerden van de B.N.A. en de minister van O.K. en W.

VOORWERK, Het (Fr.: *It Foarwurk*). Buurschap onder Siegerswoude (Opsterland), O. van de Bakkeveenster Vaart. In de M.E. een ontginningsboerderij (z Uithof) van het klooster Smalle* Ee; vandaar de familienaam Uithof. Er staat een openb. en een chr. lagere school.

VORMING BEDRIJFSJEUGD. Hiervoor werken een vijftal organisaties: De Zonnebloem te Bolsward; Stichting De Zonnebloem te Lwd. en Sneek; Stichting *V.B.* O.-Frl. te Drachten (gevestigd in het Streekcentrum* te Olterterp); Stichting Ontwikkeling Bedrijfsjeugd te Lwd.; Stichting voor vorming en ontwikkeling van het werkende meisje te Joure. Deze organisaties bedoelen: bevordering van de geestelijke, zedelijke, lichamelijke en maatschappelijke vorming van meisjes en jongens. Bij de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen en andere instellingen voor partieel onderwijs aan meisjes zijn in Frl. aangesloten de Mater Amabilisscholen te Lwd., Bolsward en Sneek; het doel is: levensvorming van de r.k. werkende vrouwelijke jeugd. Al deze cursussen beogen vooral huisvrouwelijke, maar daarnaast sociaal-culturele vorming. Het eerste met behulp van krachten uit het huishoudonderwijs. Tot het tweede behoort bijv. de Fr. les bij de Stichting *V.B.* voor O.Frl.

Zie: Uitgaven van het Nationaal Centrum V. B.; idem van de Nationale Stichting van Mater Amabilisscholen.

VORSTIUS, Conradus, theoloog (1569-1622). Hoogl. te Steinfort, benoemd tot opvolger van Arminius te Leiden (1611). Werde vooral door de mannen van de Fr. kerk (J. Bogerman*, S. Lubbertus*) als sociniaan* bestreden.

Dit naar aanleiding van een Franeker anonieme uitgave: *De officia kominis christiani*, waar leerlingen van V. de hand in hadden. Boeken pro en contra V. verschenen. Zelfs koning Jacobus van Engeland bemoeide zich ermee. Hoewel hij poogde zijn rechtzinnigheid te bewijzen kon V. zijn leerstoel niet bezetten. In 1619 afgezet stierf hij reeds 1622 in Tönningen (Holstein).

Zie: Diest Lorgion, 42-54; Reitsma, H. J., 342-363.

VOS (Fr.: *foks*). Roofdier. Komt af en toe voor in Z.O.-Frl., o.a. in de staatsbossen bij Appelscha. Ook in de terpen gevonden.

VOS, Adriaansz. Gerrit Jan, theoloog (Harderwijk 12.7.1836-Amsterdam 9.4.1912). Predikant te Oostermeer (1862-65) en te Spannum (1865-69). Schreef over chr. nat. schoolonderwijs, opende vele scholen. Deed mee aan het 'Fr. Maandblad' (redactie J. W. Felix*) en redigeerde zelf de voortzetting, het 'Kerkelijk Weekblad'. Vicevoorzitter van de Ver. Vrienden* der Waarheid.

VOS, Hein, elektrotechnisch ingenieur (Tynje 5.7.1903-). Van 1945-48 minister van Handel, Verkeer en Waterstaat, sedert 1948 directeur van de Centrale Arbeidersverzekerings- en Depositobank te Den Haag. Lid Eerste Kamer (P.v.d.A.).

VOS, Harmen de, theoloog (Kortezwaag 11.5.1896-). Herv. predikant te Sneek (1928-46). Kerkelijk hoogl. te Amsterdam (1946-48), daarna te Groningen hoogl. in wijsbegeerte van de godsdienst en zedenkunde.

VOSS, Van. Duits geslacht. Frederik Chr. v. V. werd begin 18de eeuw vaandrig in Fr. dienst; door zijn huwelijk met Sophia Jetske v. Heerma ontstond de naam Heerma v. V.

Zie: Ned. Patr. XLIV (1958).

—, **Alexander Lodewijk Heerma van**, rijksarchivaris (Leur, N.-Brabant, 16.5.1894-Lwd. 24.6.1948). Sedert die van bijv. Fr. keeftkasten: het eenvoudige geometrische ornament komt reeds voor op Romeins 1923 op het Rijksarchief te Lwd. werkzaam, van 1938-48 als rijksarchivaris. Werkte jarenlang om tegenstellingen in Frl. te overbruggen; bevorderde het werk van vakhistorici en 'sneupers'; schreef vele historische artikelen; ijverde voor grafstenenonderzoek, genealogie en heraldiek.

Zie: Repert., 153, 154, 283.

VRACHTAUTODIENSTEN. De geregelde diensten van vrachtauto's voor het vervoer van goederen tegen vergoeding zijn ontstaan uit de beurtvaart* en uit de bodediensten met paard en wagen. V. vormen de schakel tussen stad en platteland en tussen de grote centra.

In Frl. zijn 411 V. van Fr. ondernemingen en 23 van niet-Fr. ondernemers werkzaam. Dit aantal is in vergelijking met elders zeer hoog. Er is een parallel met het eveneens zeer hoge aantal autobusdiensten* in de jaren 30. Op Lwd. zijn 160 diensten georiënteerd, daarna volgen Sneek met 76, Dokkum met 38 en Groningen met 35 diensten. De ondernemers die in Frl. tussen dorp en stad rijden, doen soms nog boodschappen voor de dorpelingen, maar langzamerhand verdwijnt deze functie. Door onderlinge samenwerking, uitkoop van diensten enz. gaat de ontwikkeling naar een minder groot aantal V., waardoor de overblijvende frequenter gaan rijden en meer plaatsen aandoen.

VREDEGELD. Bedrag aan geld dat men in de M.E. verschuldigd was, wanneer men de vrede in de stam had verstoord, z Vredeloosheid.

VREDEGERECHT. Van 18.10.1810-38 het laagste rechterlijke college in Frl. Daarna kwam het kantongerecht, z Rechterlijke organisatie; Vrederechter.

VREDELOOSHEID. In het Oudfr. recht trad V. op, wanneer een lid van de stam de vrede brak. Daar deze in de Oudfr. rechtsbeschouwing de rechtsorde bepaalde, stelde een vredebreker zich automatisch buiten de stam.

De ergste vorm van vredebreuk beging hij, die zich tegen de hele stam keerde (bijv. bij landverraad). Zijn V. kon niet door een boete gezoend worden. Hij werd tot een vijand van de stam verklaard (z Woesting). Raakte de vredebreuk niet de hele stam, dan kon de dader door een vredegeld de vrede herkrijgen; dit vredegeld was een vast percentage van alle zoengelden en viel het volk of de koning toe.

Zie: R. His, Das Strafrecht der Friesen im M.A. (Leipzig 1901),

174-190.

VREDEMAN, Gerrit, glasschrijver (Lwd. 1590/91-?). Zoon van Jaques V.* Geen werk bekend.

Zie: N.B.W. VII, 1290.

VREDEMAN, Jaques, toonkunstenaar, componist, theoreticus (Mechelen 1558/59-Lwd. zomer 1621). In 1576 koorzanger te Mechelen. Hij vestigde zich ca. 1588 te Lwd.

Ca. 1600 de leider van het Collegium* Musicorum, waarvan de leden door hem onderwezen worden in de vocale en instrumentale muziek. De scheiding hiertussen heeft zich nog niet geheel voltrokken ('lustich om singen ende speelen op verscheiden instrumenten'). Het werk van V. moet men in dat licht zien. V. heeft zijn Zuidnederlandse stempel op het Leeuwarder muziekleven gezet. Was ook voorzanger in de Grote Kerk en muziekleraar in de Grote of Latijnse School. Wrk. *Musica Miscella* 3465 voci (Amsterdam 1603); *Isagoge musicae* (1618, leerboek voor zang); *Enige melodieën in Starters Fr. Lusthof* (1621); *Vilotte alla Napolitana a 4 voci* (manuscript?); *Bruloftslieden met 4 en (4 stemmen)*; *Music. fundamentboek*.

Zie: Vr. F. XXVIII (1928), 17-33; A. Komter-Kuipers, *De muzyk yn Fryslân* (1935), 32 e.v.; *Mens en Melodie* (1951), 129; G. v. Doorslaer, *De toonkunstenars der familie V.*

VREDERECHTER. Benaming voor de kantonrechter (1811-38). In 1811 werd in Frl. de Franse rechterlijke organisatie ingevoerd met scheiding van bestuur en rechterlijke macht, terwijl tevens gebroken werd met de oude territoriale indeling van grietenijgerechten.

Het district Frl. werd verdeeld in drie arrondissementen (Lwd. met tien, Sneek met vijf en Heerenveen met vier kantons). In elk kanton was een V., die recht sprak over de geringe civiele en strafzaken. In 1838 kwam voor hem in de plaats de kantonrechter, z Rechterlijke organisatie.

Zie: Vr. F. XXX (1930), 107-113.

VREEMDE BEVOLKINGSELEMENTEN (*V.b.*) zijn in de loop der eeuwen steeds in Frl. binnengekomen en deels blijven hangen. In de 16de eeuw vindt men al vrij veel namen, die op herkomst van buiten Frl. wijzen (bijv.: Van Wijringen, Van Horen, Van Dotinchen, Van Leije, Van Buunschpet, Van Steenwijk, Hollander, Drenth, Van Schleijswick, Van Straesborch, Flammighe, Hess, Westfalinchs enz.) en niet alleen in de steden, maar ook op het platteland.

Niet steeds zijn de *V.b.* volkomen in de zittende bevolking opgegaan. Ten aanzien van de invasie van de Angelsaksen verkeert men in dit opzicht in het onzekere, maar de 'Hollandse' kolonisatie in Het Bildt heeft een zeer eigen karakter gehouden, hetgeen tot op zekere hoogte ook lang het geval is geweest met de neerslag van de invasie der Gietersen* uit de kop van Overijssel, die aan enkele dorpen nog een speciale kleur geeft (bijv. Tjalleberd en Sint Johannesga), terwijl die elders (bijv. in Beets) volkomen geassimileerd is. Van de 'Hollandganger' uit Westfalen en Nedersaksen zijn het vooral de families van de voormalige lapkepoepen*, die, als r.k. grote zakenlieden in de textielbranche, een groep op zich zelf bleven vormen. Ook de

antropologisch afwijkende bevolking van sommige arbeidersdorpen past nauwelijks in het Fr. bevolkingspatroon. Dit kan echter aan het dorpstype liggen. Of de door de industrialisatie aangetrokken *V.b.* (hoger personeel, leerkrachten, overheidsambtenaren) worden opgenomen, dient afgewacht te worden.

VREEMDELINGEN, die Frl. bezochten. De reisverhalen van hen die in vroeger tijd Frl. bereisden, stellen vaak teleur. Meestal zijn het slechts vluchtige indrukken of ze zijn samengesteld uit de verhalen van anderen. In de Republiek kreeg Holland de meeste nadruk.

Enkele dingen vallen echter op: Frl. is een waterland. Het meeste verkeer gaat per trekschuit*. Hiervan vertellen de reizigers veel goeds, o.a. dat ze op tijd vertrekken. Uit Duitsland reisde men meestal via Emden naar Dokkum en dan over Lwd. naar Harlingen. Frl. bezat veel vee. De Friezen zelf waren onmatig (dronkenschap). Hun huizen waren keurig, de steden welverzorgd, maar de grachten stonken. Het was een onherbergzaam oord behalve dan voor eenden en koeien, z Volkskarakter.

Zie: Leeuw. Cour. (9.8.1951); B. XVI (1954), 171-182.

VREEMDELINGENVERKEER (Prov. Fr. Ver. voor V.). Oppericht 1930, omvat o.a. de 24 lokale verenigingen in Frl., bevordert — gesteund door prov., Kamer van Koophandel, bedrijfsleven en gemeenten — het toerisme, met name in Frl. Dit zowel gericht naar de toerist: informatie, folders (jaarlijks 50000, waaronder 25000 buiten het land), als naar de ontvangende streek (verbetering accommodatie enz.). Op het Stationsplein te Lwd. is een centrale post, waar boeken, kaarten, busdienstregelingen, een hotellijst verkrijgbaar zijn. z Toerisme, Watersport.

Zie: P. G. Bins, *Reisboek voor Frl.*, uitg. Prov. V.V.V. (1955); *Alg. Toeristenboek van Ned.* (1958).

VRIEMOET, Emo Lucius, oriëntalist (Emden 1699-Franeker 15.6.1760). Predikant te Loenen aan de Vecht (1724), Harlingen (1727), hoogl. in de oosterse talen (1730) en Hebreeuwse oudheden (1740) te Franeker. Bekend om zijn nauwkeurig, maar ietwat dor verzamelwerk over het leven van de Franeker professoren: *Athenarum frisiacarum libri duo* (1758).

Zie: Boeles I, 2de dl., 436-441.

VRIENDEN DER WAARHEID, Prov. Friesche Vereeniging van. Een vereniging in de Fr. herv. kerk, die kerkherstel op grondslag der belijdenis wilde en in de 19de eeuw een tijdlang alle orthodoxen verenigde. De stoot gaf J. W. Felix* (1854). Andere voormannen waren J. Krull*, G. J. Vos* Azn., J. H. Guldenarm*, J. J. Knap*. Men steunde jonge theologische studenten, richtte chr. tehuizen voor gymnasiasten op. In de gemeenten waren kringen (evangelisaties). In aug. was er jaarlijks een grote vergadering te Lwd. Er was een jaarlijkse almanak. Men las het 'Kerkelijk Weekblad'. De beweging, die ook buiten Frl.

werkte, heeft zich hier buiten de Doleantie* gehouden. Daardoor verzwakt en ten slotte verdwenen. De Confessionele* Ver. kwam er voor in de plaats.

Zie: J. Krull, Eenige Med. aangaande het ontstaan en de gesch. der Prov. Fr. Ver. van V. d. W. (1894); Wumkes, Réveil, 142 e.v.; J. C. Rullmann, De Doleantie (Amsterdam 1917), 27-30.

VRIES, Adzer H. de, bibliothecaris (Menaldum 2.10.1878-). Bibliothecaris openb. leeszaal Sneek. Schreef met G. A. Wumkes* een *Ned.-Fr. Woordenboek* (1918) en een *Lyts Fr. Wirdboek* (1934). Vertaalde de *Imitatio* van Thomas a Kempis (1929). Schreef een bundeltje *It âlde Fr. terp* (1931).

VRIES, Bauke de, organist, dirigent, componist (Tjerkwerd 17.11.1835-Amsterdam 2.3.1920). Leidde 1863-1909 het Bolswarder muziekleven als dirigent van zang- en muziekverenigingen en muziekpedagoog. Examineerde orgels en gaf vele orgelconcerten. Gaf koraalboek, koorwerkjes en kinderliederen uit.

VRIES, Berend de, Oostfr. dichter (Emden 31.12.1882-). Plat- en Hoogduits lyricus, dichter van de zee en de wal, wiens poëzie ook de Westfriezen aansprak en van wie verschillende verzen werden vertaald, o.a. door O. Postma* en M. Sikkema*.

Zie: Ostfrl. (1953), IV, 8.

VRIES, Claas Thijse de, cartograaf (Lwd. ca. 1662-Amsterdam 1730). Werkte te Amsterdam als timmerman, landmeter, gaf verbeterde zeekaarten voor de zeeatlas *Schatkamer ofte konst der stuurluyden* (1702). Ook leraar wiskunde.

Zie: B. XIX (1957), 49-61.

VRIES, Hans (ook: Jan) Vredeman de, schilder en architect (Lwd. 1527-1606?). Leerling van de glasschilder Reinier Gerbrantsz te Lwd., verbleef te Kollum, Mechelen en Antwerpen. Beroemd architect en schilder van architectuurschilderijen. Werk in Rijksmuseum Amsterdam, architectuurboeken in Fr. Museum.

Zie: N.B.W. VII, 1292-1294.

VRIES, Jan Murk de, schilder (Bolsward 11.11.1919-). Zelfstudie en o.a. opleiding tekenonderwijs en kunstnijverheid te Amsterdam. Ook tekenen en etsen en experimenten met zandstraal op glas. Werk in openb. gebouwen te Lwd. en bij particulieren. Woont te Lwd. z Monumenten.

VRIES, Jitze Gerrits de, koopman (Bergum 11.5.1840-Akkerwoude 4.10.1902). Fr. schrijver, drankbestrijder en liberaal polemist; werkte mee aan Fr. tijdschriften, gaf met J. D. Baarda* *De Volksfrieun* uit (1862 en '64) en publiceerde een fel modernistische brochure *Wetenschap of Bijbelgezag* (1869).

Zie: A. S. Wadman, H. G. v. d. Veen (1955), 252, 258-260, 306-308.

VRIES, Johannes de, medicus (Lwd. ?-vóór sept.

1790). 's Lands operateur en leraar in de chirurgie, anatomie en vroedkunde te Lwd. Gaf openbare demonstraties in de stadsanatomiekamer (naast de Nieuwe Toren). In de Stedelijke Bibl. te Lwd. is een uitvoerig handschrift handelend over zijn praktijk (1752-82). z Geneeskunde.

VRIES (Fries), Maerten Gerritsz, Harlinger 17de-eeuws zeevaarder. Kommandeur in dienst der Oost-indische compagnie, ontwierp zeekaarten.

Zie: N.B.W. II, 458.

VRIES, Tetman de, cabaretkunstenaar (Beetgumermolen 1.3.1915-). Tot 1945 winkelier, daarna revueschrijver en te zamen met zijn broer Jarich tevens opvoerder ervan. Bekendste stuk: *De tiid hâldt gjin skoft* (De tijd staat niet stil, reeds ca. 1000 opvoeringen). Zijn werk vertoont een agrarische inslag en wordt speciaal op het platteland zeer gewaardeerd. z Cabaret, Toneel. → Klederdracht.

VRIES, Theun de, Nederlands auteur (Veenwouden 26.4.1907-). Was van 1927-37 ambtenaar openb. leeszaal te Sneek.

In een deel van zijn werk is Fr. sagestof of historie verwerkt: *Fr. sagen* (1925); *Koningssage* (1934); *De bijen zingen* (1938); *De freule* (1940); ook de verhalenbundels *Tegels van de haard* (1941) en *De Fr. postkoets* (1948) bevatten Fr. motieven. De kroniek van een Fr. boerenfamilie gaf hij in *Stiefmoeder Aarde* (1936) en *Het rad der Fortuin* (1938); het Harlingen van ca. 1900 beschreef hij in *Anna Caspari* (1952); in het Fr. o.a. vertalingen naar Trakl en Heym, verhalen in tijdschriften en *Fr. Stilstyk* (1937).

Zie: I.H. (1939), 287-290; (1940) 130-131.

VRIES, Tjeerd Geertz. de, vogelkundige (Lwd. 12.3.1879-16.3.1958). Schreef *Aves frisicae (Lyst fen Fr. fûgelnammen)* (²1928), was bestuurslid van de Club van Ned. Vogelkundigen, redacteur van 'Limosa', een der schrijvers (voor broedbiologie) van *De Ned. Vogels* (3 dln.). Verzamelaar van eierschalen (9000 exemplaren).

Zie: Fr. en Frij (11.3.1949); Leeuw. Cour. (14.4.1951); Repert., 155.

VRIES, Tsjerk Hiddes de, luitenant-admiraal (Sexbierum 6.8.1622-Vlissingen 4.8.1666). Boerenzoon, ie ter koopvaardij voer en ook aan de strijd ter zee deelnam. In 1658 streed hij in de Noordse Oorlog, in 1665 in de Tweede Engelse Oorlog. Na de slag bij Lestoffe (13.6.1665), toen A. Stellingwerf!* sneuvelde, werd hij onder Tromp en daarna onder De Ruyter luitenant-admiraal op de 'Groot Frisia'. Streed in de Vierdaagse Zeeslag (11-14.6.1666) en werd bij de Tweedaagse Zeeslag (4 en 5.8.1666) dodelijk gewond. Ligt te Harlingen begraven.

Zie: N.B.W. III, 1363-1364; Repert., 284.

VRIES, Wobbe de, Nederlands filoloog (Noordhorn 11.3.1863-Groningen 6.2.1942). Van 1896-1923 leraar te Groningen. Had grote belangstelling voor dialectstudie en kennis der

plaats- en persoonsnamen, waarbij het Fr. zijn volle aandacht had.

Zie: Levensber. Letterk. (1942), 156-161 (met bibl.).

VRIES, Wopke H. de (Grote Wopke), wonderdokter (Kuikhorne 1821-1895). Grote Wopke was lange tijd een zeer bekend duivelbanner*. Vele verhalen leven onder het volk.

Zie: Leeuw. Cour. (24.1.1948).

VRIES, Wytze Petrus de, onderwijzer (Beetsterzwaag 4.2.1852—Amsterdam 17.2.1935). Werkte mee aan 'For* hûs en hiem', was medewerker aan het Fr. Woordenboek van W. Dijkstra. Schreef: *De Lapekoer fen Gabe Skroar trochskodde* (1894); *De laatste koning van Frl.* (1895) en andere jeugdverhalen.

VRIESCHE TUIN. Naam van de versterkingen op de Nederlands-Duitse grens, die in 16de en 17de eeuw de drie noordelijke prov. moesten beschermen. Bij Bellingwolde is nog een rest bewaard gebleven.

VRIESLAND, Dorp in Michigan (N.-Amerika), gesticht door afgescheidenen uit Frl., die o.l.v. M. Ypma* op 7.4.1847 met het Engelse schip 'Vesta' uit Rotterdam vertrokken. Het dorp ligt tussen Grand Rapids en Holland, in de nabijheid van de dorpen Drente, Groningen, Zeeland e.a.

Zie: Nieuw Advertentieblad (23.4.1892); J. A. Wormser, Een schat in aarden vaten (Nijverdal 1915); E. v. Hinte, Nederlanders in Amerika (Groningen 1928); A. Hyma, Albertus v. Kaalte (Grand Rapids 1947), 140 e.v.; Fr. Dagbl. (5.11.1955).

VROEDMEESTER. Tijdens de Republiek beoefenaar der operatieve verloskunde. De normale verloskunde werd eerst in hoofdzaak geheel vrij door vrouwen verricht (z Schrader, C. G.). Eerst na 1668 was hier te lande sprake van overheidsexameneisen voor V.s. Deed zich bij de bevalling een ernstige complicatie voor, die een goede afloop in de weg stond, dan werd de V. (vaak ook chirurgijn) gehaald, wiens werk heel dikwijls neerkwam op het operatief verwijderen van de dode vrucht. In Frl. moet als V. genoemd worden H. v. Deventer*, z Geneeskunde; Vries, Joh. de.

Zie: E. D. Baumann, Drie eeuwen Ned. geneeskunde (Amsterdam 1918); Ned. Ts. v. Geneesk. (1940), 84, 4814; v. Reeuwijk, Vroedkunde (Amsterdam 1941).

VROEDSCHAP. Naam der aan burgemeesters toegevoegde stedelijke adviescommissie (dec. 1813—nov. 1815).

VROEGELING (Fr.: *skroedtsje*). Plant. Vooral veel op het zand, aan spoorwegen e.d.

VROUWBUURTSTERMOLEN. Buurschap onder Vrouwenparochie. De korénmolen wordt reeds in ^z555 vermeld. Bloembollenteelt.

VROUWELIJKE VRIJWILLIGE HULPVERLENING (V.V.H.). Nadat er verschillende gem. commissies voor V.H. waren opgericht, vond op 16.11. 1950 de installatie van het Prov. Comité V.V.H. plaats. Het doel is: het

bevorderen van het vrijwillig verlenen van praktische hulp, waarbij men niet komt op het terrein van bestaande organisaties en van het methodisch maatschappelijk werk. Het werk op eigen initiatief of op verzoek van particuliere instellingen of de overheid aangevat, wordt vrijwillig en belangeloos verricht. In okt. wordt een jaarlijkse collecte gehouden, onder de leuze 'Door Frl., voor Frl.'. Het doel, waarvoor gecollecteerd wordt, wordt vooraf bekendgemaakt, z Vrouwenorganisaties.

Zie: Jaarverslagen St. Fr. v. M. W.

VROUWEN. Uit de Fr. geschiedenis zijn een aantal V. bekend die om de een of andere reden hebben uitgemaakt.

Het zijn in chronologische volgorde de moedige Bauck Poppema (ook: Hemmema*), en haar evenknie Ats Bonninga (vgl. A. v. Haknael, A.B. *treurspel* 1830), Saskia v. Ulenburgh* (de vrouw van Rembrandt), de geleerde Franske v. Doijem en Anna Maria v. Schurman*, Sibilla v. Jong(e)stall (aan wie S. A. Gabbema* en Gysbert* Japicx gedichten wijdden), de schrijfster Catharina v. Mellinga*, de schilderessen Margaretha de Heer* en Anna Folkema, de dichters Titia Brongersma*, Jetske Reinou v. d. Malen*, Alegunda Ilberi*, Magdalena Pollius*, Clara Feijoena v. Sytzama*, Cynthia Lenige*, Petronelle Moens*, Anna Elisabeth Buma*, Froukje Herbig*, Eelkje Poppes*, Fenna Mastenbroek*, Francijntje de Boer* en de schilderessen Willemina Geertruida v. Idsinga*, Anna Charlotta v. d. Haer*-Didier de Boncourt. Uit het laatst der 19de eeuw moeten worden genoemd Nynke v. Hichtum (S. M. D. Troelstra*-Bokma de Boer) en G. C. Stellingwerf*-Jentink.

Zie: Leeuw. Cour. (22 en 27-5-; 3 en 19.6.1877).

VROUWENBEWEGING.

De vrouwenemancipatiebeweging heeft in de 19de eeuw in Frl. geen eigen gestalte gekregen. Bepaalde figuren (G. C. Stellingwerf*-Jentink, S.M.D. Troelstra*-Bokma de Boer) hebben er natuurlijk wel de invloed van ondervonden. Er bestaan in Frl. nog kleine afdelingen van twee organisaties, die uit emancipatiebeweging zijn voortgekomen, nl. van de Ned. Ver. voor vrouwenbelangen, vrouwenarbeid en gelijk staatsburgerschap en van de Ned. Ver. van vrouwen met academische opleiding.

VROUWENMANTEL (Fr.: *greate liuweprint*). Plant, waarvan vier kleine soorten in Frl. zijn aangetroffen. Vooral om Koten en Twizel komen ze in grazig terrein voor.

VROUWENORGANISATIES. Voor 1920 bestonden in Frl. hier en daar kerkelijke zusterkringen of vrouwenverenigingen, die vooral praktisch werkten voor de eigen gemeente of voor de zending. Verder de landelijke Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs (voorafgegaan door de Sociaal-Democratische Vrouwenbond van 1885) en de Aartsdiocesane Vrouwenbond (1912).

Pas na 1900 organiseerden andere groepen zich, van onderop of van boven af, prov., landelijk, internationaal. Uit de grote ledentallen en de hoge bezoekpercentages blijkt, dat de vrouwen

verantwoordelijkheid aanvaardden op kerkelijk, sociaal en politiek gebied. Na W.O. II trachtten de organisaties hun gezamenlijk ledental tot één bruikbaar orgaan te maken voor algemeen werk. Zo ontstond de 17 groepen overkoepelende Vrouwelijke* Vrijwillige Hulpverlening (V.V.H.), die in de prov. ca. 70 gem. en intergem. comités telt. De V.V.H. tracht nood te lenigen, die buiten de bestaande voorzieningen valt, houdt jaarlijks een algemene collecte voor variërende behoeften, vakantieweken e.d. Voor incidentele behoeften is een noodfonds. Dergelijk werk verrichtten in de illegaliteit de 14 Fr. afdelingen van de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers. Geleidelijk zijn na 1945 de meeste omgezet in verenigingen voor gezinsverzorging. De drie nog werkende afdelingen (enkele honderden leden plus een zo nodig inspringende achterhoede) doen vooral bejaardenwerk en treden op bij bepaalde acties. In Frl. kent men kerkelijke, plattelands- en maatschappelijk-politieke V.

ZUIVER KERKELIJK zijn: De Fr. Federatie van Vrijzinnig Herv. Vrouwenverenigingen (1933; 137 verenigingen met een 5600 leden; landelijke federatie, 1948; ook internationaal verbonden; landelijk orgaan 'Klokkenklank'); De Herv. Vrouwengroep in de Christen Jonge Vrouwenfederatie (1952; 146 verenigingen met ca. 3500 leden; landelijke herv. vrouwengroep, 1943; internationaal Young Women's Christian Association (Y.W.C.A.), 1894; landelijk orgaan 'De Fakkel'); De Federatie der Doopsgez. Zusterkringen (1949; 56 verenigingen met ca. 1500 leden); wil niet meer dan federatie van zelfstandige kringen zijn. Bij de herv. groepen wordt meer prov. leiding gegeven.

Kerkelijk mét politieke belangstelling zijn: De Bond van Geref. Vrouwen in Ned. (1943: 137 Fr. verenigingen met ca. 4200 leden; landelijk orgaan 'De Gereformeerde Vrouw'). De leden moeten lidmaat zijn van een geref. gemeente. Politiek werkt de bond veel samen met de Anti-revolutionaire Vrouwenactie; De Kath. Vrouwengemeenschap (in het aartsbisdom en het bisdom Groningen, 1946; ca. 2400 Fr. leden; landelijk 'Het Landelijk Gilde' met Kath. Arbeidersvrouwenbeweging en Kath. Boerinnenbond overkoepeld door Unie Ned. Kath. Vrouwenbeweging; internationaal Union mondiale des organisations Féminines Catholiques).

PLATTELANDSORGANISATIES zijn: De Bond van Plattelandsvrouwen in Frl. (voortzetting van de Bond van Oudleerlingen van het Landbouwhuishoudonderwijs — 1919: 82 afd. met ca. 7600 leden-; landelijk de Ned. Bond van Plattelandsvrouwen; internationaal Associated Country Women of the World; landelijk orgaan 'De Plattelandsvrouw'); De Fr. Chr. Plattelandsvrouwen- en Meisjesbond (1935; 64 afdelingen met ca. 3600 leden); De R.K. Boerinnenbond.

De plattelandsorganisaties wilden oorspronkelijk vooral de bloei van het platteland bevorderen door de winst van de huidige cultuur, geestelijk en materieel, ook voor het platteland

toegankelijk te maken. Daarnaast krijgt men steeds meer oog voor de waarde van het eigene, dat niet verloren mag gaan. De organisaties hebben resp. contact met de Fr. Mij. van Landbouw, de Chr. Boeren- en Tuindersbond en de R.K. Boeren- en Tuindersbond, de R.K. Boerinnenbond bovendien met de andere r.k. vrouwenorganisaties. Op praktische punten werken de plattelandsvrouwenorganisaties wel samen. De Bond van Plattelandsvrouwen is al in 1930 begonnen met sociaal werk in eigen kring (gezinsverzorging, crisiscomité). In de oude afdelingen van de Boerinnenbond is het moeilijk alle lagen der bevolking te bereiken.

Groepen die ook hun samenhang allereerst vinden op sociaal gebied, zijn: De Ned. Ver. van Huisvrouwen (1946; negen afdelingen met ca. 2000 leden; landelijk dito, 1912, internationaal Associated Country Women of the World; prov. orgaan Maandbericht 'Ned. Ver. van Huisvrouwen, gewest Frl.'; landelijk orgaan 'Denken en Doen'; de afdelingen bestaan vooral in de grotere plaatsen, zodat het Nederlands voertaal is); De Coöp. Vrouwenbond (1947; 17 afdelingen met enige duizenden leden; landelijk Ned. Coöp. Vrouwenbond; internationaal International Cooperative Women's Guild (I.C.G.W.)). In Frl. is deze organisatie ontstaan uit drie clubs van oud-deelnemers aan de vakantieweken, die de Fr. verbruikcoöp. 'Excelsior' in haar tehuis op Ameland voor huisvrouwen organiseerde. Doel is de doorwerking der coöp. gedachte.

POLITIEKE ORGANISATIES zijn: De Vrouwenbond van de P. v. d. A. (1946; 37 afdelingen, tegen de 3000 leden; verder leesclubs); De Vrouwen in de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie; De Chr.-Hist. Vrouwengroep; De Antirevolutionaire Vrouwenactie.

Al deze groepen beogen de politieke en maatschappelijke vorming der leden, zijn deel van, of werken samen met hun partij. De liberale en chr.-hist. groepen bestaan in enkele grote plaatsen, ze zijn klein. De socialistische vrouwengroepen zijn de oudste, de antirevolutionaire de jongste. De laatste groep is daardoor nog klein en heeft bovendien naast zich de machtige Christenvrouwenbond (1919; 100 afdelingen met ca. 10 000 leden; landelijk orgaan 'De Christenvrouw'). De oprichting houdt direct verband met de invoering van het vrouwenkiesrecht; grondslag is dat Christus' koningsschap alom moet worden erkend en dat de oplossing der maatschappelijke vraagstukken bij het licht van de Heilige Schrift als Gods Woord moet worden gezocht.

De Vrouwengroep van het Ned. Vakverbond (N.V.V.) (1955; 14 afdelingen) omvat de echtgenoten der N.V.V.-leden. Ook zij bedoelt het verbreiden van het sociaal inzicht, het wekken van besef omtrent de doelstelling van het N.V.V. Er wordt actief meegedaan bij allerlei sociaal werk.

Wij komen zo tot globale getallen van 17 000 leden van de kerkelijke verenigingen, van 11 500 van de plattelandsorganisaties, 17 500 van de maatschappelijk-politieke groeperingen, te zamen 36 000 lidmaatschappen, al is het aantal mensen kleiner, doordat de organisaties zowel wat werk als wat personen betreft over elkaar heenschuiven. Dikwijls hangt het ook van plaatselijke omstandigheden af, bij welke organisatie men zich aansluit; gelukkig is niet elke organisatie in elk dorp

vertegenwoordigd!

Klaarblijkelijk bestaat er in Frl. grote behoefte aan gezelligheid (z Volkskarakter), aan ontwikkeling en — niet het minst — aan het zich bewust worden en blijven van een principiële achtergrond bij dit alles, aan het praktisch verantwoordelijkheid op zich nemen. Merkwaardig is, dat de *T*, ontstaan zijn, doordat de oudere verenigingen typisch mannenorganisaties waren, en dat na W.O. II binnen de herv. en geref. kerk nu weer mannenverenigingen zijn opgekomen in navolging van de vrouwenverenigingen!

K.-K., F.

VROUWENPAROCHIE, ook Lieve *V.* (Fr.: *Froubuorren*; Bildts: *Eroubuurt*). Dorp in Het Bildt (924 inw.). Heette vroeger Kijfhoeck. Landbouw, veeteelt, handel (aardappelen, fokvee), industrie (dorsbedrijven, graanmalerij). Ned. herv. kerk. Neutrale kleuterschool, openb. en chr. nat.-lagere school. Geboorteplaats van J. P. v. d. Bildt* en Waling Dijkstra, z Vrouwbuurstermolen.

Zie: Hepkema Memories 25; Reg. Leeuw. Cour., 59; Repert., 215.

VROUWENPOORTSBRUG. In 1933-34 gebouwde basculebrug over de W. stadsgracht te Lwd. Hier die van bijv. Fr. keeftkasten: het eenvoudige geometrische ornament komt reeds voor op Romeins eerst een draaibrug, die ongeveer op de plaats van de buitenpoort van de vroegere Onze Lieve Vrouwepoort lag.

VROUWEZAND. Ondiepte voor Staveren, volgens de legende ontstaan als straf voor het te water werpen van een lading graan door het Vrouwtje van Staveren*. Als zodanig wordt het *V.* al genoemd door M. Hamconius* (1609).

VRUCHTWISSELING. Om de grond zo voordelig mogelijk te gebruiken bij zo gering mogelijke uitputting, werden diverse gewassen in een zekere opeenvolging verbouwd. Dit hangt uiteraard nauw samen met de aard van de grond.

In de Wouden hield men lang vast aan de roggebouwerij* en het drieslagstelsel*. In de Bouwhoek was er meer variatie, waarin echter vóór de 18de eeuw weinig systeem zat. Men lette er echter wel op, dat er niet meer dan twee wintervruchten achtereen gezaaid werden. Het beste kleiland gaf in de 18de eeuw zeven 'slagen' (die men terugvindt in de pachtverhouding*), bijv.: koolzaad-gerst-tarwe-bonen-haver-tarwe (én bonen)-braak; middelmatig kleibouwland was na drie vruchten (bijv. rogge of tarwe-haver-bonen) 'uitgebouwd', zodat het aan braakland* gelegd moest worden. De *V.* is door de toenemende aardappelbouw nogal gewijzigd en op den duur, door toepassing van kunstmest, veel vrijer geworden, ofschoon de aardappelmoetheid weer tot enig systeem dwong, z Aardappel.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. I, 125, 168-169, 301, 612-621.

VRIJBURG, Willem, toneelschrijver (Beetsterzwaag 23.2.1850-24.3.1925). Had vele beroepen, maar raakte bekend door een 25-tal Fr. toneelstukken, vnl. kluchten, z Toneel.

Zie: Slj. en Rj. (1922), 620; Wumkes, Paden IV, 689-693; Y.

Poortinga, It Fr. folkstoaniel (Assen 1940), 20, 107.

VRIJCORPS, z Burgerwapening, Exercitiegenootschap, Patriotten.

VRIJE EVANGELISCHEN. Godsdienstige groepering. Nederland telt 40 gemeenten met 7119 belijdende leden. Frl. heeft vier gemeenten (Bergum 48; Franeker/Minnertsga, 170; Lwd., 550; Oudebildtzijl, 350) met 1118 leden.

De gemeenten worden gedragen door de geest van het Réveil*, staan naast, niet tegenover de herv. kerk. Het zijn 'vrije' gemeenten, want er leeft bezwaar tegen staatsbemoeienis, synodaal kerkverband, en reglementenbundel. Grote nadruk op persoonlijk geloof en bekering. De gemeenten zijn presbyteriaans en congregationalistisch gezind. Kinderdoop is regel (z Baptisten). Een Bond van Vrije Evang. Gemeenten in Ned. (opgericht 1881) brengt een zeker verband. Aan de zending en het oecumenisch gesprek wordt deelgenomen. Tot de in Frl. bekende voorgangers behoren K. J. Pieters* en M. Mooy*.

Zie: G. A. Wumkes, De opkomst en vestiging van het Baptisme (1912), 164, 194-198; J. Karelse, Zijn takken over de muur (Utrecht 1956).

VRIJE FRIES, De, a. tijdschrift van het Fr. Genootschap* dat sedert 1837 verschijnt. Tot nu toe zijn 43 delen uitgekomen (tot deel 28 in vier afleveringen). Het tijdschrift bevat historische en archeologische artikelen, ook opstellen over numismatiek en schilderkunst.

Taalkundige stukken zijn er weinig. In het Fr. geschreven artikelen komen alleen in de eerste jaren en sedert deel 42 voor. Het tijdschrift, waarvan de redactie o.a. gevoerd werd door J. v. Leeuwen, A. Telting, M. de Haan Hetteema, J. D. Ankringa, S. Wigersma Hz., P. C. J. A. Boeles, G. A. Wumkes, R. Visscher, S. A. Waller Zeper, S. Cuperus, A. L. Heerma van Voss, M. P. v. Buijten en, C. J. Guibal, A. Wassenbergh, H. Halbertsma, verscheen na 1955 een paar maal in samenwerking met de Fr. Akademy*.

b. antirevolutionair weekblad voor het kiesdistrict Tietjerkstadeel, dat in 1898 onder redactie van P. N. Kruyswijk te Kollum uitkwam, z Christelijke dagbladers.

VRIJEN. Op één na hoogste stand in de Lex* Frisio-num. Volgens Ph. Heek* zou deze stand bestaan uit vrijgelatenen, en zou de adel de eigenlijke stand van *V.* vormen. Anderen menen dat na de Frankische overheersing de *V.* de belangrijkste stand werden door het verdwijnen van de adel (z Oeradel). Tijdens de M.E. vormen de *V.* ongetwijfeld de hoogste stand. Zij alleen tellen staatsrechtelijk mee. z Standen.

VRIJ FRIESLAND. Maandblad, orgaan van de Bond van Vrijzinnigen (1910-17). Redacteur H. Eisma te Bolsward. Bestreed de orthodoxie en ijverde voor een vrijzinnige concentratie, die echter niet slaagde. z Politieke bladen.

VRIJHEID. Toen de Romeinse macht in het noorden verdween, werd Frl. niet direct opgenomen in een groter staatsverband; het werd een grensgebied van het Frankische rijk en bleef hier

ook buiten, toen de macht der Merowingen reeds heel Gallië omvatte. Pas de Karolingen vestigden hun macht hier voor het eerst (689) en, na tijdelijke ontspanning, onder Karel* Martel (734). Aan zee gelegen en de zee zelf bevarend, had Frl. het van de Noormannen hard te verduren, later niet minder door twisten van binnen en bedreiging van buiten (de Saksische Egberts en Bruno's, Utrechts bisschop, Holland en Gelre). Zo kreeg de tijd van Karel* de Grote de glans van de goede, oude tijd; men zag op hem terug als de schepper van de Fr. V. en van de Fr. rechten.

De inhoud van die V. wordt naar tijden, omstandigheden en personen verschillend uitgelegd, maar in 1114 heet het al, 'dat de Friezen uit opgeblazen trots... zich niet verwaardigden aan enig heer onderdanig te zijn...' Emo* te Wittewierum zag er vooral een stuk rechtszekerheid in: werd er maar een kuiken gestolen, dan zou de rechter de rover straffen. Bij bedreiging der F. doorgraven werd in het algemeen staande gehouden, dat Karel de Grote bij bezegelde brieven had toegestaan, dat de Friezen door eigen rechters zouden berecht worden, niet door vreemde heren. Voor hulp aan Karel bij een verovering van Rome zou hij hun deze V. geschonken hebben (z Magnus). J. v. Maerlant drijft ca. 1285 de spot met dit privilege 'met botren ghebullet' en vraagt of men het wil laten zien. Dit gebeurde, maar het was een vervalsing, z Vrijheidsprivilegie.

K. von Richthofen* dateert het Karelsprivilegie ca. 1287, volgens Ph. Heek* zouden kruisvaartpredikers (1247) er de hand in gehad hebben, terwijl J. F. Niermeyer meent, dat het belang van Reinoud van Gelre dit privilege in het leven riep (na 1280).

Voor een reeks kroniekjes uit de 19de eeuw vertoont een V.s-pathos en een 'schild ver heffing' der Fr. V. als uitingen van een ongeremde fantasie: een teken dat de V. zelf deernlijk bedreigd werd. Wel wekken enige kronieken de indruk, dat de begrippen V. en on-V. vervangen kunnen worden door 'geloof' en 'bijgeloof', maar ook weten ze te vertellen van de houten banden die vervangen worden door gouden; dat Magnus aan Karel de Grote Rome in handen speelt en voor Frl. 'ewighen vrydoem' verwerft. In deze eeuw meende men ook bestuurd te zijn geweest door een daar genoemde 'potestaat*', vanaf Karels tijden tot het opkomen der partijtwisten*.

De V. was ziek geworden en de vreemde arts - de Saksische hertogen (1498), Karel V (1515 en 1524) —, door de Friezen zelf te hulp geroepen, had haar de doodsteek gegeven. Maar... het verleden, in grote feitelijke V. doorleefd, had bij de Friezen afschuw verwekt van gebondenheid, centralisatie en absolutisme: dat ondervond de stad Groningen*, die landsheer wilde zijn over de Ommelanden; alleen de leus 'vrij en Fries' was voldoende heel Frl. in opstand te brengen tegen de Saksische heerschappij; nog ca. 1600 ondervonden de Cirksena*'s, die hun hoofdelingen*-macht door de keizer hadden laten legaliseren, dat een macht van graven in Oostfrl. als een wanprodukt werd gevoeld.

Bij de botsing tussen de absolutistische tendentie van het Spaanse centrale gezag en de traditie der privileges werd teruggegrepen op het verleden, te meer daar men toen onder V.

verstond het behoud van rechten en privileges van gewest, district, stad en afzonderlijke standen. De geestdrift voor de oude Fr. V. beheerste U. Emmius*. Ook hij projecteert zijn eigen en een eigentijds V.s-ideaal naar het verleden: beperking van vorstelijke macht ten gunste van het volk (= standen*), de vorst is gebonden aan landdagbesluiten, geen erfopvolging van vorsten, maar keuze (potestaat!); niet slechts edelen hebben deel aan deze Fr. V., maar ook de boeren. Het Karelsprivilegie herkent hij als vals, maar hij meent toch, dat er een echt geweest is: de Upstalboom* is voor hem het centrum van de Fr. federatieve republiek.

J. Rengers* v. Ten Post zal een meer aristocratisch verleden zien en in de toekomst wensen als Ommelander hoofdeling, B. Furmerius* waagt een verdienstelijke kritische poging om het privilege te passen in de tijd van Karel ui, de Dikke; toch zal Emmius' grootse visie lang de kijk op de Fr. V. beïnvloeden, al juichen Chr. Schotanus* en later Foeke* Sjoerds nog meer over de in hun tijd bestaande F.

De apocriefe* schrijvers zien de V. reeds ingesteld door de 'stichter' van de Fr. staat, Friso*; Karel de Grote heeft met zijn privilege de V. slechts hersteld. Bij hen hebben de edelen de hoogste positie naar stand, macht en invloed; zo bijv. Suffridus* Petrus en Ocko Scharlensis*. Ook in de Ommelanden is een dergelijk verschil in kijk merkbaar: H. Verrutius*, aanhanger van Suffridus Petrus, aristocratisch, Rengers gemengd aristocratisch-democratisch, de eigenerfde boer Abel Eppens* evenals Emmius democratisch.

De schrijvers in de 19de eeuw leven zowel bij Suffridus Petrus als bij Emmius. De romantiek, kracht, vindend in verbeelding ca intuïtie, leende er zich wél voor de historische zin nieuw te bevruchten, maar niét om de schrijvers in nuchtere kritiek de grenzen van werkelijkheid en verbeelding scherper te doen zien. Deze taak hebben J. Bolhuis* v. Zeeburgh (1873) en K. von Richthofen op zich genomen, de eerste als kenner van kronieken, de tweede (1840, '80) van rechtshistorie. Het was nuttige afbraak.

Pas in onze tijd hebben M. P. v. Buijtenen* (1953) en B. H. Slicher* v. Bath (1948) een nieuwe voorstelling der Fr. V. gegeven, sterk verschillend in uitgangs- en eindpunt. De eerste legt de basis der V. in Rome, toen de Friezen deze stad tegen de Saracenen verdedigden (846) en in militair verband optraden. De Friezen beroepen zich op vrijheden, hun door Karel de Grote gegeven, als zij zich moeten verdedigen tegen keizer en landsheren; hierin volgen zij de Saksen na. De inhoud van die V. moet niet in het zgn. privilege van Karel de Grote (13de eeuw) gezocht worden, maar in de Magnus*-kerren (11de of begin 12de eeuw). De verlening der V. was te danken aan de heldendaden van de kolonie der Friezen te Rome onder hun vaandeldrager Magnus (9de eeuw). De kerk der Friezen te Rome, San Michele, heeft de herinnering hieraan bewaard in een inscriptie, die teruggaat op een voorbeeld uit de 11de eeuw. De Friezen konden nu als strijders voor de stoel van Petrus aanspraak maken op de 'Roomse V.'. Slicher v. Bath spreekt van de 'boeren-V.', die hij, als Van Buijtenen, in

Europees perspectief, maar ook speciaal in een Noordzeecultuurgebied, plaatst: hier was verkeer per schip regel, dat de Fr. kuststreken verbond met Engeland* en Scandinavië*. In het bedrijf der Friezen was het vee belangrijkste vorm van rijkdom en tevens oorspronkelijk ruilmiddel; dit bedrijf is extensief, zodat een overschot van mannen dwingt tot ander en aanvullend werk: handel, schipperij, zeeroverij. Fr. munten* worden tot in de Oeral gevonden (tot 11 de eeuw bloeiperiode). Overal waar een ruim geldverkeer was, had het hofsysteem, waarbij goederen geleverd en diensten verricht moesten worden, weinig of geen (bijv. in Frl.) kans, waren graven* niet in staat hun ambt om te zetten in landsheerlijk gezag; ook het leenwezen* vond geen ingang. Zo bleef de voornaamste taak van graven in Frl. beperkt tot de rechtspraak. Maar ook deze wordt hun ontnomen, doordat naast de ambtenaren van de graaf volksrechtbanken kwamen, waarin volk en geestelijkheid samenwerkten. Deze werkten nauw samen ook door gemeenschappelijk belang bij in polderingen en onderhoud van dijken. Economische V, ontwikkelde zich in Frl. tot politieke, de grafelijke macht verdween. W., E. H.

Zie: J. S. Theissen, Centraal gezag en Fr. V. (Groningen 1907); B. H. Slicher v. Bath, Boeren-V. (Groningen 1948); M. P. v. Buijtenen, De grondslag van de Fr. V. (Assen 1953).

VRIJHEIDSBOMEN. Bij de kalme revolutie van febr. 1795 werden overal V. opgericht, bekroond met de jakobijnse vrijheidsmuts. Om deze V. werd gedanst. Hier werden de terugkerende patriotten* van 1787 toegesproken. De V. bleven staan, maar hadden het later soms zwaar te verduren z Kollumer oproer.

Zie: V.A. (1065), 94-132; G. A. Wumkes, Kroniek I (1930), 383 e.v.

VRIJHEIDSBOND. Politieke partij, opgericht 15.4.1921. Doel: concentratie der liberalen, die door onderlinge verdeeldheid hun vroeger zo machtige positie hadden verloren. Hun aanhang blijkt vrij klein, ook in Frl. In 1924 zes zetels in de Prov. Staten; 1929 vijf zetels. De aanhang slinkt gaandeweg. In 1934 nog vier statenleden; in 1938 maar twee. Op de voorgrond traden H. J. Peletier, J. P. Hoogland en J. Oosterhof. z Liberalisme, Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.

VRIJHEIDSPRIVILEGIE. Oorkonde waarin Karel* de Grote de Friezen wegens hun verdiensten bij de verovering van Rome vrijmaakt, z Magnus. De oorkonde is vals en wrsch. uit de 13de eeuw; ze gaat op een oudere overlevering terug. Behalve de Latijnse tekst, die in een aantal schijnbare kopieën is overgeleverd, is er een (wrsch. oudere) Hunsinger Fr. tekst in verzen, het gedicht van de Fr. vrijheid*.

Zie: K. v. Richthofen, Untersuchungen II (Berlin 1882), 147-315; P. Sipma, Fon alra Fresena fridonie (1947); M. P. v. Buijtenen, De grondslag van de Fr. vrijheid (Assen 1953).

VRIJHOF. Plein te Ferwerd, Z. van het kerkhof. Hier staat de oude pastorie, vroeger rechtshuis, en nog eerder huis van de prebende*-priester. Gedacht is aan het 'frithof', de oude asielpplaats voor de vredelozen* (z Asielrecht), maar wrsch. is er verband tussen het oude vrijleen en de tegenwoordige naam.

Zie: Nieuw Frl. (24.1.1948); E. J. Haslinghuis, Bouwkundige termen (Utrecht 1953), 22, 387.

VRIJ KATHOLIEKE KERK. Godsdienstige groepering. Sedert 1938 te Lwd. een gemeente (40 à 50 leden) van deze oud en nieuw bevattende chr. kerk. De V.K.K. ontleent de apostolische successie aan de oud-kath. kerk van Engeland en oorspr. aan de oud-kath. kerk van Nederland, waarvan ze overigens gescheiden is. Geen bepaalde belijdenis, ook geen zending. De V.K.K. heeft geen gesalarieerde geestelijken. Het celibaat bestaat niet. Kerkdiensten staan voor ieder open.

Zie: B. Wouters, De V.K.K. in Serie: Wezen en Wording (Den Haag).

VRIJKORPSEN, z Exercitiegenootschappen.

VRIJLEEN. In de M.E. een leen van een prebende*-priester, waaraan geen zielszorg verbonden was. De prebendarius moest enkel zielsmissen lezen, z Beneficie, Leen, Vrijhof.

VRIJMAKING. Andere naam voor de scheuring die in 1944 e.v. binnen de geref. kerk plaatsvond. Een deel maakte zich los van de binding, die door de generale synode was opgelegd.

Er waren dogmatische verschillen (over Verbond en doop). Kerkrechtelijk verschil bestond ever de betekenis van het kerkverband. De nieuwe kerkformatie wordt ook 'Geref. kerken in Ned. onderhoudende art. 31 der Dordtse kerkorde' genoemd. Leiders waren o.a. K. Schilder, S. Greydanus*, D. v. Dijk*. In Frl. is het aantal vrijgemaakte kerken beperkt (34 gemeenten). De grootste gemeenten zijn te Drachten, Harlingen, Lwd., Ureterp, Driesum en Twizel. z Gereformeerde kerkformatie.

VRIJZINNIG DEMOCRATISCHE BOND. Politieke partij. Opgericht 17.3.1901. Voortgekomen deels uit de Liberale Unie, deels uit de Radicale Partij (1888-1901).

Doel: Algemeen kiesrecht en sociale hervormingen, vrouwenkiesrecht en doorvoering van een ethische politiek in Nederlands Oost-Indië. V.D.B. was later voor eenzijdige ontwapening, wat hem scheidde van de liberalen. De partij is steeds klein gebleven ('vele generaals en geen soldaten'). Het aantal F.D.S.-kiesverenigingen in Frl. was vrij klein. Voor W.O. I had de V.D.B. drie afgevaardigden in de Prov. Staten. Tussen W.O. I en II klom dit aantal tot zes. Op de voorgrond traden J. Wuite*, G. Ritmeester, G. Boelens*. In 1946 opgegaan in de P.v.d.A. z Vrijheidsbond.

VRIJZINNIG HERVORMDEN. Sedert 8.4.1904 zijn de Fr. V.H. in een vereniging bijeengebracht (initiatiefnemer en tot zijn dood (1932) voorzitter C. J. Niemeyer*). Hieruit groeide in 1913 een landelijk verband.

De Ver. van V.H. pleitte voor de kerk tegen bijv. de

Protestantenbond* en voor de vrije volkskerk tegen de confessionele* richting. De vereniging was niet alleen strijdorganisatie, ook verzorgde ze het vrijzinnig kerkelijk leven. Afdelingen in orthodoxe gemeenten met soms een eigen voorganger werden opgericht. Geijverd werd voor godsdienstonderwijs, leatuurverspreiding, opleiding predikanten, Frl. was in de landelijke vereniging een sterke factor (z Bakker, D.), In 1957 waren erin Frl. 34 plaatselijke afdelingen (4283 leden, negen afdelingen met eigen voorganger). Aangesloten waren 19 kerkeraden en 22 kerk voorgang. Verder 187 verspreide leden. Gerekend wordt, dat Frl. 120 orthodox herv. gemeenten telt (135 predikantsplaatsen) en 109 vrijzinnig herv. gemeenten (93 predikantsplaatsen). Er is nauw contact met Vrijzinnig* Herv. Vrouwenverenigingen, V.C.J.C., Vrijzinnig* Prot. Landdag, V.P.R.O., Vrijzinnige Zondagsscholen, Tot* Steun, Naar Buiten en Blierherne*. z Hervormde kerk, Jeugdbeweging, Vrouwenorganisaties.

Zie: J. Lindeboom, Gesch. van het Vrijzinnig Protestantisme ui (Assen 1935); Gids voor Frl. (1950); K. A. Beversluis, Een halve eeuw strijd en opbouw (Assen 1953); Bezinning in eigen kring (1953).

VRIJZINNIG **HERVORMDE VROUWENVERENIGINGEN** in Frl. Een federatie, opgericht 30.1.1933 door 23 verenigingen met ca. 1000 leden. In 1957 waren er 137 verenigingen met 5600 leden. De federatie beoogt de binding met eigen en verwante verenigingen, een beter begrip en dieper bewustwording van het evangelie, medewerking aan de bloei van de Ned. herv. kerk. Daartoe worden bijeenkomsten, besprekingen, vormingsweken, tournees gehouden, lekespelen, wijdingswoord en e.d. uitgegeven. De federatie is aangesloten bij de Vrijzinnig Herv. Vrouwen Federatie in Nederland, z Vrouwenorganisaties.

VRIJZINNIG PROTESTANTSE LANDDAG. Zomer 1928 werd een comité opgericht, dat voortaan de vrijzinnig prot. (herv. en doopsgez,) landdagen centraal die van bijv. Fr. keefkasten: het eenvoudige geometrische ornament komt reeds voor op Romeins en wel op de Paasmaandag te Lwd. organiseerde. Samenkomsten, met vaak een massaal karakter, zijn tot nog toe elk jaar gehouden (niet in 1942-45). Men gaat te zamen naar de Grote Kerk en ziet 's middags een godsdienstig toneelstuk.

VRIJZINNIG **PROTESTANTSE TONEELGROEP.** In 1954 te Lwd. opgericht om het toneelstuk, dat op de vrijzinnig prot. landdagen op Paasmaandag gegeven wordt, te verzorgen.

VUURHOK (Fr.: *fjûrhok*), z Stookhut.

VUURSTOLP. In de 18de, 19de eeuw werd het vuur in de haard smeulende gehouden met behulp van *V.en* van verglaasd Fr. aardewerk*. Verschillende in het Fr. Museum.

VUURTORENS, z Kustverlichting.

VUURVLINDER (Fr.: *fjiirtinter*). In de Lindevallei van Steggerda af tot zuidwaarts in de kop van Over-ijsel en te Eernewoude en Bergum

komt de grote *V.* voor. De soort is in 1915 ontdekt door R. A. Polak. Exemplaren uit Frl. zijn in 1927 in Engeland uitgezet, waar de *V.* sedert 1850 uitgestorven was. Spanwijdte van de vleugels van 33-46,5 cm.

Zie: De Lev. Nat. XXXVI (1932); Vanellus IX (1956).

VIJFDELEN. De (Franeker) *V.* zijn een oud district* van → Westergo, oorspr. bekend onder de naam Froneckere. Vóór 1300 al werd de naam Froneckere verdrongen i.v.m. het toenemend belang van de samenstellende kleinere eenheden: de vijf delen Barradeel, Menaldumadeel, Franekeradeel, Baarderadeel en Hennaarderadeel. Desondanks bleven de *V.* als eenheid volop werkzaam tot in de 15de eeuw. Daarna beperkte zich de activiteit vnl. tot de zgn. *V.-dijken*. z Vijfgea.

Vijfdelendijk. Zeedijk langs de westkust tussen Dijkshoek onder Firdgum en Makkum, lengte ca. 24 km. Sedert 1533 in onderhoud bij de *V.*, bij Franeker en Harlingen en de zeven dorpen van Wonseradeel. *V.-dijk* werd in 1575 en '79 in twee gelijke delen gesplitst, resp. ten aanzien van het aard- en paalwerk. De grens lag bij de Stenen* Man, Z. van Harlingen. Het buitenbeloop is van een zware steenbekleding voorzien, kruinhoogten bij Afsluitdijk 6,6 m +N.A.P., bij Dijkshoek 5,6 m + N.A.P. Paalwerken zijn opgeruimd. In de *V.-dijk* liggen de havenwerken van Harlingen, de Tsjerk*-Hidessmizen en de Ropta-zijl. Laatste dijkverhoging had plaats voor aanleg Afsluitdijk. Het onderhoud, echter zonder dat in Harlingen, berust voor het deel Z. van Harlingen bij het zeewerend waterschap *V.* Zeedijken Buitendijks, voor het deel N. van Harlingen bij zeewerend waterschap *V.* Zeedijken Binnendijks.

Zie: J. Minnema Buma, Gesch. van het Dijkregt (Leyden 1855). Vijfdelen Zeedijken Binnendijks, Der. Zeewerend waterschap, opp. zonder de zeewering ca. 27948 ha. Het gebied van dit waterschap heeft samen met dat der *V.* Zeedijken Buitendijks de voormalige Contributie der *V.* Zeedijken en nog eerder het vroeger district *V.* omvat. Aan het gebied van de contributie, waaraan toegevoegd werden enige dorpen van Wonseradeel, waar men 'binnen' lag, werd in 1533 bij het Groot Arbitrament* toegewezen het onderhoud van de zeedijk tussen Dijkshoek en Makkum. Voor het wapen → Zeewerend waterschap.

Bij de latere uitwerking werd aan bepaalde dorpen, kloosters en andere onderhoudplichtigen een bepaald stuk van de dijk (aardwerk) in onderhoud toegewezen, terwijl kosten van paalwerk en hoofden werden omgeslagen. Deze regeling greep ten dele terug op ook vroeger reeds gemaakte regelingen. Bij de verdeling van de dijklast werd voorts onderscheid gemaakt tussen binnendijks en buitendijks gelegen gronden. De laatste kregen groter aandeel in de last van het onderhoud dan de eerste, omdat de binnendijkers beschermd werden door en belast waren met het onderhoud van een binnendijk (Slaperdijk). Bij de *F.* Zeedijken is het onderscheid tussen binnen- en buitendijken tot op de huidige dag blijven bestaan, niettegenstaande de dijk (in dit geval de Slachtedijk en de voormalige Middelzeedijk) als

zeewering (Slaperdijk) weinig meer te betekenen heeft. De voortdurende twisten over het onderhoud der zeedijken, o.m. tussen binnendijkers en buitendijkers, waaraan het Gr. Arbitrament een einde bedoelde te maken, duurden ook na 1533 voort, vooral na dijkdoorbraken (o.a. 1570 Allerheiligenvloed) en leidden tot een nadere regeling van de V. Zeedijken, opnieuw door arbitrage, onder leiding (en druk?) van het toenmalige gezag (Caspar de Robles*). Deze regeling ('de Ontschieding'), die van 1573-79 tot stand kwam, hield in, dat aan beide groepen een stuk van de gemeenschappelijke zeewering werd toegewezen. Ter herinnering aan deze 'Ontschieding, en ter ere van Robles werd in 1576 op de scheidingslijn een Terminus, de Stenen* Man, opgericht.

Hoewel binnendijks en buitendijks ook na de Ontschieding in bepaalde onderdelen (administratie, bestuur) nog samenwerkten, groeiden ze toch meer en meer uit tot afzonderlijke lichamen, tot in 1868 een volledige scheiding volgde. De Prov. Staten gaven toen aan het nu waterschap genoemde 'Der V. Zeedijken Binnendijks' een door hen vastgesteld reglement, dat een volledige scheiding bezegelde. z Commun.

Bij deze gelegenheid werd tevens een eind gemaakt aan een andere 'contributie', die van de Slachtedijk. Deze dijk werd als onderhoudsobject toegewezen aan het waterschap Der V. Zeedijken Binnendijks en de vroegere afzonderlijke contributie van de Slachtedijk werd opgeheven. De zeewering thans bij de V. in onderhoud, loopt van Dijkshoek tot de Tsjerk*-Hiddessluizen. Deze sluizen, die ook een zeewerende functie hebben, zijn bij de prov. in onderhoud. Het aansluitend stuk zeewering te Harlingen, tot aan de dijk van Der V. Zeedijken Buitendijks (bij de Stenen Man), is bij Harlingen en het rijk in onderhoud. Hierdoor is tevens verklaard, waarom het gebied van de V. nergens aan de zeewering, die het moet onderhouden, grenst. Het O. deel van Barradeel, hoewel achter het X. (jongste) deel van de Slachte gelegen, is niettemin gerekend tot buitendijks. In de zeedijk van binnendijks ligt Roptazijl, een uitwateringssluis van de Fr. boezem en bij de prov. in onderhoud en beheer. In de Slaperdijk 'de Slachtedijk' liggen een aantal keersluizen (o.a. Getswerderzijl, Kiesterzijl, Sanleansterzijl, de Dille) waarvan de meeste bij V., andere bij anderen in onderhoud zijn. → Compendium: Strijd met het water.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen; Binnendijken en Slieperdijken; Wester-go's IJsselmeerdijken (1956); J. P. Winsemius, Historische ontwikkeling: Rijkswaterstaat, Beschrijving van Frl.

Vijfdelen Zeedijken Buitendijks, Der. Zeewerend waterschap, opp. ca. 10347 ha. Het gebied ligt in een strook langs de zeedijk en IJsselmeerdijk van Dijkshoek tot Makkum, niettegenstaande deze zeewering alleen van de Stenen* Man ten zuiden van Harlingen af tot Makkum bij dit waterschap in onderhoud is. Voor het wapen → Zeewerend waterschap. → Compendium: Strijd met het water.

VIJFGA. Verschillende dorpen werkten in de M.E. te zamen. Zo ontstonden kleine gemeenschappen. Behalve een Trijega (Rijperkerk, Tietjerk en Suawoude) zijn er vijf *V.en*, nl. Franeker *V.* (Schalsum., Ried, Boer, Peins en Sweins), Hasker *V.* (Oude- en Nijehorne, Westermeer, Snikzwaag en Haskerhorne), Lemster *V.* (Lemmer, Eesterga, Follega, Bantega, Lemsterhoek), Sneker *V.* (Scharnegoutum, Goïnga, Loïnga, Gauw en Offingawier) en Ouwster *V.* (Ouwsterhaule, Ouwsternijega en Oudeouwer met nog twee dorpen, ook Trijega genoemd). Haskerland en Lemsterland zijn uit *V.en* gegroeid, z Ga, Trijega.

VIJF SPECIËN (soorten). Een groep belastingen. Meestal worden met de *V.s.* de belastingen op hoornvee, bezaaide landen, paarden, hoofd en schoorstenen aangeduid, 1637 naar Hollands model ingevoerd. De opbrengst der *V.s.* werd aanvankelijk verpacht, maar na het Pachtersoproer* (1748) werden de *V.s.* geïnd door middel van een collecte, waartoe registers van aangeslagenen werden opgesteld (de zgn. speciekohieren*). Ook de indirecte belastingen en accijnzen werden wel speciën der consumptiemiddelen genoemd, en zo komen als *V.s.* ook voor de accijnzen op wijn, brandewijn, bier, turf en zout, of wijn, bier, gemaal, beestiaal en zout. z Schoorsteengeld, Hoofdgeld.

Zie: Tegenw. Staat IV, 389 e.v.

VIJVERSBERG. Landgoed bij Zwartewegsend (z Zwarteweg) onder Rijperkerk. Kwam 1799 in eigendom aan A. B. Looxma. Door huwelijk van zijn dochter Baudina met Nic Ypey* in handen van de laatste en later van hun zoon A. Looxma Ypey*. Na diens dood aan de 'Stichting op Toutenburg'. Thans tehuis voor ouden van dagen met de naam Toutenburg*. Geliefde wandelplaats.

VIJZELS. Vaten van hard materiaal met komvormige uitholling, waarin grondstoffen met een stamper worden fijngemaakt.

Geelgieters maakten (na 1600) koperen *V.*, klokkengieters (tot ca. 1800) bronzen. Fr. *V.* van Gregorius* Gregorii, Jac. Noteman*, Jurjen Balthasar* en P. Overney* zijn bekend.